

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

СПІВОРГАНІЗАТОРИ:
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ПРИ ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОДА

**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА
СИСТЕМА УКРАЇНИ
ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ
І СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ**

Матеріали
XIII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 31 травня 2024 року)

Чернігів 2024

УДК 343.82:342.1] (477)

К82

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 9 від 28 червня 2024 р.).

Головний редактор:

Пузирний В. Ф., доктор юридичних наук, професор.

Редакційна колегія:

Аніщенко В. О., доктор педагогічних наук, професор;

Гончаренко О. Г., доктор економічних наук, професор;

Данильченко Т. В., доктор психологічних наук, професор;

Ніцимна С. О., доктор юридичних наук, професор;

Татієв С. Р., доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України.

Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові
К82 правової і соціальної держави : матеріали XIII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 31 травня 2024 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. 194 с.

До збірника матеріалів XIII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції увійшли тези доповідей студентів, курсантів, молодих учених, науково-педагогічних працівників, представників різних громадських та державних інституцій, які присвячені проблемам реформування кримінально-виконавчої системи України, актуальним питанням конституційного, цивільного, трудового, адміністративного, кримінального, кримінального процесуального, кримінально-виконавчого та інших галузей права, криминології, криміналістики, а також психолого-педагогічним аспектам підготовки фахівців.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, докторантів, здобувачів вищої освіти.

УДК 343.82:342.1] (477)

За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень відповідальність несуть автори.

© Пенітенціарна академія
України, 2024

ЗМІСТ

Андрущенко Т., Федорова Ю. ОНЛАЙН-МЕДІАЦІЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	6
Аніщенко В. ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ	10
Бубенько Р. УКРАЇНСЬКІ ДИСИДЕНТИ У В'ЯЗНИЦЯХ ЧЕРНІГОВА.....	15
Бучко Д. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ДІЗНАВАЧА	17
Ворожбит-Горбатюк В. МЕНТОРСЬКИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРАЦІВНИКІВ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ СЕРЕД СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ	22
Ворошилова Д. ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАНЬ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ	25
Горіна В. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ	30
Дейнеко Д. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ: ПРАВО КОРОЛІВСТВА ТАЇЛАНД	33
Діденко О., Кубрак Р. ШЛЯХИ УНОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ У СФЕРІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ОЗБРОСННЯ В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ ..	37
Дудка Н. ПРОБАЦІЯ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ	41
Жулковський В. ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ У ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС ВИЩОЇ ШКОЛИ	44
Лієв І. ПОРЯДОК ПРИТЯГНЕННЯ ПРАЦІВНИКА ДО ЗАГАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	46
Качура Г., Барабаш А. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТЕХНОГЕННО ЗАБРУДНЕНИХ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ ..	51
Кернякевич-Танасійчук Ю. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	54
Кисельов Д. ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ДКВС УКРАЇНИ	58
Ковальська П., Жулковський В. ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ В ДКВС УКРАЇНИ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З НЕЮ КІБЕРЗАГРОЗИ.....	61

Косов О. ЕТИЧНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ ПЕРСОНАЛУ ПРОБАЦІЇ	65
Костюченко М. ЛІДЕРСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	67
Красновський Р. ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	69
Красногор О. ДОСТУП ЗАТРИМАНОГО ЗА ПІДОЗРОЮ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВопорушення ДО НОТАРІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ	74
Крисько В. НЕНОРМОВАНИЙ РОБОЧИЙ ЧАС В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ВИДИ	79
Кухар Т. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ	82
Лабенок А., Ребкало М. ЗАКОН ПОЛЬЩІ ПРО МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО (1965 Р.): ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ОГЛЯД	84
Лазаренко А. КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЗЛОЧИННІСТЬ	88
Любарський О. ПРАВОВІ ОРІЄНТИРИ ОПТИМІЗАЦІЇ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ НА ШЛЯХУ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ	92
Малишенко Є., Леоненко О. ОСОБЛИВОСТІ ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ЗМІН З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ТА ВИМОГ ПЕРЕДОВОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ	96
Мицька О., Абрамович Є. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПЕРСОНАЛУ ТАБОРІВ ДЛЯ УТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ	101
Міден Е. ЗАКОНОПРОЄКТИ ЩОДО ПРОТИДІЇ МОБІНГУ В УКРАЇНІ	103
Ніцимна С., Андрущенко Т. ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ЗАКОНОДАВЧІ ПІДСТАВИ	111
Озірна Є., Расюк Е. ОСОБЛИВОСТІ ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	114
Паламарчук І. ПИТАННЯ ПЛАНУВАННЯ ПЕРЕД АРЕШТОМ АКТИВІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ	119
Петренко С. ДЕЯКІ СОЦІАЛЬНО-РОЛЬОВІ ТА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З НЕЗАКОННИМ ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ	123

Пивовар М. ТРУДОВА ДИСЦИПЛІНА: ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ТА ЗМІСТ	129
Пивоваров В. РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: РЕАКТИВНІ ПРАКТИКИ ЧИ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ	133
Попович А. СОЦІАЛЬНІ ВІДПУСТКИ: ПОНЯТТЯ ТА ЇХ ВИДИ.....	137
Попружна А. ГАЛИНА КОХАНСЬКА – ГОЛОВА ЖІНОЧОЇ РОЗВІДКИ УПА	141
Попружний Т. ХІМІЧНІ МЕТОДИ РЕСТАВРАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ	144
Пузирна Н. БОРОТЬБА З ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ЗАХОДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ	147
Романов М. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	151
Самофалов О., Фурів О. КАТЕГОРИЗАЦІЯ СПРАВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ	155
Сидоров О. ДЕТЕРМІНАНТИ ВІЙСЬКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	158
Сікун А., Пузиревський М. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ	161
Сіренко К. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ	165
Суярко К. ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ.....	167
Ткаченко О., Разумейко Н., Олефір Л. НОВІ ВИКЛИКИ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ОГОЛОШЕННЯМ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	170
Хамайко С. ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	173
Шипілов О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ДОКАЗІВ ТА ВІДОМОСТЕЙ, ОДЕРЖАНИХ ВІД ЗАПИТУВАНОЇ СТОРОНИ В РЕЗУЛЬТАТІ ВИКОНАННЯ ЗАПИТУ ПРО МІЖНАРОДНУ ДОПОМОГУ	178
Шпак Р. ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ЯК МЕТОД ФІКСАЦІЇ У РАЙОНАХ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ (БОЙОВИХ) ДІЙ ПРЕДСТАВНИКА ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ У ДЕРЖАВНІЙ ЗРАДІ.....	182
Щербина Н. ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ	187
Хацько А. МІСЦЕ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ АГРОПРОДУКЦІЇ	190

Тетяна Андрущенко,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Пенітенціарної академії України;

Юлія Федорова,
курсантка 4-го курсу Пенітенціарної академії України

ОНЛАЙН-МЕДІАЦІЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Невдовзі після ухвалення Закону України «Про медіацію» розпочалося повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну, що заподіяло суттєвої шкоди судовій системі. Зруйновані приміщення судів, евакуація документації суду, кібератаки судової ІТ-системи та реєстру судових рішень, міграція та людські втрати – з цим усім довелося зіштовхнутися українській судовій системі, що призвело до обмеження доступу до правосуддя. Функціонування судової системи під час воєнного стану ще раз підкреслило вже давно існуючі та відомі її проблеми: обмежені можливості онлайн-правосуддя, нестача людських ресурсів у судах, недофінансування судової влади, нерозвиненість системи взаємодії судів і альтернативних способів вирішення спорів. Через ці проблеми альтернативні способи вирішення спорів як ніколи виявились актуальними у цій ситуації, тому медіація збільшила свою популярність, яка могла б вирішити спори без залучення органів судової влади. Одна із форм проведення медіаційного процесу є онлайн-медіація. Вона почала свій розвиток ще під час всесвітньої пандемії COVID-19, коли всі опинилися в ізоляції, але судова система та спільнота медіаторів не була готова до цих викликів. Це зумовило необхідність медіаторів віднайти можливості продовжувати надавати послуги медіації онлайн, роблячи це ефективно і безпечно для всіх учасників. Так у 2021 році громадська організація «Національна асоціація медіаторів України» затвердила «Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації», згідно з якими онлайн-медіація – це спосіб вирішення спорів між сторонами конфлікту за допомогою третьої ней-

тральної сторони – медіатора, спрямований на пошук рішень, що відображають інтереси кожної сторони, в процесі проведення переговорів в онлайн-режимі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій дистанційної синхронної (одночасної) та/чи асинхронної (неодночасної) комунікації [3]. Ці рекомендації значно полегшили роботу медіаторів, адже в Законі України «Про медіацію» нічого не зазначено про форму проведення медіації [2]. Слід зазначити, що Рекомендації містять у собі типи комунікацій (синхронна та асинхронна), вимоги до технічного оснащення, способи укладення договорів, підтримку конфіденційності, управління процесом медіації та інші важливі моменти, які націлені на забезпечення якості та ефективності медіаційних процесів у онлайн-середовищі, особливо у складних умовах, таких як воєнний або надзвичайний стан. Окрему увагу приділено психологічним аспектам та створенню комфортних умов для учасників процесу. Загалом онлайн-медіація може бути застосована не лише, коли учасники знаходяться географічно віддалені один від одного або за неможливості через воєнні дії чи пандемію, але й тоді, коли сторони не виявляють бажання спілкуватися особисто в межах одного приміщення. Перевагами застосування онлайн-медіації є розвантаження органів судової влади, економія часу та фінансів, безпека учасників (в умовах воєнного стану або пандемії), гнучкість процедури, фізична дистанція між сторонами, психологічний комфорт сторін спору, відсутність корупційної складової, збереження конфіденційності, можливість запису процедури (за згодою сторін).

До викликів онлайн-медіації можна віднести: проблему визначення єдиного застосунку для проведення медіації; велика залежність якості спілкування від цифрової грамотності учасників медіації, якості зв'язку і технічного оснащення; складність моніторингу виконання домовленостей сторін (якщо одна із сторін знаходиться за кордоном або в межах бойових дій); труднощі з адекватною інтерпретацією психоемоційного стану сторін, підтримкою їх у чутливій комунікації; неможливість впливати в режимі реального часу на сторони; уповільнення комунікації через технічні перешкоди в асинхронній комунікації; надання додаткових пояснень медіатором щодо використання

онлайн-інструментів під час медіації; ризик помилкового тлумачення дій сторін або подій, пов'язаних з технічними аспектами процедури. Окрему увагу слід приділити конфіденційній складовій онлайн-медіації. Через застосування технічних засобів існує ризик порушення принципу конфіденційності медіаційного процесу, наслідками цього можуть бути втрата довіри до медіатора та процесу медіації, загострення конфлікту між сторонами, психологічний дискомфорт учасників і юридичні наслідки у вигляді подання позову до суду. Свої особливості має зміст та форма медіаційної угоди при здійсненні її онлайн. Наприклад, угода може підписуватися електронними підписами, які мають юридичну силу відповідно до законодавства про електронні документи та електронний підпис або ж підписання особисто через пошту, але можливо й комбінований варіант підписання угоди. У змісті угоди обов'язково зазначається форма проведення онлайн-медіації, спосіб підписання угоди, а також перелік застосунків та сервісів, які були використані для комунікації між учасниками [3].

Наголосимо, що в реаліях сьогодення, коли відбуваються міграційні, мобілізаційні процеси та активні бойові дії, одними з найбільш розповсюджених правових конфліктів, що мають вирішуватись у судовому порядку є справи щодо спадкування, права інтелектуальної власності, боргові та інші питання. Найвні цивільні спори влучно підходять для застосування медіації, що значно розвантажить судову систему та дозволить сторонам швидко і ефективно вирішити проблему. Слід зазначити, що ч. 7 ст. 49 Цивільного процесуального кодексу визначає норми, які дозволяють сторонам примиритися, в тому числі шляхом медіації на будь-якій стадії судового процесу [1]. Це єдина норма Цивільного процесуального кодексу, в якій згадана медіація, проте особливості та механізм її застосування не зазначені.

Перспективи онлайн-медіації в контексті цивільного судочинства є надзвичайно багатообіцяльними, оскільки ця форма вирішення конфліктів відповідає сучасним технологічним тенденціям та потребам суспільства. Використання онлайн-платформ для медіації дозволяє знизити грошові витрати та часові затрати учасників, а також сприяє більш широкому доступу до медіаційних послуг, особливо в умовах воєнного стану, ко-

ли люди знаходяться в географічній віддаленості чи обмежені в пересуванні через бойові дії або у зв'язку зі службою в Збройних силах України.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити такі висновки: онлайн-медіація в контексті сучасних умов, зокрема під час воєнного стану в Україні, стає все більш актуальною та необхідною формою альтернативного вирішення конфліктів. Впровадження цифрових технологій у процес медіації сприяє ефективному вирішенню спорів, зменшуючи витрати часу та фінансів, а також зберігаючи конфіденційність і захищеність інформації. Разом з тим існують певні виклики, пов'язані з технічними аспектами, цифровою грамотністю учасників та забезпеченням психологічного комфорту під час онлайн-комунікації. Незважаючи на ці труднощі, перспективи онлайн-медіації є оптимістичними та її подальший розвиток залежить від удосконалення нормативної бази, підвищення рівня технічної підготовленості та адаптації методів медіації до умов сучасного цифрового середовища. Таким чином, онлайн-медіація має потенціал стати невід'ємною частиною правової системи України, сприяючи забезпеченню справедливого та оперативного вирішення цивільних спорів в умовах воєнного та надзвичайного стану.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 27 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 28.05.2024).
2. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text> (дата звернення: 28.05.2024).
3. Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації : протокол від 10.11.2021 р. № 32. URL: <https://namu.com.ua/ua/downloads/onlinemediation/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%20%20%D0%BE%D0%BD%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf> (дата звернення: 28.05.2024).

Вікторія Аніщенко,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ

Реалії життя українського народу спонукають шукати більш дієві технології, що спрямовані на збереження здоров'я та гарантування безпеки життя. Особливо це стосується професійної сфери правоохоронної діяльності, яка пов'язана з необхідністю постійного оновлення професійної компетентності персоналу, підтримки високого рівня життєвого потенціалу, створення комфортного безбар'єрного простору для ефективного виконання службових та службово-професійних завдань. Фахівці-правоохоронці сьогодні виконують надскладний комплекс професійних завдань, що вимагає від них мати міцне здоров'я, вміти його підтримувати та розвивати свою здоров'язбережувальну компетенцію. Ця компетенція є складовою їх професійної компетентності та формується в період здобуття різних рівнів освіти й проходження підвищення кваліфікації. Її формування напряму пов'язано з тим, наскільки методологічно грамотно підібрані освітні технології, застосування яких дійсно сприяє розвитку потенціалу життєстійкості (стану здоров'я, резильєнтності) фахівців-правоохоронців.

Оцінити синергію здоров'язбережувальних технологій у процесі підготовки фахівців-правоохоронців можна з позицій аксіологічного підходу, який дозволяє учасникам освітнього процесу (викладачам, здобувачам вищої освіти) не тільки оцінити комфортність навчання, а й виокремити його ціннісність, розвинути духовно-практичне розуміння реальності, визначити особистісну траєкторію самоорганізації та самомотивації щодо формування особистісного потенціалу життєстійкості. Виходячи з результатів аксіологічного аналізу, можна говорити, що здоров'язбережувальні освітні технології – це комплексна, збудована на одній методологічній основі, система організаційних і психолого-педагогічних прийомів, методів, технологій, спря-

мованих на укріплення здоров'я фахівця-правоохоронця, формування культури здоров'я, усвідомлення грамотного ставлення до нього. Це технологічна основа здоров'язбережувальної педагогіки, що сьогодні розглядається з позицій соціокультурного аспекту підтримки здоров'я людини загалом. Категорія «здоров'я», як основна складова потенціалу життєстійкості, має розглядатися з позицій фізичного, інтелектуального, духовного та соціального розуміння. Тобто, ми можемо стверджувати, що фахівець-правоохоронець має високий життєвий потенціал тоді, коли він вміє долати слабкість, його здоров'я дозволяє йому діяти в оптимальному режимі (фізична складова), проявляє високі розумові здібності, цікавість, уяву, саморозвиток (інтелектуальна складова), є чесним, самокритичним, емпатійним, толерантним, людяним тощо (духовна складова), є емоційно урівноваженим, здатним дивуватися та виявляти захоплення, поважає історію свого народу, дотримується та переймається долею своєї країни тощо (соціально-культурна складова).

Формування професійної, в тому числі здоров'язбережувальної, компетентності на підставі компетентнісного підходу передбачає поєднання таких здоров'язбережувальних освітніх технологій, як: 1) технології збереження та стимулювання здоров'я, що передбачені навчальною програмою фізичної підготовки фахівців-правоохоронців (гімнастика, в тому числі дихальна, біг, стрибки, подолання перепонів під час пересування рельєфною місцевістю, прийоми рукопашного бою, прийоми самооборони, рухові ігри з елементами тактико-спеціальних прийомів стрільби, захоплення заручників, навичок тактичної медицини тощо). Треба зазначити, що на теперішній час постала проблема перегляду нормативів виконання певних фізичних вправ, розробки нових норм фізичного навантаження у зв'язку з наближенням національних стандартів з фізичної підготовки до стандартів НАТО у сфері формування здоров'язбережувальної компетентності правоохоронців; 2) технології навчання здоровому способу життя, що визначені навчальною програмою курсів з безпеки життєдіяльності (ігротренінги та іготерапія з надання первинної домедичної допомоги, набуття вмінь створення програми раціонального здорового харчування, створення програми оцінки можливостей підтримки

здоров'я та забезпечення життя в екстремальних умовах, вивчення ергономічних принципів безпеки професійного середовища, сумісності правоохоронця з технікою та середовищем, ергономіка та умови професійної діяльності, тренінги з динамічної безпеки і мінної безпеки та ін.); 3) технології саморозвитку та самовдосконалення – педагогічні та психологічні, що передбачені відповідними навчальними дисциплінами психолого-педагогічного спрямування в освітніх програмах для підготовки правоохоронців (освітні тренінги – спрямовані на формування вмінь роботи з науковими джерелами, що дозволяють підтримувати постійний саморозвиток стосовно розуміння категорій «здоров'я», «здоров'язбережувальна компетентність», «потенціал життєстійкості», «професійна компетентність», «готовність до професійної діяльності» та ін.; психологічні тренінги, що ставлять за мету сформувані вміння застосування корекційних технологій власного емоційного стану, моделей поведінки залежно від умов комунікативних процесів, вмінь обрання стилів і методів комунікативних дій під час професійного спілкування, навичок саморегуляції та психологічного самозахисту, навичок вирішення конфліктів тощо). Особливий інтерес набуває розвиток освітнього (педагогічного) коучингу. Коучинг-технологія може бути використано як універсальну технологію, що дозволяє ефективно працювати на суб'єкт-суб'єктному рівні. У процесі коучингу, як педагогічної технології, відбувається розвиток професійних та особистих якостей фахівця, набуття яких сприяє покращенню якості життя в усіх сферах, розкривається особистісний потенціал, відкриваються шляхи до саморозвитку. Викладачі, які використовують коучингову технологію, отримують велику користь, а саме: 1) в них формується новий погляд на освітній процес, на змістовність дидактичного забезпечення певного навчального курсу (наповнення інноваційним навчальним матеріалом, застосування певних новітніх методів, способів, технік його презентації та передачі здобувачам вищої освіти, технологій співпраці, що базуються на принципах рівності і партнерства зі всіма учасниками освітнього процесу – як здобувачами вищої освіти, так і своїми колегами); 2) у своїй авторській методиці викладання, орієнтуючись на вільну реалізацію нестандартних підходів, вони випрацьовують різні алгоритми побудо-

ви комфортності освітнього середовища, супроводу та підтримки тих, на кого спрямовані їх педагогічні зусилля щодо передачі знань, створення умов для набуття ними практичного володіння soft skills (м'якими навичками – комунікабельністю, здатністю працювати в умовах форс-мажору, схильності до командної роботи та ін.). Педагог, вдосконалюючи свої навички з володіння коучингу, допомагає одночасно формуватися фахівцю як відповідальній особистості, і собі – у підвищенні рівня відповідальності за інноваційність знань, дотримання професійної педагогічної етики.

Так, можна сміливо заявити, що застосування педагогічного коучингу здоров'я, як інноваційної технології формування здоров'язбережувальної компетентності фахівця-правоохоронця, має стати однією із затребуваних освітніх технологій у процесі підготовки фахівця нової формації та підвищення кваліфікації фахівців правоохоронної сфери. Ця освітня технологія допомагає розвинути потенціал особистості фахівця-правоохоронця у сфері здоров'язбережувальних способів, методів та інструментів – основних компонентів здоров'язбережувальної траєкторії побутового життя та професійної діяльності. Формою застосування коучинг-технології є коуч-сесія (консультативне заняття), під час якої відбувається партнерське спілкування між викладачем і фахівцем-правоохоронцем. Такі партнерські взаємини базуються на нормах та правилах педагогічної етики і етичного кодексу коуча, сприяють розкриттю фахівцем правоохоронної сфери своїх ресурсних можливостей, особистісного життєвого потенціалу, особистої ефективності загалом. Ці коуч-сесії є інструментом у вирішенні багатьох проблемних питань фахівців-правоохоронців, які самостійно не можуть знайти їх рішення, однак мають чудову можливість отримати допомогу від викладачів-коучів. Фахівці-правоохоронці, особливо та категорія осіб, які проходять підвищення кваліфікації на базі закладу вищої освіти, зможуть під час коуч-сесії сформувати стійке розуміння того, що будь-які важливі питання, що викликають труднощі у самостійному знаходженні певних алгоритмів їх вирішення, можливо вирішити за рахунок знаходження власних ресурсів, перегляду ставлення до проблемної ситуації, виявлення аспектів різних сторін виникнення або вияву проблеми, можливості формування погляду або формату ставлення до ситуації, що викли-

кала певні коливання в собі, у своїй впевненості, знайти алгоритми вирішення конфліктів, покращення стану щодо професійного вигорання, вдосконалення саморозвитку тощо. Одним з напрямів забезпечення інноваційності застосування освітніх технологій, для вдосконалення якості підготовки фахівців-правоохоронців, є запровадження міждисциплінарного підходу до формування здоров'язбережувальної компетентності у процесі вивчення таких навчальних дисциплін, як: «Фізична підготовка», «Безпека життєдіяльності», «Основи психології», «Психологія девіантної поведінки», «Деонтологічні основи правоохоронної діяльності», «Основи наукових досліджень», «Комунікативні технології у правоохоронній діяльності», «Тактико-спеціальна підготовка» та ін. Це надасть можливості створити цикл тренінгів, під час яких правоохоронці будуть опановувати нові знання, відпрацьовувати конкретні практичні вміння і навички формування здоров'язбережувальної компетентності та soft skills. Тренінгові програми мають бути наповнені спеціальними кейсами, що містять практико-орієнтовані завдання, що: а) відображають специфіку міждисциплінарних зв'язків певної навчальної дисципліни; б) за умовами виконання є наближеними до умов професійної діяльності. Під час проведення тренінгів обов'язковим елементом стає використання інтерактивних методів навчання (ділові і проблемні ігри, мозковий штурм, метод проєктів та ін.). Інтерактивність аудиторних занять, позааудиторна робота, залучення фахівців-правоохоронців до науково-дослідної роботи у сфері формування здоров'язбережувальної діяльності має забезпечуватися шляхом застосування інноваційних освітніх технологій.

Отже, застосування освітніх здоров'язбережувальних технологій сприятиме формуванню нової особистості фахівця-правоохоронця, який зможе будувати збалансовану траєкторію професійного саморозвитку, виважено підходити до підтримки всіх складових власного здоров'я, розвивати здоров'язбережувальну компетентність та життєвий потенціал протягом життя.

Ростислав Бубенько,
курсант 147 навчальної групи юридичного факультету
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Алла Попружна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

УКРАЇНСЬКІ ДИСИДЕНТИ У В'ЯЗНИЦЯХ ЧЕРНІГОВА

Дисидент – особа, яка активно протистоїть встановленій політичній чи релігійній системі, устрою, переконанню або інституції. Часто це призводить до гонінь, репресій і переслідувань його з боку влади. У СРСР з кінця 50-х до середини 80-х дисидентами були учасники опозиційного руху [1].

Дисидентів жорстоко переслідували, зокрема ув'язнюючи в тюрмах і таборах.

У різні роки другої половини ХХ ст. у чернігівських пенітенціарних закладах також перебували «велетні духу» – представники дисидентського руху. Зокрема, Галина Гордасевич – українська поетеса, член Спілки письменників України, співзасновниця Донецького обласного Товариства української мови та Донецького Крайового руху, борець за незалежність України у ХХ ст.

Ще у 1952 р. Гордасевич арештована за «складання націоналістичних віршів та антирадянську агітацію серед студентів. Як неповнолітня утримувалась під Черніговом у таборі для жінок-інвалідів і згадувала про це: «У Чернігові було два політичні табори – у самому місті (він і зараз там є, тільки там жінки-битовички сидять), який був для чоловіків-інвалідів, а за Черніговом, де зараз фабрика гумово-технічних виробів, був табір для жінок-інвалідів. Там були, окрім того, жінки з малими дітьми, до року. І там зібрали нас кілька десятків дівчаток, яким іще немає 18 років. Півроку ми там були» [2].

Галина Гордасевич була звільнена у 1954 р. як малолітня і «за добру роботу». Реабілітована у 1992 р.

Ще одну непересічну жінку Наталію Шухевич доля пов'язала з Черніговом. Українська громадсько-культурна діячка, дружина командира УПА Романа Шухевича. Була арештова-

на у 1945 р. разом з родиною органами НКВС за підпільну антирадянську діяльність і зв'язки з ОУН, відправлена в Дрогобицьку тюрму, згодом – до мордовських таборів.

Після звільнення у 1956 р. без офіційного дозволу повернулася до Львова. За проживання без прописки засуджена на 3 роки позбавлення волі, яке відбувала в Чернігівській жіночій в'язниці: «Тільки влітку 1957 р. п. Наталя знову побачила свою доньку Марусю, яка приїхала до матері на побачення до Чернігівської тюрми. Невдовзі після цього Наталю Шухевич відправили в Караганду, де вона мала надалі відбувати своє ув'язнення. За амністією, яка дозволяла звільняти жінок, котрі мають неповнолітніх дітей, п. Наталю звільнили» [3].

Повернутись до Львова Наталії Шухевич вдалося лише у 1958 р. Померла і похована у Львові у 2002 р.

Левко Лук'яненко – український політичний та громадський діяч, дипломат, письменник, юрист та радянський дисидент, співзасновник Української Гельсінської групи, співавтор Декларації про державний суверенітет України, автор Акта проголошення незалежності України.

За переконання про можливість від'єднання України від СРСР у 1961 р. був засуджений до найвищої міри покарання. Пізніше розстріл був замінений на 15 років позбавлення волі.

12 грудня 1977 року Лук'яненко був знову заарештований. Розуміючи, що його чекає в майбутньому, оголосив голодування, відмовився давати показання, також відмовився від громадянства. Справою Лук'яненка курував полковник КДБ Альберт Діченко. 17–20 червня 1978 року Лук'яненко засуджений Чернігівським обласним судом за ст. 62 ч. 2 КК УРСР до 10 років позбавлення волі і 5 років заслання та визнаний особливо небезпечним рецидивістом. Отже, був ув'язнений двічі, сумарно провів 25 років у тюрмі і на засланні.

В одній зі своїх книг пан Левко згадував про другий арешт і перебування в чернігівському слідчому ізоляторі: «Чутка про мою голодівку пішла по всій тюрмі, і мене з головного корпусу перевели до лікарняного. Він примикав до адміністративного корпусу і з нього можна було виводити на слідство непомітно. Мене поселили на другому поверсі. Праворуч був туалет, ліворуч – порожня камера, а під камерою на першому поверсі –

лікарня. Прозурка у дверях відкрита і напроти в коридорі поставили наглядача... Світло горить і вдень, і вночі. Отже, ізоляція від інших в'язнів повна... для ізоляції від адміністрації Чернігівської тюрми КДБ республіки надіслали з Києва своїх наглядачів... через тиждень лікарка капітан медичної служби МВС з допомогою наглядачів почала годувати силою» [4].

Отже, пенітенціарний простір справедливо можна вважати і простором пам'яті про видатні постаті та порушення прав людини в часи тоталітаризму.

Список використаних джерел

1. Дисидент. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82>.

2. Гордасевич Г. Інтерв'ю з В. Овсієнком. URL: <https://museum.khpg.org/1185442425>.

3. Антонова Т. Жінки в житті Романа Шухевича, головного командира Української повстанської армії. Український визвольний рух : науковий збірник. Львів, 2007. № 10. С. 244–256.

4. Лук'яненко Л. Не дам загинуть Україні! Київ, 1994. 520 с.

Дмитро Бучко,

здобувач вищої освіти 3-го курсу НУ «Чернігівська політехніка»;

науковий керівник: Надія Сенченко,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та правосуддя

НУ «Чернігівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ДІЗНАВАЧА

У 2018 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» було доповнено Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) в частині запровадження нового суб'єкта досудового розслідування – дізнавача. Враховуючи відносно нетривале існування дізнавача як суб'єкта досудового розслідування, оскільки закон набув чинності у 2020 році, актуальність дослідження проблемних аспектів його процесуального статусу є надзвичайно важливою для забезпечення прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

Відповідно до п. 4⁻¹ ч. 1 ст. 3 КПК України: «дознавач – службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, у випадках, установлених цим Кодексом, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків» [1]. Однак, на нашу думку, процесуальний статус дознавача також можна визначити як регламентовану КПК діяльність щодо виконання покладених на нього функцій через реалізацію закріплених у КПК повноважень, які визначають його місце в системі суб'єктів кримінального процесу.

Тобто процесуальний статус дознавача складає надані йому повноваження, які своєю чергою відповідно до Великого енциклопедичного юридичного словника являють собою сукупність прав і обов'язків, закріплених у встановленому законодавством порядку [2, с. 639].

Оскільки органи Національної поліції здійснюють досудове розслідування більшості кримінальних проваджень, доцільно згадати Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, в розділі V якого визначаються права та обов'язки дознавачів [3].

Однак тут виникає колізія, оскільки організація діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України визначається Положенням, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України, натомість у п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України зазначається, що організація і діяльність органів досудового розслідування визначається виключно законами України. Тобто визначені в Положенні права та обов'язки, що складають процесуальний статус дознавача, за своєю правовою формою суперечать Конституції [5].

Проте у ч. 2 ст. 40⁻¹ КПК України найбільш загально визначаються повноваження дознавача, які більше розкриваються в наступних статтях КПК України. Зокрема, дознавач уповноважений: 1) починати дізнання; 2) проводити огляд місця події, обшук затриманої особи, опитувати осіб, вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є без-

посереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання, а також проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії; 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій у випадках відповідним оперативним підрозділам; 4) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; 5) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру у вчиненні кримінального проступку; 6) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; 7) приймати процесуальні рішення, в тому числі щодо закриття кримінального провадження; 8) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК [1].

Поза тим, згідно із ч. 1 ст. 40¹ КПК дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Однак таке положення є юридично неграмотним, адже дізнавач за своєю функцією здійснює дізнання кримінальних проступків, що відбувається у спрощеному порядку та безумовно має свої особливості, встановлені Главою 25 КПК «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків». До того ж основною проблемою щодо процесуального статусу дізнавача є наявність загальної норми, яка наділяє такого суб'єкта повноваженнями слідчого та відсутність у більшості статей спеціальної норми, яка б наділяла дізнавача процесуальною правосуб'єктністю щодо вчинення певних процесуальних дій. Така юридична прогалина виникла внаслідок створення дізнавача як суб'єкта досудового розслідування та несистемного доповнення статей КПК словом «дізнавач» поряд із «слідчим» та «прокурором».

Одним із численних подібних прикладів законодавчих прогалин є наявність дізнавача поряд із слідчим та/або прокурором у ст.ст. 233, 241 КПК та його відсутність серед цих же суб'єктів у ст.ст. 224, 228, 229, 232, 234, 237, 238, 240, 242 КПК, хоча всі ці норми встановлюють порядок проведення слідчих (розшукових) дій, на проведення яких дізнавач уповноважений відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 40¹ КПК.

Тобто постає питання: чи має дізнавач повноваження вчиняти встановлені статтями КПК процесуальні дії, якщо безпосередньо в статтях поряд з іншими суб'єктами він не зазначений? Стосовно цього питання наявні дві точки зору, які знайшли своє відображення в судових ухвалах.

1. Щодо першої точки зору судді посилаються на положення ч. 1 ст. 40¹ КПК України про те, що дізнавач наділяється повноваженнями слідчого. Так, слідчий суддя Долинського районного суду Івано-Франківської області під час розгляду клопотання дізнавача-інспектора про тимчасовий доступ до речей і документів визначив дізнавача належним суб'єктом звернення з таким клопотанням, хоча безпосередньо у ст. 160 КПК дізнавач не зазначений суб'єктом подання клопотання про застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження [5].

2. Друга точка зору діаметрально протилежна. В ухвалі Борзнянського районного суду Чернігівської області про повернення клопотання інспектора дізнання про накладення арешту на тимчасово вилучене майно слідчий суддя послався на норму Конституції, яка передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Крім того, слідчий суддя зауважив на тому, що ст. 171 КПК України є спеціальною правовою нормою, а ст. 40¹ КПК не передбачено право дізнавача на звернення з клопотанням про надання дозволу на арешт майна. Таким чином, судом було визнано дізнавача неналежним суб'єктом та повернуто клопотання [6].

У будь-якому разі законодавець створив колізію, яка перешкоджає одноставному правозастосуванню, що є проблемою визначення процесуального статусу дізнавача. З огляду на це, вважаємо, що в статтях КПК, які встановлюють порядок вчинення певних процесуальних дій, перед словом «слідчий» чи словами «слідчий, прокурор» необхідно доповнити слово «дізнавач».

Отже, проведений аналіз виявив юридичні недоліки та колізії в законодавстві, пов'язані із процесуальним статусом дізнавача в контексті здійснення досудового розслідування. Основна проблема виникає з розриву між загальною нормою, що наділяє дізнавача повноваженнями слідчого, та відсутністю конкретних

статей, які спеціально надають йому процесуальну правосуб'єктність щодо певних дій. Ця неузгодженість у законодавстві буде породжувати суперечливі тлумачення щодо повноважень дізнавача, що може впливати на однаковість правозастосування. Для врегулювання цих питань необхідно систематизувати та конкретизувати повноваження дізнавача відповідно до вимог Конституції і законів України, забезпечуючи чітку узгодженість із загальною системою кримінального процесу.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.01.2024).
2. Шемшученко Ю. С. Великий енциклопедичний юридичний словник. Київ : Юридична думка, 2007. 992 с.
3. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : наказ М-ва внутр. справ України від 20.05.2020 р. № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text> (дата звернення: 07.01.2024).
4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 08.01.2024).
5. Ухвала Долинського районного суду Івано-Франківської області від 25.08.2020 р. у справі № 343/1498/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91125623> (дата звернення: 08.01.2024).
6. Ухвала Борзнянського районного суду Чернігівської області від 20.08.2020 р. у справі № 730/649/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91090499> (дата звернення: 08.01.2024).

Вікторія Ворожбіт-Горбатюк,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

МЕНТОРСЬКИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРАЦІВНИКІВ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ СЕРЕД СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ

З розширенням спектра використання пробаційних програм відбуваються трансформації у системі професійної підготовки пенітенціарного персоналу. Професійне навчання та особистісний розвиток відбуваються неперервно. Тому безумовно значущим є міждисциплінарний підхід у контексті вирішення надскладних завдань запобігання кримінальним правопорушенням серед суб'єктів пробації. Одним із прикладів реалізації міждисциплінарного, міжгалузевого підходу можна вважати реалізацію Пілотної програми менторства Державної установи «Центр пробації» у 2024 році [2].

У 2024 році, як відомо, розпочато реалізацію пілотної програми з використання інструментів інтерактивної менторської підтримки працівників уповноважених органів з питань пробації, зокрема на низці зустрічей узгоджено план, пропозиції менторів з реалізації програми, тематику тренінгових і інформаційних заходів. За словами директора Центру пробації Олега Янчука, менторський супровід має значний потенціал підтримки професійного і особистісного розвитку працівників органів пробації [2].

Ідея менторського супроводу у професійному зростанні не нова, в освітній сфері це питання актуалізовано потребою оновлення цільових орієнтирів Нової української школи і трансформацією педагогічної освіти. У публікації авторів В. Ворожбіт-Горбатюк, Л. Зеленської, О. Карасьової досить повно презентовано особливості менторського супроводу професійного розвитку в системі професійної педагогічної освіти. Певним чином висновки і пропозиції можна використати в інформаційно-

му і методичному супроводі під час організації заходів з працівниками центрів пробації [1].

Менторський супровід професійного та особистісного розвитку дещо відрізняється від традиційного для українського культурного простору. Взаємодія ментора і менті (людина, яка отримує менторську допомогу, підтримку і супровід) має кілька унікальних персоналізованих спрямувань, а саме: емоційне налаштування на конструктив, творення зовнішніх мотивів, системний емоційно-чуттєвий супровід 24/7 з опорою на глибинне психолого-педагогічне дослідження індивідуальності менті, віднайдення сильних сторін менті і акцентуація програми кар'єрного поступу з урахуванням цих сильних сторін. Менторство передбачає високу соціальну і професійну відповідальність ментора. Менторський супровід передбачає осмислення не лише прогресивного досвіду, а й міждисциплінарний аналіз невдач, труднощів і втрат. Взаємодія ментора та менті передбачає ціннісні дії, спрямовані на досягнення успіху в кар'єрному поступі менті. Тому визначальної ролі набуває системна профорієнтаційна робота. Крім того, менторство здійснюється за принципом «рівний рівному», коли вибудовується індивідуальна траєкторія особистісного і професійного розвитку кожного учасника менторської програми [3; 4].

Менторинг може бути індивідуальний, груповий і тренінговий, через залучення до організації і проведення круглих столів, вебінарів, воркшопів з партнерами на регіональному, національному, міжнародному рівнях, організацію роботи майданчика презентування і апробації поточних результатів авторських і колективних досліджень у контексті запобігання кримінальним правопорушенням ресурсами пробаційних програм, розроблення методичних, дорадчих матеріалів у форматі хендбуків за участю менті, формування і наповнення інформаційно-консультаційних хабів чи інформаційних ресурсів з відкритим доступом [1].

Для ментора його робота дає змогу структурувати набутий досвід, осмислити і творчо реалізувати лідерські та менеджерські амбіції, стати експертом у профорієнтаційній роботі відповідного спрямування, своєю професійною репутацією сприяти піднесенню обраного фаху, розвитку соціального престижу професії персоналу центрів пробації.

Менторський супровід передбачає допомогу у створенні портфоліо, професійної карти розвитку персоналу для вироблення і реалізації індивідуальної траєкторії особистісного і професійного розвитку кожного зацікавленого працівника. Моніторинг рівня вирішення утруднень в особистісному і професійному розвитку персоналу – ключ успіху діяльності будь-якої структури.

Серед слабких сторін, які впливають на якість менторського супроводу, варто звернути увагу на розмитість фінансування і бюджетування витрат часу, опора на оптимізм і професійний ентузіазм. Менторство реалізується персоніфіковано, емерджентно. Для подолання труднощів, обумовлених такими характеристиками, доцільно розширювати співпрацю із закладами післядипломної освіти різних галузей знань, соціальними службами, представниками волонтерських і громадських організацій.

Перспективою менторського супроводу в системі професійної підготовки пенітенціарного персоналу є створення осередків неформальної освіти, реалізацію можливостей презентувати авторське чи колективне дослідження зацікавленій аудиторії, забезпечення неперервності особистісного і професійного розвитку кожного учасника проєкту з дотриманням принципів співпраці та діалогу, паритетності, ефективності в системі «витрати ресурсів – результат», гнучкості і відкритості, законності, навчання впродовж життя.

Список використаних джерел

1. Ворожбіт-Горбатюк В., Зеленська Л., Карасьова О. Можливості менторингу у формуванні предметно-методичної компетентності вчителя-інноватора. *Людинознавчі студії*. Серія «Педагогіка». 2021. № 13 (45). С. 21–26. URL: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/45.3>.
2. Відбулась онлайн-нарада за участю керівництва Центру пробачії та начальників філій Центру пробачії : новина від 13 лютого 2024 року. URL: <https://www.probation.gov.ua/?p=15360>.
3. Персональні менторські сесії (2024). URL: <https://www.prjctrmentor.com/>.
4. Рівний рівному : посібник з менторства / авт. кол.: О. Іванік, А. Каравай, М. Гавінек-Дагаргулія, Ю. Лащук та ін. Київ, 2015. URL: <https://insha-osvita.org/article/posibnyk-dlia-mentoriv-rivnyi-rivnomu/>.

Дарина Ворошилова,
аспірантка кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАНЬ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Наркотичні засоби, як і легальні товари, активно реалізуються на теренах України. Але незаконний характер наркотичних засобів має вплив на структуру та динаміку ринку, що потребує уваги як дослідників, так і владних органів, які здійснюють протидію незаконному обігу наркотиків. Деякі країни забороняють обіг таких речовин, як марихуана, кокаїн, героїн, метамфетамін тощо і встановлюють для них різні рівні правового контролю. Проте це ставить під загрозу створення незаконного, тіншового ринку, де ці речовини все ж продаються. А проте установлення контролю над наркотиками тягне за собою необхідність визначення правового режиму та механізму покарань.

Наркотики і злочинність часто пов'язані між собою, адже наркотики можуть викликати стани, що сприяють агресії, неправомірній поведінці чи вчиненню протиправних дій, що стає, своєю чергою, фоном для злочинності явищем. Ураховуючи, що наркотики, психоактивні речовини є незаконними, це часто призводить до нелегального обігу та тіншової економіки.

Загальні методи дослідження забезпечують комплексне вивчення зв'язку між наркотиками та злочинністю, оскільки психофармакологічний вплив наркотиків підвищує ймовірність вчинення будь-якого виду злочину, а уявна потреба в наркотиках спонукає до різних видів злочинів, таких як грабежі, крадіжки, торгівля наркотиками, контрабанда тощо.

Сучасна пенологія вважає, що кожне злочинне діяння є свідомим вибором, який визначається вирахуванням очікуваних задовольень та страждань від запланованої дії. Щоб запобігти злочинам, потрібно передбачати відповідне покарання для кожного злочину, яке переважало б очікувані вигоди. Надмірні та несправедливі покарання, таке як довічне позбавлення волі, не є співмірними.

Пенологія – це розділ кримінології, що вивчає філософію та практику суспільства в боротьбі зі злочинністю. Вона дослі-

джує методи та стратегії, спрямовані на придушення злочинної діяльності, вказуючи на те, що його першочергова мета – застосування покарань до правопорушників за їхні дії. Однак сучасна пеналогія містить не лише каральні аспекти, а й стратегії реабілітації та лікування правопорушників. Вона охоплює різні політики, такі як пробація, медичне лікування та освіта, які спрямовані на покращення інтеграції та повернення правопорушників у суспільство. Таким чином, пеналогія стала більш широким поняттям, що охоплює не лише покарання, але і підтримку та реабілітацію осіб, які порушують закон.

Водночас слід зауважити, що покарання мають бути пропорційними до вчиненого злочину. Адже принцип пропорційності є одним з основних принципів верховенства права, спрямований на захист осіб від жорстокого чи нелюдського поводження. Цей принцип закріплений у міжнародних угодах з прав людини, а також у конституціях та кримінальних кодексах багатьох країн. Він передбачає, що рівень покарання за певне правопорушення має бути пропорційним тяжкості шкоди, яку це правопорушення завдає іншим або суспільству. Це означає, що законодавці повинні встановлювати адекватні та розумні санкції за порушення закону. Своєю чергою, суди мають застосовувати принцип пропорційності при визначенні відповідного покарання для конкретного випадку. Крім того, виконання цього покарання також повинно відповідати принципу пропорційності.

У контексті злочинів, пов'язаних з наркотиками, цей принцип передбачає, що мета покарання повинна відповідати основній меті міжнародних конвенцій щодо контролю над наркотиками: забезпеченню здоров'я та добробуту суспільства. Покарання за наркотичні злочини можуть варіюватися залежно від країни, рівня правопорядку, виду злочину та інших факторів. Зазвичай вони можуть включати такі види покарань, як: покарання у вигляді позбавлення волі, штрафи, умовне покарання, обмеження свободи, примусові реабілітаційні програми, конфіскація майна, примусове лікування, тощо. Ці покарання можуть застосовуватися окремо або в комбінації залежно від конкретних обставин справи і законодавства країни. Враховуючи міжнародні рекомендації, державам слід дотримуватися процедури винесення покарань та практику, що стосуються злочинів,

пов'язаних з наркотиками, з метою оцінки їх відповідності стандартам пропорційності.

Оцінка пропорційності має містити можливість розгляду дій або володіння певними речовинами поза рамками кримінального права. Рамки покарання повинні розрізняти види наркотиків та рівні незаконної діяльності, а також роль і мотивацію правопорушника. Це може охоплювати серйозних торговців, мікроторговців, людей, що страждають від наркотиків, та користувачів, які вживають їх рідше.

Для злочинів, пов'язаних з наркотиками через наркозалежність або економічні потреби, слід розглядати альтернативи застосуванню, такі як лікування, освіта, догляд, реабілітація або соціальна інтеграція. У випадках мікроторгівлі наркотиками можуть застосовуватися пом'якшуючі покарання та альтернативи ув'язненню, з урахуванням соціально-економічних обставин і фінансових прибутків правопорушника. Забезпечення послідовного застосування пропорційних покарань та керівних принципів містить усунення інституційних упереджень, наприклад, серед суддів. Ці кроки спрямовані на забезпечення того, щоб покарання за злочини, пов'язані з наркотиками, були пропорційними і відповідали меті забезпечення здоров'я та добробуту суспільства. Основна мета кримінально-правової науки включає розкриття етичних принципів покарання, а також розуміння мотивів та цілей суспільства у використанні покарання. Вона також проводить порівняльний аналіз кримінального законодавства та оцінює соціальні наслідки поточної кримінальної політики. У цьому контексті пенологія включає різноманітні дослідження, які вираховують моральні і соціальні підстави покарання та наслідки кримінальної системи.

Принцип пропорційності, який визнається в міжнародному праві, виступає як ключовий механізм для захисту основних прав людини. Його застосування до контролю над наркотиками має виходити за межі схильності до покарання взагалі. Тенденція до декриміналізації зберігання наркотиків для особистого вживання є відмінним прикладом того, що утримання від покарання може бути найбільш прийнятним результатом оцінки пропорційності в законах про наркотики та практиці визначення покарань за наркотичну діяльність.

Враховуючи правові та практичні аспекти національного кримінального права, необхідно провести аналіз найбільш поширених злочинів та покарання за їх вчинення, пов'язаних з торгівлею наркотиками, психотропними речовинами та їх прекурсорами відповідно до статей Кримінального кодексу України (далі – КК України), а також їх кваліфікацію згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» № 4 від 26 квітня 2002 року.

Так, за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів стаття 305 КК України передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна залежно від розмірів незаконних речовин.

У випадку незаконного виробництва виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що карається статтею 307 КК України, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від чотирьох до дванадцяти років з конфіскацією майна. Водночас особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю кримінальних правопорушень, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання.

Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, згідно зі статтею 309 КК України – караються штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або пробачійним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк. У той час вчинені такі дії в особливо великих розмірах – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Незаконне публічне вживання наркотичних засобів, передбачене статтею 316 КК України, карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років. Водночас за повторне вчинення санкція перед-

бачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років.

Отже, у випадку вчинення наркотичних злочинів в Україні переважно застосовується покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, часто із конфіскацією майна.

Попри це, Україна стикається зі складною ситуацією у сфері наркотиків. Зростання кримінальної активності у сфері наркотиків стає як наслідком, так і чинником загрози для національної безпеки та здоров'я населення. Багато злочинів, пов'язаних з наркотиками, залишаються непомітними та виходять за межі кримінально-правового впливу. Для ефективної протидії необхідна якісна інтерпретація даних про злочинність, що враховує тенденції та закономірності поширення злочинності. Кримінально-правові рамки наркозлочинності охоплюють широкий спектр злочинів, від контрабанди до незаконного вживання і порушення правил обігу наркотиків. Необхідність наукового вивчення цього явища та дієвого механізму покарань вимагає утворення адекватної моделі для ефективного управління протидією наркозлочинності.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст.131. Розділ XIII (ред. від 28.03.2024).
2. Баулін Ю. В. Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування нового Кримінального кодексу України / Новий Кримінальний кодекс України. Питання застосування та вивчення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. Київ ; Харків : Юрінком-Інтер, 2002. С. 39–42.
3. Музика А. А. Кримінально-правові засоби боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин. *Правова держава*. Вип. 8. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України / голов. ред. Ю. С. Шемшученко, 1997. С. 221–225.
4. Музика А. А., Горох О. П. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів : монографія. Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ун-ту економіки і права, 2010. 256 с.
5. Наден О. В. Спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : монографія. Харків : Право, 2003. 224 с.

Валерія Горіна,
здобувачка вищої освіти Навчально-наукового
інституту права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ;
науковий керівник: Наталія Сидоренко,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри управління та адміністрування
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ

У сучасних умовах, характеризованих цифровою революцією та перехідним процесом до постіндустріального суспільства, неминуче змінюється навколишнє середовище, що вимагає від управлінців та керівників адаптування та управління змінами в різних аспектах людської діяльності [1-3]. Ці зміни відображаються у низці ключових характеристик постіндустріального суспільства.

Однією з таких характеристик є зростання ефективності та продуктивності праці, що зумовлено використанням сучасних високих технологій. Цифрова революція своєю чергою надає нові можливості у знаходженні та управлінні інформацією, індивідуалізації інформаційних зв'язків та їх прискоренні. Ще однією важливою ознакою є глобалізація, що перетворює світ на єдине ціле, нівелюючи локальні особливості бізнесу та спрощуючи міжнаціональні зв'язки, що відображається в утворенні єдиного інформаційного простору [1, с. 50]. Зменшення міри державного регулювання господарської діяльності та прискорення змін у навколишньому бізнес-середовищі стають головними факторами конкурентоспроможності [2, с. 47].

Підвищення рівня освіченості людини та її інформаційно-технологічна озброєність визначаються як один із фундаментальних аспектів успішної адаптації до цифрової ери [4]. В умовах цифрової революції та постіндустріального суспільства технології управління персоналом набувають нових рис та функцій. Технологія кадрового управління передбачає реалізацію таких функцій, як планування, найм, відбір та прийом персоналу, оцінка та адаптація кадрів, розвиток ділової кар'єри співробітників, управління талантами, створення кадрового резерву, мотивація та забезпечення інформаційного, правового й нормативно-методичного аспектів управління персоналом.

Сучасні HR-технології, підтримані інформаційними платформами, такі як HRIS, HCM, HRMS, TMS, ATS, LMS, надають зручні інструменти для ефективного управління персоналом. Наприклад, інформаційна система з людських ресурсів (HRIS) дозволяє централізувати дані про співробітників та полегшує виконання основних функцій управління людськими ресурсами [3]. У контексті цифрової революції та постіндустріального суспільства важливо використовувати сучасні HR-технології для ефективного управління персоналом, що стає ключовим фактором успіху організацій у конкурентній боротьбі.

У сучасному бізнес-середовищі, сформованому під впливом цифрової революції, значна увага приділяється сучасним ІТ-технологіям, які визначають тенденції подальшого розвитку організаційного управління та персональних процесів. Два основні напрями цього розвитку – штучний інтелект (AI) та хмарні технології (Cloud ERP) – привертають увагу як керівників бізнесу, так і дослідників, оскільки вони вважаються ключовими факторами у визначенні конкурентних переваг у майбутньому [3].

Штучний інтелект, зокрема, стає об'єктом особливого інтересу через свій потенціал у виконанні різноманітних завдань управління персоналом. Підходи AI можуть охоплювати великий спектр діяльності, починаючи від уникнення гендерної упередженості під час набору персоналу і прогнозування обороту, до аналізу записів дзвінків, даних соціальних мереж та інших внутрішніх даних для прогнозування прибутковості. Навіть на сьогоднішній день, залишаючись на етапі розвитку, AI вже показує потенціал у вдосконаленні процесів управління персоналом, хоча й виявляє певні обмеження через численні помилки та несформованість [2].

За словами Jess Fuhl, у майбутньому AI може стати більш інтегрованим у процеси управління персоналом, наприклад, аналізуючи дані співробітників і цінності компанії та надаючи поради з питань співбесіди та вибору кандидатів [1].

Щодо хмарних технологій на особливу увагу заслуговує Cloud ERP, яка надає можливість інтегрувати всі дані та процеси організації в єдину систему, доступну через інтернет. Порівняно з традиційними ERP-системами, які встановлені в будинку та підтримуються власним ІТ-відділом, хмарні технології нада-

ють більшу гнучкість та доступність, оскільки вони можуть бути доступні з будь-якого місця, де є доступ до інтернету. За допомогою хмарних технологій, зазначає Chris Milan, штучний інтелект може розширити можливості ERP у сфері обслуговування клієнтів, швидко й ефективно обробляючи запити і надаючи відповіді клієнтам на основі аналізу великих обсягів даних [4].

У сучасному бізнес-середовищі, позначеному цифровою революцією, формування програм навчання персоналу дедалі більше базується на використанні інноваційних технологій. Одним з важливих аспектів цього процесу є трансформація великих обсягів контенту в мікро- та макроконтент, що дозволяє створити ефективні та доступні навчальні матеріали. Digital Learning може охоплювати різноманітні форми навчання, такі як відеоуроки, симуляції ситуацій, тренінги, очні зустрічі, вправи та групові обговорення.

Серед різноманітних каналів навчання в рамках Digital Learning виділяються деякі ключові, що допомагають підприємствам ефективно навчати свій персонал. Насамперед це модулі E-learning, які дозволяють передавати знання за допомогою сучасних інтернет-технологій. Популярними платформами E-learning є Eduson, Zillion, Нетологія, LektoriumTV, ІНТУІТ, «Відкрита освіта». Крім того, онлайн відеонавчання являє собою набір відеороликів різної тривалості, що дозволяють ефективно вивчати різні теми професійного навчання. Окрему роль відіграють миттєві повідомлення, які забезпечують постійний зв'язок між тьюторами та учнями за допомогою месенджерів, електронної пошти та корпоративних комунікаційних мереж [3, с. 37].

Сучасні учасники цифрового навчання мають високу потребу в саморозвитку та взятті на себе відповідальності за його реалізацію. Вони очікують швидкого та практичного навчання, орієнтованого на результат, і вміло користуються інформацією, маючи широку мережу контактів. Це ставить перед підприємствами завдання створення ефективних і зручних для використання навчальних матеріалів, які відповідають вимогам сучасного ринку праці.

Застосування інноваційних технологій навчання персоналу здатне значно підвищити конкурентоспроможність підприємства, сприяти покращенню фінансових результатів та ефективності діяльності персоналу. Технології Digital Learning дозволяють

підвищити якість навчання, зменшити витрати на навчання та отримати швидкий практичний результат на конкретних робочих місцях. Такий підхід виявляється не лише корисним, а й надзвичайно важливим у сучасному діловому середовищі, де знання та швидкість реакції є ключовими факторами успіху.

Список використаних джерел

1. Гетьман О. О. Розвиток персоналу в забезпеченні безпеки ринку праці. *Економічні науки: Вісник Запорізького національного університету*. 2016. № 1 (29). С. 97–105. URL: http://visnykznu.org/visnyk_ua/arh/t_visn_2016/2016econ1.html.
2. Козак К. Б. Інновації в сфері управління персоналом на підприємстві. *Зернові продукти і комбікорми*. 2022. Т. 1. Вип. 4. С. 8–13.
3. Федорова Ю., Бабенко К., Малихіна Я., Ярмош О., Малихіна В. Проблеми підготовки керівників у сфері публічного управління та адміністрування в умовах цифрової економіки. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. Т. 3. № 30. С. 501–509. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v3i30.179926>.
4. Федорова Ю. В. Рецесія неоліберальної глобалізації як зовнішній виклик національній інноваційній політиці. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. 2018. URL: <http://am.eor.by/index.php/gallery/129-vipusk-5-10-2018>.

Дмитро Дейнеко,

аспірант кафедри міжнародного права

Навчально-наукового інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

консульська посадова особа

Посольства України в Королівстві Таїланд

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ: ПРАВО КОРОЛІВСТВА ТАЙЛАНД

Обидві пенітенціарні системи України та Королівства Таїланд спрямовані, по-перше, на захист суспільства від злочинності та, по-друге, на підготовку особи до реінтеграції в суспільство, сприяючи запобіганню рецидивам кримінальних правопорушень. Згідно з останніми даними Департаменту виконання покарань станом на 30 вересня 2022 року пенітенціарна система Таїланду налічувала 143 в'язниці та виправні заклади

із загальною офіційною чисельністю 232 165 ув'язнених (198 981 чоловік та 33 247 жінок) [1].

Дослідження правової основи функціонування пенітенціарної системи Королівства Таїланд становить науковий інтерес з огляду на три основні фактори:

1. Королівство Таїланд ніколи не було колоніальним утворенням, тому система виконання покарання є самобутньою та значно відрізняється від найближчих держав-сусідів у регіоні Південно-Східної Азії.

2. Королівство Таїланд зобов'язалося надавати відповідно до односторонніх актів та двосторонніх міжнародних договорів візи у пунктах пропуску для громадян 19 держав строком дії до 15 діб та громадянам 71 держави безвізове перебування строком до 90 діб [2]. Спрощений порядок перетину кордону іноземцями є перевагою для економіки держави, але водночас ризиком, що «перебуває на контролі» у правоохоронних органів, особливо структурних підрозділів, які спеціалізуються на транснаціональній злочинності.

3. Королівство Таїланд має на своїй території представництва таких установ ООН, як УВКБ, ЮНІСЕФ, МОП, держава є активним учасником регіональної АСЕАН, яка опрацьовує соціальні питання, зокрема засуджених у рамках Міжурядової комісії з прав людини АСЕАН. Таким чином, пенітенціарна система країни значно наділена увагою міжнародних правозахисників, світових ЗМІ та перебуває в полі зору НДО, зокрема Amnesty International. Прозорість та відкритість до міжнародного співробітництва не вирішують усіх питань реінтеграції засуджених, проте це на практиці якісно підвищує управління знаннями у сфері виправлення та зменшує рівень суспільної небезпеки.

Станом на грудень 2022 року у в'язницях Таїланду перебувало 7 388 іноземних громадян, що становить 2,8 % від загальної кількості ув'язнених.

Варто додати, що донедавна показник ув'язнених іноземців був удвічі більшим і становив понад 15 тисяч осіб, що відповідало 5 % усіх ув'язнених. По-перше, відчутну роль у цьому питанні відіграло реформування слідчих органів Королівства Таїланд, проходження офіцерами післядипломної освіти та вивчення іноземних мов. По-друге, відповідно до ст. 259–267

Кримінально-процесуального кодексу Таїланду передбачається помилування, пом'якшення або зменшення строку покарання для будь-якої засудженої особи, яка офіційно оформила запит щодо її помилування Його Величністю Королем [3]. По-третє, у 2017 році на заміну Закону Таїланду про пенітенціарну службу прийшов більш орієнтований на міжнародні стандарти та соціальну реабілітацію засуджених Закон про виправні заходи. Відповідно до статті 42 зазначеного Закону «...ув'язненим має бути забезпечена освіта та навчання моральним принципам, етичній поведінці...» [4]. Іншою причиною є «декриміналізація каннабіоїдів».

Стаття 114 Кодексу про боротьбу з наркотиками Королівства Таїланд передбачає, що поліцейські або адміністративні посадові особи можуть направити заарештовану особу, яка зберігає наркотики менше мінімального обсягу для особистого вживання, на реабілітацію від наркозалежності як альтернативу кримінальному переслідуванню.

Згідно з «Міністерським розпорядженням Королівства Таїланд про призначення пільг засудженим та умови звільнення ув'язнених у зв'язку з належною поведінкою та умовно-достроковим звільненням», усі засуджені поділяються на 6 класів реабілітації:

- 1) відмінно;
- 2) дуже добре;
- 3) добре;
- 4) задовільно;
- 5) потреба у вдосконаленні;
- 6) критична невідповідність [5].

Класи засуджених є одним з вартих уваги механізмів управління пенітенціарним закладом та реабілітації, оскільки кожен з класів має різний рівень переваг і привілеїв, таких як право на королівське помилування, надбавку за належну поведінку, умовно-дострокове звільнення. Роз'яснимо, що до категорії «критична невідповідність» реабілітації підпадають особи, які вчинили три і більше кримінальні правопорушення або вбивства, серйозні насильницькі злочини. До категорії «відмінна» реабілітація належать групи осіб, що власним прикладом доводять необхідність довірчих відносин з пенітенціарним закладом, наприклад, в адміністративних і технічних питаннях.

Заради справедливості варто зазначити, що соціальні бали та поділ на 6 груп ув'язнених є виключною дискрецією керівника виправного закладу. Згідно зі статтею 52 Закону Таїланду про виконання покарань засуджених, який показує хорошу поведінку, старанність, прогрес у навчанні та задовільно працює, може отримати одну або кілька з таких переваг:

1) бути переведеним до іншого приміщення у в'язниці відповідно до правил Департаменту виконання покарань;

2) бути переведеним до вищого класу реабілітації;

3) бути призначеним на посаду, яка передбачає функції допомоги службовцю пенітенціарної установи;

4) отримати дозвіл на залишення пенітенціарного закладу на строк не більше 7 днів для відвідання членів родини, які перебувають на території Королівства Таїланд;

5) отримувати зменшення строку позбавлення волі, але не більше ніж на п'ять днів за кожен місяць;

6) можливість умовно-дострокового звільнення, коли засуджений відбув не менше шести місяців або однієї третини строку, зазначеного в рішенні суду;

7) одержати дозвіл на відвідання професійно-технічного закладу, приватної компанії для отримання освітньої підготовки за межами в'язниці.

Соціальна реабілітація та реінтеграція засуджених у Королівстві Таїланд є прикладом ефективних реформ пенітенціарної системи, що спрямовані на зменшення рецидиву і сприяння соціальній адаптації колишніх ув'язнених. У Таїланді велика увага приділяється програмам професійного навчання та зайнятості в установах виконання покарань, що дає засудженим можливість здобути нові навички та знайти роботу після звільнення.

Наведемо приклад ефективного врядування. У зв'язку з інфляцією та змінами у фіскальній політиці держави пенітенціарна служба Таїланду у травні 2022 року надіслала циркулярний лист до всіх 143 установ з дорученням не укладати нові трудові угоди між приватними компаніями та ув'язненими, зокрема щодо плетіння сіток. За результатами заходів було збільшено платню за контрактом для ув'язнених у рамках мінімального рівня доходів усіх 76 провінцій країни.

Список використаних джерел

1. Thailand Annual Prison Report 2023. *FIDH*. 2023. URL: <https://www.fidh.org/IMG/pdf/thailandprison804a.pdf>.
2. List of states eligible for visa free entry. *MFA of Thailand*. 2024. URL: <https://cutt.ly/ree7VwBg>.
3. Criminal Procedure Code of Thailand. *Royal Gazette*. 2021. URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2012/12/Thailand-Criminal-Procedure-Code-1934-2008-eng.pdf>.
4. Corrections Act. *Government*. 2020. URL: <https://cutt.ly/Fee7VobK>.

Олексій Діденко,

старший викладач кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України;

Руслан Кубрак,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України

ШЛЯХИ УНОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ У СФЕРІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ОЗБРОЄННЯ В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ

Загальна регламентація сфери експлуатації озброєння в Державній кримінально-виконавчій службі України (далі – ДКВС) починається із Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», відповідно до якого «посадові і службові особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів мають право застосовувати і використовувати фізичну силу, спеціальні засоби і зброю», а також «особи рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби мають право в порядку і випадках, передбачених Кримінально-виконавчим кодексом України (далі – КВК), Законом України «Про Національну поліцію» та іншими законами України, застосовувати фізичну силу, використовувати службових собак, а також зберігати, носити спеціальні засоби і зброю, використовувати і застосовувати їх самостійно або у складі підрозділів [1].

Вказані закони деталізують підстави та умови, але не уточнюють змісту вищезгаданих термінів: у чому полягає «використання» чи «застосування», а що передбачає «носіння» чи «зберігання». І якщо з останніми більш-менш зрозуміло, то із «застосуванням-використанням» повна плутанина. Наприклад, КВК, регламентуючи підстави застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї, наголошує, що ще існують випадки їх використання, які визначаються законами України «Про Національну поліцію» і «Про Національну гвардію України», але при цьому вказує, що «застосуванню заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї має передувати попередження про намір використання вказаних заходів і засобів» [2]. Закони України «Про Національну поліцію» і «Про Національну гвардію України» та інші закони України також не дають виключної регламентації цих термінів, а навпаки – додають сумнівів, вживаючи такі словосполучення, як «активне застосування вогнепальної зброї» або «нелетальне застосування зброї», тому доцільно розглянути тлумачення понятійного апарату в підзаконних нормативно-правових актах.

При вивченні нормативної бази з питань експлуатації озброєння, що є в наявності у ДКВС, перший і, на жаль, останній документ, в якому ми взагалі бачимо словосполучення «експлуатація озброєння», – це наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань (далі – ДДУ ПВП) від 14.04.2008 № 90 «Про внесення змін до Інструкції з організації служби озброєння в органах, установах та навчальних закладах ДКВС, затвердженої наказом ДДУ ПВП від 12.06.2008 № 132 (зі змінами)». Відповідно до пункту 1.1.2 під експлуатацією озброєння розуміється «сукупність дій з підготовки і використання озброєння за призначенням, його облік, технічне обслуговування, зберігання, транспортування та ремонт» [3, с. 89].

Що передбачено «підготовкою», невідомо, бо в тлумаченні, яке пропонує пункт 1.1.3, ця складова, як і уточнення «за призначенням», кудись зникають, і ми бачимо замість «підготовки і використання озброєння за призначенням» тільки «використання озброєння», під яким відповідно до наказу розуміється його «застосування у бойових та учбових цілях з дотриманням встановлених експлуатаційною документацією норм, правил

та режимів, що забезпечують нормальну роботу озброєння» [4, с. 1]. Загальноприйнята практика вважає підставами щодо внесення до глосарія певних слів або словосполучень той факт, що, по-перше, ці слова або словосполучення взагалі є термінами (непоширене спеціальне слово (словосполучення) чи навпаки поширене слово (словосполучення), але таке, що застосовується в контексті не в загальноживаному значенні, або відбувається застосування одного, якогось певного значення, якщо термін полісемічний, а по-друге, застосування цих термінів у тексті документа має зробити його більш зрозумілим та зручним до використання для виконавців.

«Застосовувати – це використовувати що-небудь, запроваджувати в ужиток» [5, т. 3, с. 332], «використовувати – це застосовувати, вживати що-небудь з користю, користуватися чимось» [5, т. 1, с. 412], а значення словосполучення «бойових чи учбових цілях» взагалі невідоме. Таким чином, пункт 1.1.3 тлумачиться приблизно так: «під використанням озброєння розуміється його використання з якоюсь певною метою».

Державний стандарт України (далі – ДСТУ) 3278-95 визначає експлуатацію виробу як стадію життєвого циклу продукції, на якій реалізують, підтримують та відновлюють якість виробу. Примітка до цього визначення наголошує, що «експлуатація виробу охоплює в загальному випадку етапи введення в експлуатацію, використання за призначенням, зберігання в процесі експлуатації, транспортування в процесі експлуатації, технічне обслуговування, поточний та середній ремонт, припинення експлуатації, списання (передавання, утилізація, знищення)» [6, с. 32].

На першому місці серед етапів життєвого циклу виробу ми бачимо реалізацію його якості, і це не випадково, бо «реалізація якості» або її можливість і є, власне, метою створення будь-якого виробу. Звертаючи увагу на тлумачення у примітці, ми розуміємо, що «якість» вживається у значенні «та чи інша характерна ознака, властивість, риса кого-, чого-небудь» або «придатності чого-небудь для його використання за призначенням» [5, т. 11, с. 638], а «реалізація» таким чином – безпосередньо «використання», тобто все вищеперераховане є лише різновидами «реалізації якості (використання сукупності властивос-

тей)» виробу або «реалізація його окремих якостей (використання окремих властивостей)».

Наприклад, етап «введення в експлуатацію» неможливий без використання таких властивостей, як «готовність» або «справність», на етапі «зберігання в процесі експлуатації» це переважно «збережуваність», на етапі «поточний та середній ремонт» відповідно «ремонтпридатність», стосовно етапу «припинення експлуатації» – це «контролепридатність» та «уніфікація», на етапі «використання за призначенням», крім усього вищезгаданого, ще і «живучість», «надійність», «безпечність» тощо.

Придатність чого-небудь для його використання за призначенням або згідно з ДСТУ 2860-94 – виконання в об'єкті процесу, що відповідає його призначенню, виявлення заданої умови чи властивості об'єкта відповідно до вимог нормативної та (чи) конструкторської (проектної) документації, визначається як функція (задана функція) об'єкта.

Усі функції об'єкта можна умовно розподілити на основну та допоміжні. «Основна функція (потрібна функція) – функція чи сукупність функцій об'єкта, виконання якої розглядають як необхідну умову відповідності об'єкта його призначенню. Допоміжні функції – функції, невиконання яких не порушує відповідності об'єкта його призначенню» [7, с. 3].

Таким чином, «реалізація якості» або «виконання функцій» озброєння і є «використанням» озброєння, яке відбувається на всіх етапах експлуатації, тобто під час будь-яких маніпуляцій з озброєнням: носіння, зберігання, використання за безпосереднім призначенням чи навіть його облік. Але для того, щоб відрізнити «реалізацію якості» чи «використання» озброєння для виконання «основної (потрібної) функції» від виконання «допоміжних (заданих) функцій», а також з метою унормування понятійного апарату у сфері експлуатації озброєння в ДКВС, пропонуємо таке:

– термін «застосування зразка озброєння» вживати у випадках виконання «основної (потрібної) функції» або використання зразка озброєння за прямим призначенням;

– термін «використання зразка озброєння» вживати у випадках виконання «допоміжних (заданих) функцій» або використання зразка озброєння не за прямим призначенням.

Список використаних джерел

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 26.05.2024).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. Дата оновлення: 19.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 26.05.2024).
3. Діденко О. В. Проблемні питання нормативно-правового регулювання експлуатації озброєння в ДКВС України. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 р.). Чернігів, 2023. С. 88–92.
4. Про внесення змін до Інструкції з організації служби озброєння в органах, установах та навчальних закладах Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої наказом ДДУ ПВП від 12.06.2000 р. № 132 (зі змінами) : наказ ДДУ ПВП від 14.04.2008 р. № 90.
5. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР, Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1980.
6. ДСТУ 3278-95. Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Основні терміни та визначення. Київ : Держстандарт України, 1996. 59 с.
7. ДСТУ 2860-94. Надійність техніки. Терміни та визначення. Київ : Держстандарт України, 1994. 36 с.

Наталія Дудка,

старший викладач Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ПРОБАЦІЯ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Пробація щодо неповнолітніх спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків. Законом України «Про пробацію» визначено: пробація щодо неповнолітніх – це пробація стосовно осіб віком від 14 до 18 років, яка здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх [1].

Ухвалення Закону України «Про пробацію» стало поштовхом до розроблення та втілення в роботу з неповнолітніми сучасних методів та інструментів, що зможуть забезпечити недопущення вчинення підлітками повторних правопорушень

та повернення їх до правослужняного життя. Неповнолітні – це особлива категорія осіб, які перебувають на обліку в органах пробації. Через вразливість цієї категорії працівники залучають до проведення соціально-виховної роботи представників органів і служб у справах дітей, спеціальних установ та закладів, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень. Під час реалізації пробаційних програм щодо неповнолітніх, на яких судом покладено такий обов'язок, орган пробації може залучати суб'єктів, що надають соціальні послуги, визначені законами України «Про соціальні послуги» та «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [2].

Тож особливістю в роботі з неповнолітніми суб'єктами пробації є залучення до роботи з ними не лише батьків або їх законних представників, а також психологів, соціальних фахівців тощо. Згідно з дослідженнями виявлено ряд особливостей у розвитку підлітків, що спричиняють формування в них протиправної поведінки, а в подальшому – вчинення правопорушень. З метою зменшення негативного впливу таких факторів і запобігання вчиненню неповнолітніми повторних злочинів розроблено комплексну систему заходів, що враховують не тільки обставини і тяжкість вчиненого правопорушення, але й індивідуальні потреби неповнолітнього, можливості громади, а також відповідний інструментарій пробації.

Комплексною системою таких заходів є пробація для неповнолітніх, основна мета якої – реабілітація та реінтеграція підлітків. Для цього процесу розроблено спеціальні інструменти, що ефективно використовуються персоналом під час здійснення соціально-виховної роботи з такою категорією суб'єктів пробації:

Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення особами, які вчинили кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень) у віці 14–18 років, яка допомагає встановити причини й умови, що стали причиною вчинення кримінального правопорушення;

Затверджено п'ять видів пробаційних програм «Зміна прокримінального мислення», «Подолання агресивної поведінки», «Попередження вживання психоактивних речовин», «Формування життєвих навичок» та «Подолання домашнього насильства», які передбачають комплекс заходів, спрямованих на корек-

цію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити [1];

Індивідуальний план роботи із засудженою особою. План стосується систематизації заходів, що мають бути виконані для задоволення криміногенних потреб, виявлених за результатами оцінки ризиків, запобігання протиправній поведінці особи та скоєння нею повторного правопорушення [4].

Подолання злочинності серед неповнолітніх є одним з найбільш соціально гострих питань українського сьогодення. Світові дослідження доводять, що принцип «покарати, а не ув'язнити», який охоплює процеси перевиховання та запобігання вчиненню повторного кримінального правопорушення, вдало працює в інституті пробації. Працівники уповноважених органів з питань пробації, ефективно використовуючи інструменти для виправлення неповнолітніх засуджених, запобігають у більшості випадків вчиненню ними повторних злочинів, а також сприяють їх ресоціалізації та реінтеграції. Отже, комплекс заходів та добре скоординований процес забезпечить неповнолітнім суб'єктам пробації можливість проаналізувати свою модель поведінки, визнати наявність проблеми, отримати підтримку та необхідну допомогу, повернутися до правослухняної поведінки.

Список використаних джерел

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 02.03.2024).

2. Про затвердження Переліку заходів щодо реалізації пробаційних програм: наказ Міністерства юстиції України від 28.03.2018 р. № 926/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0483-18#Text> (дата звернення: 04.03.2024).

3. Висоцька О., Янчук О. Multitool PRO. Інструменти та методики соціально-виховної роботи в пробації. Київ: Поліграф плюс, 2016. URL: <https://drive.google.com/file/d/1CwUuh1K1chyPuf0pW7E8kxcZS8T923/view> (дата звернення: 04.03.2024).

4. Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: наказ Міністерства юстиції України від 29.01.2019 р. № 272/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#Text> (дата звернення: 04.03.2024).

Вадим Жулковський,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ У ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС ВИЩОЇ ШКОЛИ

Враховуючи сучасні тенденції, головним чинником забезпечення подальшого розвитку освіти повинна стати інноваційна діяльність у навчальних закладах усіх типів, рівнів акредитації та форм власності. Пріоритетом є впровадження в освітню практику таких технологій, які забезпечили б ефективну підготовку обдарованої та здібної молоді до входження в соціум, формування еліти суспільства. Сьогодні вимагає перетворювати навчальний процес на плідну, творчу, конструктивну, взаємно-зацікавлену діяльність, синтез навчання й самонавчання, пізнання, мотивації та інтересу, освоєння набутого досвіду і продукування нового.

Цифровізація – це процес перетворення традиційних аналогових систем, процесів, послуг та діяльності на цифрову форму, що використовує комп'ютерні технології та мережі. Вона охоплює впровадження цифрових технологій, цифрових інструментів та цифрових платформ з метою поліпшення ефективності, продуктивності та якості різних процесів і послуг [2, с. 68].

Цифровізація сприяє спрощенню освітнього процесу, роблячи його більш гнучким, пристосованим до реалій сьогодення, що своєю чергою забезпечує формування конкурентоспроможних професіоналів. В освіті цифровізація спрямована на забезпечення безперервності процесу навчання, тобто *life-long-learning* – навчання протягом життя, а також його індивідуалізації на основі *advanced-learning-technologies* – технологій просунутого навчання [1, с. 122].

Цифрові технології в сучасному світі – це не лише інструмент, а й середовище існування, яке відкриває нові можливості: навчання в будь-який зручний час, безперервну освіту, можливість проектувати індивідуальні освітні маршрути, зі споживачів

електронних ресурсів стати творцями. Таким чином, цифровізація освіти передбачає застосування здобувачами мобільних та інтернет-технологій, розширюючи горизонти їх пізнання. Продуктивне застосування цифрових технологій, занурення здобувачів у самостійний пошук, відбір інформації, участь у проєктній діяльності формує в них компетенції ХХІ століття.

Цифровізація освіти загалом є розробкою бази даних із загальним доступом, яка містить навчально-методичні матеріали в цифрі, організацію освітнього процесу в глобальній інформаційній мережі, застосування сучасних мобільних, хмарних та інтелектуальних технологій, широке використання масових відкритих освітніх курсів і ресурсів. Також цифровізація освіти розглядається як процес використання цифрового контенту в навчанні та вихованні з метою оптимізації освітньої діяльності або як модернізація змісту та цілей освіти з метою формування цифрових компетенцій [3].

Безсумнівно, цифровізація освіти при цьому докорінно трансформує освітній процес, а також ролі всіх його учасників. В умовах ЗВО вона безпосередньо пов'язана з формуванням компонентів цифрової компетентності викладачів та студентів.

Цифрова освіта – це навчальна та виховна діяльність, яка ґрунтується на переважно цифровій формі представлення інформації освітнього та управлінського характеру, а також інноваційних технологіях її зберігання та обробки, що дозволяє суттєво підвищити якість освітнього процесу та управління ним на всіх рівнях.

Перевагами використання інформації у цифрових форматах є:

- надійність зберігання;
- відсутність потреби у спеціалізованих приміщеннях для зберігання;
- проста й необмежена можливість тиражування;
- можливість автоматизованої обробки: формування баз даних, вироблення рішень, досліджень, проєктування тощо;
- зручний пошук потрібної інформації, можливість дистанційного доступу до неї.

Цифрові технології в освітньому процесі покращують комунікацію між його учасниками та відкривають нові можливості щодо доступу до якісного освітнього контенту без жорсткої

прив'язки до конкретної локації. Отже, цифрові трансформації вищої освіти в Україні спрямовані на осучаснення дидактичних підходів до формування майбутнього фахівця XXI століття.

Список використаних джерел

1. Карплюк С. О. Інформаційно-педагогічний менеджмент вищої школи: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2019. № 241. С. 122.

2. Череп А., Воронкова В., Череп О. Цифрова трансформація суспільства як необхідна умова його інноваційного розвитку. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2022. № 2. С. 68.

3. Safonov Y., Usyk V., Bazhenkov I. Digital transformations of education policy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. № 8 (2). P. 127–136. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-2-127-136>.

Ігор Ілієв,

студент 1-го курсу магістратури
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

науковий керівник: Валентина Литвиненко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПОРЯДОК ПРИТЯГНЕННЯ ПРАЦІВНИКА ДО ЗАГАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Протягом багатьох років загальна дисциплінарна відповідальність не зазнає суттєвих змін та продовжує залишатися більш простою у застосуванні до правопорушників, чого не можна сказати про спеціальну дисциплінарну відповідальність. Незважаючи на це, трапляється багато випадків порушення роботодавцями та їх уповноваженими особами встановленого порядку притягнення працівника до загальної дисциплінарної відповідальності. Це проявляється в тому, що на працівника накладаються стягнення з пропущенням законодавчо визначених строків, без попереднього отримання від нього письмових пояснень та ознайомлення під підпис з наказом про оголошення стягнення. Часто роботодавці при обранні виду стягнення не враховують ступінь тяжкості вчиненого проступку та попередню роботу працівника. Такі дії роботодавців призводять до порушення прав та гарантій працівника, їх захисту в судово-

му порядку шляхом визнання судом накладеного дисциплінарного стягнення незаконним. Тому для того, щоб окремі несумлінні працівники, які порушили трудову дисципліну, понесли заслужене покарання за своє протиправне діяння, роботодавець повинен на кожному етапі їх притягнення до дисциплінарної відповідальності неухильно дотримуватись певного порядку, передбаченого Кодексом законів про працю України (далі – КЗпП).

Дисциплінарна відповідальність є самостійним окремим видом юридичної відповідальності та може бути загальною і спеціальною. Загальна дисциплінарна відповідальність настає на підставі норм КЗпП і Правил внутрішнього трудового розпорядку. Вона поширюється на більшість працівників, включно із сезонними й тимчасовими працівниками, на яких не поширюється дія дисциплінарних статутів, положень про дисципліну та інших спеціальних нормативних актів. Навіть у тих галузях економіки, де діють статuti чи положення про дисципліну, значна частина працівників несе загальну дисциплінарну відповідальність [1, с. 365].

Загальна дисциплінарна відповідальність передбачена ст. 147 КЗпП, відповідно до якої за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосований тільки один з таких заходів стягнення: 1) догана; 2) звільнення [2]. При цьому перелік дисциплінарних стягнень загального характеру є вичерпним. Догана – це вид стягнення, який є дисциплінарним заходом особистого немайнового характеру і полягає в негативній оцінці та засудженні поведінки працівника в трудовому колективі. Звільнення – це організаційний захід, пов’язаний з розірванням з працівником, який порушує трудову дисципліну, трудових правовідносин [1, с. 366].

У КЗпП України немає положень щодо підстав та періодичності застосування догани. Однак звільнити працівника за вчинення дисциплінарного проступку (дисциплінарне звільнення) можливо лише з підстав розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, які визначені у ст. 40 і ст. 41 КЗпП України [3, с. 262].

Так, пункт 22 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 6 листопада 1992 р. № 9 вказує на те, що звільнення працівника за підставами, передбаченими пунктами 3, 4, 7, 8 ст. 40 і п. 1 ст. 41 КЗпП

України, є дисциплінарними стягненнями [4, с. 247]. Замість звільнення за вказаними підставами до працівника може застосуватись інший вид дисциплінарного стягнення, тобто догана.

Загальний порядок притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності передбачений статтями 147–152 КЗпП.

Відповідно до ст. 147¹ КЗпП дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) такого працівника [2]. Зі змісту вказаної статті випливає, що стягнення за загальною дисциплінарною відповідальністю може накладатись на працівника виключно його роботодавцем.

Під час притягнення працівника до загальної дисциплінарної відповідальності роботодавець обов'язково повинен дотримуватись законодавчо визначених строків. Ці строки передбачені у ст. 148 КЗпП, відповідно до якої дисциплінарне стягнення застосовується роботодавцем безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше одного місяця з дня його виявлення, не рахуючи часу звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебуванням його у відпустці. Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше шести місяців з дня вчинення проступку [2]. Під виявленням проступку, як зазначено у судовій справі № 718/801/17 від 07 жовтня 2019 р., необхідно розуміти не лише виявлення факту (певного діяння), а й встановлення працівника, який вчинив ці діяння, протиправність цих діянь, вину працівника, наявність шкідливих наслідків, причинного зв'язку між правопорушенням та шкідливими наслідками [5]. Факт вчинення дисциплінарного проступку має бути належним чином зафіксований за допомогою актів, довідок, доповідних записок тощо [4, с. 248].

До застосування дисциплінарного стягнення роботодавець повинен зажадати від порушника трудової дисципліни письмове пояснення (ч. 1 ст. 149 КЗпП) [2]. Відмова працівником дати письмове пояснення не є підставою неможливості застосування роботодавцем дисциплінарного стягнення. У такому випадку роботодавець повинен скласти акт про зміст дисциплінарного проступку та відмову працівника дати пояснення з посиланням на свідків. Акт про відмову від дачі пояснення є належним доказом про додержання законодавчо встановленого порядку звіль-

нення при виникненні спору щодо правомірності застосування дисциплінарного стягнення [3, с. 264].

За кожне порушення трудової дисципліни може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення. Забороняється застосовувати до працівника одночасно два види дисциплінарних стягнень за одне і те саме правопорушення. З метою правильного та об'єктивного обрання виду стягнення роботодавець повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду, обставини, за яких вчинено проступок, і попередню роботу працівника (ст. 149 КЗпП) [2].

Право вибору конкретного виду дисциплінарного стягнення належить роботодавцю. Застосування дисциплінарного стягнення є правом, а не обов'язком роботодавця [3, с. 262]. Саме тому роботодавець має право взагалі не застосовувати до працівника заходи дисциплінарної відповідальності, а на підставі ст. 152 КЗпП передати питання про порушення трудової дисципліни на розгляд трудового колективу або його органу. Крім того, до працівника можуть застосовуватись передбачені законодавством заходи впливу, що не є дисциплінарним стягненням, зокрема повне або часткове позбавлення премії як засобу заохочення, інших передбачених виплат.

Відповідно до ч. 4 ст. 149 КЗпП стягнення оголошується в наказі (розпорядженні) і повідомляється працівникові під розписку [2]. Строк повідомлення КЗпП не визначено, проте «Типовими правилами внутрішнього трудового розпорядку» визначено триденний строк повідомлення працівника з моменту підписання наказу. У разі відмови працівника поставити підпис складається відповідний акт, який підписують особи, що засвідчують зазначений факт [4, с. 250].

Дисциплінарне стягнення може бути оскаржене працівником у порядку, що передбачений для розгляду індивідуальних трудових спорів (гл. XV КЗпП). Дисциплінарне стягнення, застосоване до працівника, діє протягом року. Якщо протягом цього часу на працівника не буде накладене нове дисциплінарне стягнення, то він вважатиметься таким, що не мав дисциплінарного стягнення (ст. 151 КЗпП) [2].

Протягом строку дії дисциплінарного стягнення заходи заохочення до працівника не застосовуються. Дострокове зняття

дисциплінарного стягнення може вважатися своєрідним засобом заохочення до такого працівника. КЗпП України не визначає мінімального терміну зняття дисциплінарного стягнення, воно може бути знято достроково в будь-який момент [3, с. 267].

Як висновок можна зазначити: 1) загальна дисциплінарна відповідальність є ефективним засобом забезпечення належного виконання працівником своїх трудових обов'язків; 2) видами дисциплінарних стягнень у межах загальної дисциплінарної відповідальності є догана та звільнення; 3) для правомірної її застосування роботодавцем повинні бути дотримані передбачені нормами КЗпП правила і порядок накладення дисциплінарних стягнень. Недодержання вимог, які покладено на роботодавця на підставі статей 147–149 КЗпП при застосуванні до працівника дисциплінарних стягнень, може призвести до виникнення трудових спорів та подальшого скасування накладеного стягнення в судовому порядку. Своєю чергою належне дотримання вищевказаних положень закону з боку роботодавця убезпечить його від небажаних судових суперечок, змусить несумлінного працівника понести справедливе покарання за скоєний дисциплінарний проступок та сприятиме зростанню рівня трудової дисципліни в робочому колективі.

Список використаних джерел

1. Трудове право України : навчальний посібник / кол. авт. ; за заг. ред. В. О. Кучера. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 564 с.
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 24.05.2024).
3. Бутинська Р. Я., Мокрицька Н. П. Трудове право України : навчальний посібник. Львів : Галицька видавнича спілка, 2022. 312 с.
4. Трудове право України : підручник / за заг. ред. О. М. Ярошенко. Харків, 2022. 376 с.
5. Постанова Верховного Суду України від 07 жовтня 2019 р., справа № 718/801/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84788385> (дата звернення: 24.05.2024).

Глеб Качура,
студент 5-го курсу
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
Алла Барабаш,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТЕХНОГЕННО ЗАБРУДНЕНИХ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

В Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 р. вказано: «Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля...» [1]. Наслідком такої політики держави у сфері земельних відносин стала поява техногенно забруднених земель.

Варто зазначити, що раніше ці питання не були предметом окремих комплексних наукових досліджень і переважно розглядалися в контексті загальної охорони земель, зокрема у працях українських учених у галузі земельного права, таких як А. Г. Бобкова, В. І. Андрейцев, І. Б. Мачуська, А. М. Мірошниченко та інших [7; 8].

Частина дослідників пов'язують сучасний етап правового регулювання техногенно забруднених земель з ухваленням Земельного кодексу УРСР від 18.12.1990 [2]. Більшість положень цього кодексу мали на меті регулювання землеохоронних відносин у сільському господарстві та стосувалися земель сільськогосподарського призначення. Однак саме поняття «техногенно забруднені землі» у Земельному кодексі УРСР 18 грудня 1990 року відсутнє. Замість нього використовується термін «деградовані сільськогосподарські угіддя». Визначення таких угідь у кодексі було відсутнє.

Наступним кроком у розвитку правового регулювання техногенно забруднених земель слід вважати Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», ухвалений 27.02.1991 р. Закон встановив правовий режим для техногенно

забруднених земель, які стали об'єктом радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи [3].

Водночас Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», ухвалений 25.06.1992 р., передбачив загальні принципи та орієнтири для запобігання і зменшення результатів будь-якої діяльності, у тому числі господарської, на природне середовище, включно із земельними ресурсами [5].

Проте важливо констатувати, що зазначені вище нормативні акти не містили спеціальних положень, які б визначали особливості використання або захисту техногенно забруднених земель [8, с. 6].

Указ Президента України «Про Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001–2005 роки», ухвалений 30.05.2001 р., прийнято вважати одним з тих нормативних актів, у якому вперше було використано поняття техногенно забруднених земель [4]. Цим Указом передбачалося проведення комплексної перевірки техногенно забруднених земель, заходи консервації деградованих та малопродуктивних земель і розмежування використання сільськогосподарських угідь, що були техногенно забруднені. Проте не надавалося конкретного визначення цих понять.

Ключове значення у правовому регулюванні використання і захисту техногенно забруднених земель має Земельний кодекс України, ухвалений 25 жовтня 2001 року. У межах розділу VI Земельного кодексу, присвяченого загальній охороні земель, була виділена окрема глава 27 для регулювання питань, які мають значення для земель техногенного забруднення. Цей кодекс визначив поняття техногенно забруднених земель, їх види та заходи щодо їх охорони, зокрема в сільському господарстві.

Пізніше ухвалені закони України «Про охорону земель» 19.06.2003 р. і «Про державний контроль за використанням і охороною земель» 19.06.2003 р. повністю або частково врахували положення Земельного кодексу та розширили їх зміст [6].

Отже, хоча поняття «техногенно забруднені землі» згадується в різних законах, їх конкретні характеристики, види та особливості використання залишилися недостатньо визначеними.

Для розв'язання цієї проблеми може бути корисним ухвалення спеціального закону, який би чітко визначав ці поняття та встановлював механізми їх реалізації.

Такий закон допоміг би уточнити й розширити нормативну базу щодо управління техногенно забрудненими землями, що своєю чергою сприяло б кращій охороні навколишнього середовища та здоров'ю людей.

Список використаних джерел

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р. : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.
2. Земельний Кодекс УРСР : Закон УРСР від 13.03.1992 р. № 2196-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1992. № 25. Ст. 354.
3. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон УРСР від 27.02.1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 16. Ст. 199 № 791а-XII.
4. Про Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001–2005 рр. : Указ Президента України від 30.05.2001 р. № 372/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 22. Ст. 986.
5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
6. Про державний контроль за використанням і охороною земель : Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 350.
7. Мірошниченко А. М. Земельне право України : підручник. Київ : Алерта, 2013. 512 с.
8. Мачуська І. Б. Земельне право : навчальний посібник. Київ : Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, 2007. 280 с.

Юлія Кернякевич-Танасійчук,
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри судочинства
Навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
головний науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Повномасштабна військова агресія росії, розпочата 24 лютого 2022 року, поглибила існуючі проблеми у сфері виконання покарань в Україні та обумовила необхідність посилення чинних заходів безпеки в установах виконання покарань, а також запровадження нових механізмів забезпечення життя та здоров'я засуджених осіб і персоналу установ виконання покарань. Особливо це стосується тих установ виконання покарань, що розташовані в зоні бойових дій або на лінії зіткнення.

Враховуючи умови запровадженого воєнного стану, питання «безпекового потенціалу» пенітенціарної системи як щодо засуджених, персоналу органів та установ виконання покарань, так і суспільства, держави – загострилося. Перед кримінально-виконавчою системою постали нові виклики, які одночасно поглибили існуючі та створили нові проблеми у процесі виконання-відбування покарань, а також обумовили покладення на органи та установи виконання покарань нових завдань та функцій [1, с. 67].

Метою доповіді є визначення проблемних питань забезпечення безпеки в установах виконання покарань в умовах воєнного стану в Україні та окреслення шляхів їх мінімізації та вирішення (на виконання у 2024 році фундаментальної теми «Дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні» (номер державної реєстрації 0121U114397).

У контексті забезпечення безпеки на особливу увагу заслуговують такі проблеми, притаманні для кримінально-виконавчої системи нинішнього часу: несвоєчасна, неповна та неналежна

евакуація засуджених осіб, недостатнє матеріальне та фінансове забезпечення установ виконання покарань, відсутність інформаційної та управлінської підтримки і супроводу дій персоналу та засуджених осіб, залишення персоналу та засуджених осіб у небезпеці, неналежний матеріально-технічний стан установ виконання покарань, до яких переміщуються евакуйовані засуджені та ув'язнені, наявні ризики співпраці окремих осіб з числа персоналу установ виконання покарань з окупантами тощо.

Так, у дослідженні Харківської правозахисної групи, присвяченому українським установам виконання покарання під час війни, відзначалося, що на Херсонщині захоплення установ виконання покарань окупантами супроводжувалось залякуванням персоналу, насиллям та заохоченням до колаборації. М. Романов зазначає: «Результатом несвоєчасного реагування кримінально-виконавчої системи на виклики воєнного часу стала безпорадність засуджених та персоналу, перерви в фінансуванні, неналежно проведена евакуація, незабезпечення безпеки засуджених і персоналу, втрата майна Державної кримінально-виконавчої служби та засуджених і ув'язнених, розпач, невизначеність та відчуття покинутості напризволяще серед працівників кримінально-виконавчої служби, які в окремих випадках призвели до переходу персоналу на бік ворога та «здачу» установ під контроль окупантів» [2].

Очевидно, що забезпечення безпеки засуджених – це один з основних напрямів діяльності органів та установ виконання покарань. Одночасно не можна оминати увагою питання забезпечення безпеки персоналу установ виконання покарань, що реалізують кримінально-виконавчу діяльність.

Право засуджених осіб (зокрема тих, що відбувають покарання, пов'язані з позбавленням волі) на особисту безпеку закріплюється на рівні статті 10 Кримінально-виконавчого кодексу України. Виходячи з положень зазначеної статті Кримінально-виконавчого кодексу України, до заходів безпеки можна віднести: ізольоване тримання, переведення до іншої установи виконання покарань. Вимога щодо забезпечення прав засуджених осіб та їх особистої безпеки в період воєнного часу обумовила необхідність вироблення додаткових заходів забезпечення безпеки таких осіб, а саме в частині забезпечення без-

пеки засуджених під час повітряної тривоги та забезпечення безпеки засуджених шляхом їх евакуації.

Ще одним, але чи не найбільшим викликом для національної кримінально-виконавчої системи України стало виконання не властивої їй раніше функції – утримання військовополонених. У системі Державної кримінально-виконавчої служби України для тримання військовополонених утворено 2 табори: Державна установа «Табір для тримання військовополонених «Захід 1», шляхом реорганізації Державної установи «Миколаївська виправна колонія № 50» (мінімального рівня безпеки), яка розміщена на території Львівської області, та Державна установа «Табір для тримання військовополонених «Захід 2» на базі Державної установи «Могилів-Подільська виправна колонія (№ 114)» у Вінницькій області. Сьогодні також обговорюється питання щодо необхідності створення ще одного табору для тримання військовополонених, що обумовлено зростанням кількості російських військовополонених та блокуванням процесу обміну військовополоненими російською стороною.

Із проаналізованого вище можемо зробити висновок, що в умовах воєнного стану в Україні зміщено пріоритети функціонування кримінально-виконавчої системи: крім завдань щодо реалізації кари, створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, важливе значення набули завдання щодо забезпечення пенітенціарної безпеки, яку розуміють як «стан захищеності засуджених, персоналу, інших осіб (у тому числі військовополонених) від небезпек та загроз під час перебування в місцях несвободи Міністерства юстиції України, що в підсумку сприяє досягненню мети захисту інтересів особи, суспільства і держави» [3, с. 105].

Ба більше, організація тримання військовополонених на належному рівні відповідно до міжнародних стандартів та забезпечення їхньої безпеки є індикатором цивілізованості Української держави та дотримання нею норм міжнародного гуманітарного права [4, с. 521].

Підсумовуючи, доречно відзначити, що аналіз ситуації в установах виконання покарань в умовах воєнного стану, зокрема в частині забезпечення безпеки засуджених осіб та персоналу

таких установ, продемонстрував необхідність вжиття таких заходів щодо покращення ситуації у відповідній сфері: облаштування в установах виконання покарань сховищ та укриттів для забезпечення безпеки під час обстрілів і бомбардувань; удосконалення процедури проведення ефективної та своєчасної евакуації засуджених осіб; посилення зусиль щодо організації повернення засуджених з окупованих територій на територію, підконтрольну Україні; створення гуманітарних коридорів для забезпечення потреб установ виконання покарань, які опинилися на окупованих територіях; налагодження позитивних взаємин між персоналом установи виконання покарань та засудженими з метою мінімізації ризиків переходу засуджених на бік ворога у разі захоплення установи виконання покарань; проведення заходів адміністрацією установи виконання покарання з персоналом установи, спрямованих на запобігання можливої колабораційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча система України: виклики воєнного стану. *Law and Society*. 2024. Issue 9. P. 67–73.
2. В'язнів херсонських тюрем окупанти вивезли до російських колоній і катують – правозахисники. URL: <https://khp.org/1608811374> (дата звернення: 10.05.2024).
3. Пузирьов М. С., Батюк О. В. Пенітенціарна безпека як складова державної безпеки. *Пенітенціарна система у глобальному вимірі* : матеріали III Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Київ, 3 листопада 2023 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 103–106.
4. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Окремі питання утримання військовополонених в Україні. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 грудня 2023 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 519–522.

Дмитро Кисельов,
молодший науковий співробітник відділу
наукової діяльності та міжнародного співробітництва
Пенітенціарної академії України

ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ДКВС УКРАЇНИ

Особливе місце в системі персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) займає державна служба.

У процесі реформування системи виконання кримінальних покарань з метою приведення її до належних європейських та міжнародних стандартів перед законодавцем стоїть низка завдань щодо створення нормальних умов проходження державної служби та організації її діяльності.

У Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року однією з основних цілей є формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи [1].

Окрім того, у Стратегії зазначено, що сьогодні важливо врахувати сучасні підходи для ефективного забезпечення та організації охорони, нагляду, безпеки та правопорядку для засуджених та осіб, узятих під варту. Складні умови служби та праці, неналежне матеріальне, соціально-правове забезпечення і неprestижність служби зумовлюють, з одного боку, «кадровий голод», а з іншого – високі корупційні ризики. Пенітенціарна система потребує залучення працівників, здатних виконувати завдання з виконання покарання із застосуванням сучасних підходів і методів роботи. Високий рівень діджиталізації суспільства, необхідність аналізу великого обсягу даних для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень потребують впровадження нових методів та інструментів роботи пенітенціарної системи, розвитку цифрової інфраструктури, підвищення рівня цифрової та комп'ютерної грамотності персоналу, виділення фінансування для впровадження інформаційних технологій та інновацій [1].

Научно підтверджується, що система потребує сучасних підходів в організації діяльності та професійному навчанні персоналу ДКВС України, в тому числі такої категорії, як державні

службовці. Нові підходи виконання кримінальних покарань, використання цифрової інфраструктури, завдання, покладені державою у сфері виконання кримінальних покарань, зумовлюють виникнення нових прав, обов'язків для персоналу ДКВС України.

У статті 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу» зазначено, що служба в ДКВС України є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України. До категорій персоналу ДКВС України належать особи рядового і начальницького складу (державні службовці особливого характеру), спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в Державній кримінально-виконавчій службі України [2].

Отже, як зазначалося нами в попередніх дослідженнях, першу та другу категорії персоналу ДКВС України необхідно відносити до категорії службовців. Такі особи весь час, від моменту вступу до її закінчення, перебувають на державній службі [3, с. 61].

Основні права, обов'язки осіб рядового і начальницького складу визначаються ЗУ «Про ДКВС України» [2], порядок та умови проходження служби визначено ЗУ «Про Національну поліцію» [4]. На спеціалістів ДКВС України, які не мають спеціальних звань, поширюється дія ЗУ «Про державну службу» [5], в якому і визначається адміністративно-правове регулювання правового статусу таких службовців. Віднесення посад цих спеціалістів до відповідних категорій посад державних службовців проводиться Кабінетом Міністрів України. Адміністративно-правовий статус останньої категорії службовців є комплексний, що містить у собі, по-перше, адміністративно-правовий статус персоналу ДКВС України, по-друге, правовий статус державного службовця.

Особи, які вперше зараховуються на посади рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби та у відповідних випадках пройшли встановлений строк випробування, складають присягу, текст якої нормативно закріплений у частині 4 статті 14 ЗУ «Про ДКВС України» [2], а спеціалісти, що не мають спеціальних звань, призначені на посаду державної служби вперше, публічно складають присягу державного службовця, що закріплена у статті 36 ЗУ «Про державну службу» [5]. На першу та другу категорію персоналу

як на осіб, що реалізують державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» [6].

Отже, в системі ДКВС України перебувають як спеціальні державні службовці, особи рядового та начальницького складу, яким відповідно до ЗУ «Про ДКВС України» [2] присвоєні спеціальні звання, так і особи, які не мають спеціальних звань та здійснюють професійну діяльність відповідно до ЗУ «Про державну службу» [5]. Хоч зазначені категорії і є персоналом ДКВС України, проте регулювання адміністративно-правового статусу згаданих дещо різниться. Основним нормативним актом, що визначає категорії персоналу, є ЗУ «Про ДКВС України» [2]. Регулювання адміністративно-правового статусу окремих категорій персоналу ДКВС України здійснюється відповідно до законів України «Про ДКВС України» [2], «Про державну службу» [5], інших нормативно-правових актів.

Реалії сьогодення, сучасні напрями організації державної (публічної) служби, євроінтеграційні процеси, цифровізація діяльності, вимоги, спричинені воєнними діями на території нашої держави, вимагають від законодавця нових підходів в адміністративно-правовому регулюванні та визначенні адміністративно-правового статусу вищезгаданих категорій персоналу ДКВС України.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-p#Text> (дата звернення: 15.05.2024).

2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 15.05.2024).

3. Кисельов Д. В. Правове регулювання службових та трудових відносин державних службовців Державної кримінально-виконавчої служби України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 99. С. 59–65. URL: <https://doi.org/10.32782/apdp.v99.2023.8> (дата звернення: 15.05.2024).

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII : станом на 18 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 18.05.2024).

5. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII : станом на 18 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 18.05.2024).

6. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 4 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 15.05.2024).

Поліна Ковальська,

старший викладач центру спеціальної підготовки
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;

Вадим Жулковський,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ В ДКВС УКРАЇНИ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З НЕЮ КІБЕРЗАГРОЗИ

Однією з основних цілей Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року є розширення можливостей цифровізації. Діджиталізація вважається тим головним чинником, що має вплив на прозорість, відкритість та дієвість роботи в напрямі надання електронних послуг. Введення новітніх технологій дозволяє зробити будь-яку процедуру зручною та незалежною від людського фактора.

В умовах сьогодення інформаційні технології та телекомунікаційні системи охоплюють усі сфери життєдіяльності людини та держави в цілому. З метою створення умов для подальшої діджиталізації пенітенціарної системи необхідно здійснити вдосконалення всіх технологічних процесів відповідно до сучасних вимог, а саме переведення документообігу та обліку матеріальних ресурсів в електронну форму; модернізацію єдиної бази даних про засуджених та осіб, узятих під варту, для оперативної комунікації між органами та установами пенітенціарної системи, а також відповідними органами державної влади; впровадження автоматизованої

системи оцінки криміногенних ризиків та електронного моніторингу (електронних браслетів) для забезпечення ефективного контролю за засудженими без ізоляції від суспільства [2].

Цифровізація – це процес перетворення традиційних аналогових систем, процесів, послуг та діяльності на цифрову форму, що використовує комп’ютерні технології та мережі. Вона охоплює впровадження цифрових технологій, цифрових інструментів та цифрових платформ з метою поліпшення ефективності, продуктивності та якості різних процесів і послуг [3, с. 68].

У цифровому майбутньому ми бачимо, що всі документи та послуги будуть digital first. Тобто спочатку цифрові, а паперові – за бажанням.

Метою цілі № 8 Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року є забезпечення збирання, використання та аналізу даних у пенітенціарній системі для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень.

Завданнями з реалізації цієї стратегічної цілі є:

- модернізація Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту, у тому числі розширення його аналітичного функціонала;
- впровадження електронного моніторингу в пробації;
- створення та впровадження автоматизованої системи обліку матеріальних ресурсів;
- впровадження та забезпечення функціонування системи збору даних для цілей комплексної оцінки виправних колоній, слідчих ізоляторів, установ виконання покарань, закладів охорони здоров’я та державних підприємств Державної кримінально-виконавчої служби;
- впровадження електронних послуг у медичній сфері;
- впровадження електронних систем бухгалтерського, кадрового та статистичного обліку (МІА);
- впровадження електронного документообігу в органах та установах пенітенціарної системи [2].

В умовах глобалізації інформаційних процесів, їх інтеграції в різні сфери суспільного життя приділяється посилена увага процесу створення й удосконалення ефективних систем захисту інфраструктури від зовнішніх і внутрішніх загроз, пересічного громадянина – від впливу неякісної та недостовірної інформації.

Кіберзагрози – наявні й потенційно можливі явища та чинники, що створюють небезпеку інтересам людини, суспільства й держави через порушення доступності, повноти, цілісності, достовірності, автентичності режиму доступу до інформації, яка циркулює в критичних об'єктах національної інформаційної інфраструктури [1, с. 6]. Аналіз джерельної бази засвідчує, що з технічної точки зору, залежно від результату шкідливих дій, можна виділити такі види загроз інформаційній безпеці:

- знищення та спотворення даних;
- отримання несанкціонованого доступу до секретних або конфіденційних даних;
- порушення або повне припинення роботи комп'ютерної інформаційної системи;
- отримання несанкціонованого доступу до керування роботою комп'ютерної інформаційної системи;
- несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів та інформаційно-телекомунікаційних систем, наприклад, у результаті цілеспрямованої хакерської атаки (дії, спрямовані на порушення штатного режиму функціонування системи, порушення доступності її сервісів);
- отримання несанкціонованого доступу до конфіденційних відомостей, порушення цілісності даних тощо [1, с. 12].

Враховуючи вищезазначене, можна виокремити такі правила інформаційної гігієни:

- Використовувати тільки ліцензійне програмне забезпечення. Встановлювати програми тільки з офіційних джерел. Перед встановленням ознайомлюватися з відгуками інших користувачів, якщо вони доступні.
- Встановлювати та оновлювати антивірусне програмне забезпечення як на стаціонарні, так і на мобільні пристрої. Бажано, щоб оновлення антивірусних баз здійснювалося регулярно та автоматично. Завжди встановлювати оновлення операційної системи та іншого програмного забезпечення.
- Використовувати надійні паролі. Не використовувати на різних інтернет-ресурсах один і той самий пароль, змінювати його регулярно.

– Приєднуватись тільки до перевірених Wi-Fi-мереж. Не відправляти важливі дані (дані кредитних карток, онлайн-банкінгу тощо) через публічні та незахищені мережі Wi-Fi.

– Установлювати фільтр спливаючих вікон у браузері.

– Не відкривати повідомлення електронної пошти від невідомих осіб і прикріплені до них файли.

– Перевіряти сертифікат безпеки сайтів у вигляді замка в адресному рядку браузера та URL-адреси вебсайтів, щоб визначити автентичність цього ресурсу.

– Проаналізувати можливі ризики перед тим, як викласти щось у мережу Інтернет. Дуже легко розмістити дані в мережі Інтернет, але дуже складно їх видалити з неї.

– Створювати резервні копії важливих даних, зберігати їх на носіях даних, відключених від мережі Інтернет.

Для важливих акаунтів зазвичай варто використовувати унікальні зовнішні накопичувачі та зчитувачі біометричних даних.

Розширення цифровізації пенітенціарної системи сприятиме її прозорості та зменшенню корупційних ризиків. Але, взявши на службу телекомунікації і глобальні комп'ютерні мережі, необхідно чітко усвідомлювати, які можливості для зловживання створюють ці технології.

Список використаних джерел

1. Бурячок В. Л., Толубко В. Б., Хорошко В. О., Толюпа С. В. Інформаційна та кібербезпека: соціотехнічний аспект : підручник / за заг. ред. В. Б. Толубка. Київ : ДУТ, 2015. 288 с.

2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.05.2024).

3. Череп А., Воронкова В., Череп О. Цифрова трансформація суспільства як необхідна умова його інноваційного розвитку. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2022. № 2. С. 68.

Олександр Косов,
старший викладач
кафедри підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ЕТИЧНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ ПЕРСОНАЛУ ПРОБАЦІЇ

Нині роль працівника служби пробації стає все більш складною і відповідальною. З одного боку, вони мають допомагати засудженим в їхній реабілітації та поверненні до суспільства, а з іншого – забезпечувати безпеку населення. У такому контексті етичні питання стають ключовими в професійній діяльності працівника пробації.

Етика працівника пробації ґрунтується на загальнолюдській моралі, загальнодержавному громадянському законодавстві та загальноприйнятих етичних нормах професійного спілкування [2]. Сутність та зміст етичних норм персоналу органів пробації можна розкрити за допомогою методичних підходів аналізу їх структури, визначених Н. Красновою і об'єднаних у чотири блоки [1]:

– етика ставлення працівника до своєї праці, до предмета своєї діяльності;

– етика «вертикальних» відносин у системі «працівник пробації – клієнт», яка розглядає основні принципи й норми таких взаємин і вимог, що висуваються до особистості та поведінки працівника пробації;

– етика «горизонтальних» відносин у системі «працівник пробації – засуджений», у якій розглядаються відносини, що регламентуються не стільки загальними нормами, скільки специфікою діяльності персоналу пробації;

– етика адміністративно-ділових відносин персоналу та керівництва органів пробації, яка встановлює і визначає норми поведінки та професійної діяльності.

Морально-етичні норми, які регулюють професійну поведінку персоналу органів пробації, та взаємини між колегами і клієнтами, що виникають у процесі професійної діяльності, виконують певні функції: *оціночну* (дозволяє оцінити відповідність моральним нормам і принципам поведінку, дії, цілі, завдання

учасників процесу, їх прагнення, наміри, обрану мету і кінцеві результати); *регулятивну* (регулюють поведінку і дії працівника пробації у формальних і неформальних ситуаціях та їх відповідність посадовим обов'язкам); *організаційну* (сприяють покращенню організації роботи органів пробації, вимагаючи від персоналу дотримання чинного законодавства та професійного обов'язку); *керівну* (виступає засобом управління поведінкою і діями персоналу пробації в інтересах досягнення стратегічної мети); *мотиваційну* (формують дотримання моральних і матеріальних чинників мотивів професійної діяльності); *координуючу* (забезпечує взаємодію всіх учасників органів пробації щодо ефективного надання допомоги клієнту); *регламентуючу* (обумовлюють вибір персоналом пробації цілей, методів та засобів надання допомоги клієнту); *комунікативну* (є засобом комунікації між персоналом пробації та клієнтами); *відтворюючу* (дозволяють відтворювати дії персоналу і їх взаємини між собою та клієнтами на основі моральних норм); *виховну* (є засобом виховання та вдосконалення особистості не тільки працівника, а й клієнта та його соціального оточення); *оптимізуючу* (підвищує ефективність та якість роботи, підвищує статус професії в суспільстві та рівень її моральності); *раціоналізуючу* (дозволяють обрати цілі, методи, засоби впливу з позиції професійної моралі); *стабілізуючу* (дозволяє уникати, вирішувати й згладжувати протиріччя, що виникають між суб'єктами та об'єктами пробації); *превентивну* (захищає персонал пробації від вчинків та дій, що завдають шкоди клієнту і суспільству); *прогностичну* (дозволяє прогнозувати дії та поведінку персоналу пробації, їх етичний розвиток); *інформаційну* (застосування системи цінностей професійної роботи та професійної моралі); *соціальну* (створення умов, комфортних для виконання професійних обов'язків); *соціалізуючу* (визначає взаємодію цінностей працівника пробації з панівною у суспільстві системою цінностей та моралі).

Реалізуючи функції у професійній діяльності, персонал пробації постійно вирішує проблемні питання, які стосуються етичної відповідальності (втручання в особисте життя засудженого заради його добробуту) або етики взаємодії із сім'єю та оточенням (якщо родина засудженого проявляє намагання впливати на рішення працівника пробації у справі їхнього родича),

або проблеми корупції (отримання подарунків/хабара від засудженого чи його родичів в обмін на покращення умов), або використання інформації про рухи засудженого, зібраної за допомогою GPS-трекера, не тільки для контролю, а й для стеження поза межами випробування.

Отже, розглянуті проблеми етики працівника пробації відображають складний характер професійної діяльності в цій галузі. Для подальшого розвитку цієї сфери необхідно проведення додаткових досліджень щодо етичних норм та стандартів, розробка відповідних програм професійної етики та посилення навчання працівників пробації з цієї проблематики.

Список використаних джерел

1. Краснова Н. П. Етика ставлення соціального педагога до своєї праці. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2009. № 4. С. 24.
2. Міжнародні етичні стандарти соціальних працівників. Соціальна робота. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2004. С. 169–172.

Максим Костюченко,
старший викладач кафедри фізичної підготовки
Пенітенціарної академії України

ЛІДЕРСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблематика лідерства є однією з найбільш важливих у різних галузях наукового пізнання. Одними з перших ці питання почали вивчати у сфері політики і військового мистецтва.

З кінця XIX ст. ґрунтовні наукові розробки проблематики лідерства належать ученим, що працювали у сфері теорії та психології управління. З другої половини XX століття у психології управління вчені почали звертати увагу на постать керівника, дослідження управлінських методів і технологій. Нині в Україні представники економічної науки розглядають лідерство як важливий ресурс підвищення ефективності діяльності підприємства.

Економісти Л. Кожушко й А. Щербакова підкреслюють, що лідерство є передумовою ефективної системи менеджменту організації. На їхню думку, лідерство є тим видом діяльності, що пронизує всю систему управління, оскільки неможливо ефективно виконувати функції планування, організації, мотивації

і контролю, якщо немає ефективного керівництва та лідерів, здатних заохочувати інших працівників, позитивно впливати на них і вести за собою, тим самим досягати необхідних результатів.

Учені розглядають лідерство як важливий чинник підвищення управління організацією (І. Грищенко), чинник успішності (М. Кутас), ключовий чинник впливу на креативний потенціал персоналу (Д. Зайцева, О. Лозовський), феномен сучасного менеджменту (В. Вороніна, І. Дмитренко, І. Маркіна) та складову ефективного менеджменту (Г. Швець), елемент організаційної культури на підприємстві (В. Стасюк), рушійну силу успіху (Є. Федорук) та умову конкурентоздатності фахівців (А. Якименко), а також досліджують його значення в проєктному менеджменті (І. Когут, Г. Лучко).

Ще одна група досліджень лідерства стосується сфери державного управління. Наприклад, учені Н. Гончарук, І. Сурай розглядають лідерство як якісну характеристику особистості чи державних інституцій. Дослідниці вважають, що лідер – це «особистість, яка, поставивши перед собою мету, знаходить засоби і створює колектив, який може її досягти».

Окрім цього, проблематика лідерства є предметом ґрунтовного зацікавлення представників соціологічної, психологічної і педагогічної галузей знань. Лідерство, зазначає Т. Астахова, у широкому соціальному розумінні – це здатність впливати на окремі особистості та групи людей, спрямовуючи їхні зусилля на досягнення цілей організації.

Багато дослідників також звертають увагу на особливості формування лідерських якостей у фахівців різних напрямів. Зокрема, учена Ю. Козаченко вивчає проблематику формування лідерства студентів-медиків. Лідерство в медичному колективі – це організація учасників медичного процесу для вдосконалення своєї роботи, планування перспективних і фактичних цілей, подолання проблем для вдосконалення лікувального процесу [5, с. 108].

Психологів цікавить лідерство як соціально-психологічний феномен внутрішнього розвитку групи, що характеризує відносини домінування і підпорядкування у групі [4, с. 186] як один із процесів організації й управління малою соціальною групою.

У психології вивчають переважно особистісні якості лідера, розглядаючи його як важливу складову системи міжособистісних відносин у групі, вияв відносин домінування і підпорядкування.

Для педагогів важливим аспектом є визначення шляхів і підходів формування лідерських якостей, розвитку лідерського потенціалу людини.

Отже, проблематика лідерства є важливим предметом наукових досліджень ще з епохи античності.

Список використаних джерел

1. Линьов К. О. Лідерство у контексті еволюції підходів до осмислення феномену в освіті. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2016. № 8. С. 29–34. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2016_8\(4\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2016_8(4)_6) (дата звернення: 17.04.2024).

2. Кожушко Л. Ф., Щербакова А. С. Лідерство як передумова ефективної системи менеджменту організації. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки*. 2020. Вип. 4. С. 85–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnuvgr_ekon_2020_4_11 (дата звернення: 17.04.2024).

3. Максименко С. Д. Лідерство як функція професійної психологічної компетентності особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 24. С. 7–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2014_24_3 (дата звернення: 17.04.2024).

4. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 423 с.

5. Козаченко Ю. С. Лідерство як основа формування особистості студента-медика. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 1. С. 106–112.

Роман Красновський,

слухач 1 курсу магістратури Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Алла Лазаренко,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Період дії воєнного стану – це режим, що встановлюється у випадку загрози національній безпеці та громадському порядку,

має значний вплив на соціальну та правову сферу суспільства. Аналіз взаємозв'язку між рівнем злочинності, що виникає в період дії воєнного стану, не втрачає своєї актуальності в реаліях сьогодення.

Через запроваджений воєнний стан з 24 лютого 2022 року прикладами обмеження прав можуть бути: введення комендантської години (як обмеження права на свободу пересування), примусове вилучення майна (як обмеження права власності), «трудова повинність», заборона або обмеження вибору місця перебування чи місця проживання осіб, особливий режим виїзду та в'їзду в місто тощо.

Умови воєнного стану здатні поєднувати в собі одночасно кілька обставин, що значно підвищує ступінь суспільної небезпечності вчинюваних кримінальних правопорушень, серед яких на особливу увагу заслуговують такі: масовий характер; поширення різних форм співучасті, починаючи від вчинення кримінальних правопорушень групою осіб аж до різновидів злочинних організацій; наявність багатьох потерпілих; множинність кримінальних правопорушень; збіг уразливого стану окремої особи з уразливим станом цивільного населення в цілому; вчинення багатьох діянь з особливою жорстокістю; розповсюдження різноманітної зброї, військової техніки, вибухових пристроїв та інших предметів, які можуть бути використані як знаряддя вчинення кримінально протиправних діянь способом, небезпечним для життя багатьох осіб; наявність мотивів національної нетерпимості тощо [1, с. 1240]. У війнах зазвичай відбуваються серйозні порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права. У таких умовах ефективна боротьба зі злочинними проявами та злочинністю в цілому можлива лише за умови тісної співпраці правоохоронних органів, збройних сил, органів державної влади та громади, свідомих громадян.

Проведення аналізу процесів впливу воєнного стану на рівень злочинності в Україні вимагає дослідження структури злочинності та відокремлення правопорушень, які найбільше трапляються. Це можуть бути кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я, проти майна. Під час збройних конфліктів деякі особи, використовуючи нестабільне становище в громаді, вдаються до вчинення різного роду протиправних дій (крадіжки, мародерство, пограбування, розбої, злочини проти статевої свободи та ін.).

Після початку повномасштабної війни в Україні стали фіксувати в сотні разів більше злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку – це пропаганда війни, розв’язання і ведення агресивної війни, порушення законів та звичаїв війни, поширення забороненої символіки, виправдання чи заперечення російської агресії, екоцид, геноцид, найманство тощо.

Наприклад, у 2014 році було зафіксовано лише 9 таких злочинів, у 2021 році – 253. За перший рік повномасштабної війни – 62128 випадків. У 2023 році правоохоронці зареєстрували 62667 таких злочинів [2].

Спостерігається зростання кількості кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення): невиконання наказу, самовільне залишення місця служби чи частини, дезертирство, крадіжка чи присвоєння зброї, боєприпасів, військового майна й техніки, пошкодження чи втрата військового майна, самовільне залишення поля бою, добровільна здача в полон, мародерство та інші.

У перший рік повномасштабної війни було обліковано 17422 злочини проти національної безпеки, у 2023 році – 6270. Сюди входять посягання на територіальну цілісність України, дії, спрямовані на насильницьку зміну влади, колабораційна діяльність, державна зрада, диверсія, пособництво ворогу, перешкоджання діяльності ЗСУ, а також поширення інформації про переміщення техніки та військових.

У 2023 році зареєстровано 6279 злочинів у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації: розголошення державної таємниці, втрата секретних документів, незаконне перетинання кордону та незаконне переправлення людей через кордон, ухилення від військового обліку та мобілізації тощо [3].

При більш детальному дослідженні впливу воєнного стану на рівень злочинності в Україні необхідно звернути увагу на роль міжнародної спільноти та гуманітарних організацій у контролі та запобіганні правопорушенням. Співпраця з міжнародними партнерами сприятиме ефективному розв’язанню проблеми, пов’язаної зі зростанням рівня злочинності під час збройних конфліктів. Спеціалізовані підрозділи правоохоронних

органів України мають особливу увагу приділяти тим сім'ям, члени яких разом з дітьми були змушені виїхати за кордон. Завдяки міжнародному співробітництву можливо постійно контролювати питання забезпеченості дітей усім необхідним [4, с. 337].

Заслуговує на увагу пропозиція Савенко В. П. про необхідність детального розроблення Програми або Стратегії з визначеними заходами боротьби зі злочинністю або зниження рівня злочинності. На основі аналізу структури злочинності в умовах воєнного стану в Україні Савенко В. П. пропонує кілька ключових напрямів для розробки Програми/Стратегії подолання злочинності:

1. Профілактика кримінальних правопорушень проти майна та особистої безпеки: розвиток та посилення системи громадської безпеки, встановлення ефективних систем відеоспостереження та безпекових систем у місцях масового перебування, забезпечення належного освітлення на вулицях, сприяння програмам зайнятості для молоді та розвитку підприємництва для зменшення економічних мотивацій для злочинності.

2. Боротьба зі злочинами проти життя та здоров'я: розробка та впровадження стратегій профілактики та реагування на насильство, включно з партнерськими програмами між правоохоронними органами, громадськими організаціями та медичними установами, а також забезпечення доступу до психологічної підтримки для жертв насильства.

3. Боротьба з кримінальними правопорушеннями у сфері військової діяльності: зміцнення контролю за військовим персоналом, удосконалення системи внутрішнього контролю та дисципліни в Збройних Силах України, розвиток програм психологічної адаптації для військовослужбовців.

4. Підтримка біженців та внутрішньо переміщених осіб: забезпечення необхідних ресурсів і послуг для біженців та внутрішньо переміщених осіб, включно з доступом до освіти, медичної допомоги та житла, а також розвиток програм реінтеграції для їхнього залучення до суспільства.

5. Міжнародне співробітництво та контроль над використанням зброї: зміцнення співпраці з міжнародними партнерами для контролю за обігом зброї та боротьби з нелегальною торгівлею зброєю, а також спільні програми з відновлення миру і стабільності.

Ще одним із ключових аспектів є дослідження можливих шляхів удосконалення законодавства та правопорядку у воєнний період. Адаптація законодавства до особливостей конфлікту може сприяти ефективному контролю над ситуацією та покращити правовий захист громадян [4, с. 336–337].

Необхідно врахувати вплив медіа та інформаційного простору на сприйняття позиції з боку громадськості. Ефективна комунікація та інформування громадян про можливості небезпеки і про заходи, спрямовані на їх захист, можуть мати значущий вплив на загальний стан суспільства.

Проведення масштабних просвітницьких кампаній та роз'яснювальної роботи серед населення щодо правил поведінки під час воєнного стану та зменшення ризиків злочинності. Застосування суворох кримінальних покарань для осіб, які порушують закони під час воєнного стану.

Слід зазначити, що дії держави під час воєнного стану мають бути обмежені, вчинятися в межах закону та відповідно до міжнародних стандартів. Дотримання прав людини та громадянських свобод є важливим аспектом під час ухвалення рішень у період воєнного стану.

Отже, загальний аналіз рівня злочинності в умовах воєнного стану в Україні вказує на значне зростання кількості правопорушень, зокрема проти миру та національної безпеки. Проблема впровадження в країні воєнного стану потребує комплексного наукового підходу, що охоплює політичні, економічні, соціальні та правові аспекти. Спеціалізовані дослідження є ключовим інструментом для розробки ефективних стратегій протидії загрозам безпеці та забезпечення стабільності суспільства. Інноваційні підходи, такі як використання сучасних технологій і міжнародне співробітництво, відіграють важливу роль у забезпеченні безпеки та миру в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Оробець К. М. Кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану: суспільна небезпечність та законодавче закріплення. *Наукові інновації та передові технології*. Серія: Право. 2022. № 11. С. 1240–1246.

2. Вплив війни на злочинність в Україні. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3536394-vpliv-vijninazlocinnistv-ukraini.html> (дата звернення: 07.04.2024).

3. Як змінювалась кількість злочинів проти нацбезпеки під час війни в Україні. *Слово і Діло*. URL: [//www.slovoidilo.ua/2024/01/25/infografika/bezpeka/yak-zminyuvalas-kilkist-zlochyniv-proty-naczbezpeky-vijny-ukrayini](https://www.slovoidilo.ua/2024/01/25/infografika/bezpeka/yak-zminyuvalas-kilkist-zlochyniv-proty-naczbezpeky-vijny-ukrayini) (дата звернення: 07.04.2024).

4. Савенко В. П. Окремі питання запобігання торгівлі дітьми в умовах війни кримінально-правовими засобами. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 337–339.

Олександр Красногор,

приватний нотаріус у м. Чернігів,

кандидат юридичних наук,

голова ГО «Академія нотаріату України»,

докторант Національного університету «Чернігівська політехніка»

ДОСТУП ЗАТРИМАНОВОГО ЗА ПІДОЗРОЮ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ДО НОТАРІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

В Україні затримані часто стикаються з проблемами доступу до нотаріальної допомоги через різні правові, процесуальні та практичні перешкоди. Нотаріальна допомога має вирішальне значення для реалізації затриманими своїх законних прав, включно з правом на юридичне представництво, справедливий суд і доступ до правосуддя. Відсутність належного доступу до нотаріальних послуг може перешкоджати затриманим оскаржити своє затримання, спілкуватися зі своїми законними представниками або отримати доступ до основних правових документів.

Тому важливо проаналізувати теоретичні та практичні аспекти доступу затриманих до нотаріальної допомоги в Україні, щоб визначити ключові проблеми та запропонувати ефективні шляхи їх розв'язання. Говорячи про нотаріат, важливо розуміти сутність самого поняття, тому варто звернутися до ст. 1 Закону України «Про нотаріат», в якій зазначено, що «нотаріат в Україні – система органів та нотаріусів, які забезпечують в межах безспірних правовідносин позасудову охорону та захист цивіль-

них прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, територіальних громад та держави в межах безспірних правовідносин шляхом вчинення нотаріальних дій» [2].

Крім нотаріусів, нотаріальні дії за певних умов можуть вчинятися також: уповноваженими посадовими особами органів місцевого самоврядування у населених пунктах, де немає нотаріусів, згідно зі ст. 37 Закону (вживають заходів щодо охорони спадкового майна; посвідчують заповіти (крім секретних); видають дублікати посвідчених ними документів; засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя); консульськими установами, дипломатичними представництвами згідно зі ст. 38 Закону (доволі широкий перелік нотаріальних дій) [2].

До того ж до нотаріально посвідчених прирівнюється вичерпний перелік осіб, які виконують функцію квазінотаріусів, але, беручи до уваги нашу тему статті, наведемо приклад засвідчення начальником установи виконання покарань справжності підпису на документах особи, яка перебуває в такій установі, здійснене відповідно до ст. 40-1 Закону [2], що прирівнюється до нотаріального засвідчення справжності підпису.

Для осіб, які перебувають під вартою, реалізація цього права набуває особливого значення, оскільки саме нотаріус має можливість забезпечити юридичний захист майнових та немайнових інтересів затриманого під час обмеження його свободи та пересування. Незважаючи на розвинену правову базу, на практиці нерідко виникають проблеми з реалізацією затриманими свого права на нотаріальну допомогу. У цьому контексті ґрунтовне дослідження теоретичних і практичних аспектів зазначеної проблематики є вкрай актуальним для подальшого вдосконалення механізмів захисту прав людини в Україні.

На національному рівні фундаментальні засади закріплені у статті 59 Конституції України, яка гарантує право кожного на професійну правничу допомогу, а також у статті 63, яка забезпечує право затриманої особи на захист [1]. Кримінальний процесуальний кодекс України (ст. 42, 49, 213) деталізує зазначені

конституційні приписи, закріплюючи право затриманого користуватися правничою (а в нашому розумінні і нотаріальною) допомогою захисника з моменту фактичного затримання [3].

На міжнародному рівні право затриманих на нотаріальну допомогу закріплене в низці документів універсального та регіонального характеру. Зокрема, стаття 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року [4] передбачає обов'язок держави забезпечити кожному обвинуваченому у вчиненні кримінального правопорушення право на захист та професійну правничу допомогу. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [5] гарантує право на справедливий судовий розгляд, що містить можливість користування послугами захисника. Важливим документом у цій сфері є також Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями (Правила Нельсона Мандели) 2015 року, які передбачають право ув'язнених на доступ до правової допомоги з моменту затримання [6].

Але ж, на нашу думку, нотаріальна допомога відіграє вирішальну роль у захисті прав затриманих, забезпечуючи автентичність і законність правових документів, сприяючи спілкуванню із законними представниками та захищаючи затриманих від примусу чи жорстокого поводження.

Однак на практиці затримані в Україні часто стикаються з перешкодами в доступі до нотаріальної допомоги, такими як обмежена доступність нотаріусів у місцях позбавлення волі, бюрократичні процедури, мовні бар'єри та недостатня поінформованість про свої права. Ці проблеми можуть підірвати здатність затриманих ефективно здійснювати свої законні права та призвести до порушення їхніх основних прав.

Офіційна статистика свідчить про незадовільний стан дотримання права затриманих на доступ до нотаріуса. Зокрема, за даними моніторингу, проведеного Координаційним центром з надання правової допомоги та Українською Гельсінською спілкою з прав людини у 2022 році, лише 27 % затриманих скористалися своїм правом на залучення нотаріуса. При цьому у 18 % випадків нотаріус був залучений із запізненням, а у 8 % випадків – узагалі не було забезпечено доступу нотаріуса до затриманого.

Ця тема недостатньо вивчена науковцями, тому ми спробуємо систематизувати всі відомі факти в одне ціле, щоб знайти правильне вирішення цієї ситуації. В Україні існуюча практика щодо доступу затриманих до нотаріальної допомоги відрізняється залежно від регіону та місця ув'язнення. У той час як у деяких установах нотаріуси працюють на місці, інші вимагають від затриманих звертатися за нотаріальними послугами до зовнішніх постачальників, що може забрати багато часу й дорого коштувати. Крім того, затримані можуть стикатися з труднощами в отриманні нотаріальної допомоги через обмежені фінансові можливості, відсутність правових знань або страх перед репресіями з боку влади.

Пандемія COVID-19 і повномаштабна війна ще більше загострили проблеми, з якими стикаються затримані щодо доступу до нотаріальної допомоги, оскільки обмеження на побачення та спілкування призвели до переривання надання правових послуг у місцях позбавлення волі. За таких обставин затримані можуть зазнати більшого ризику бути позбавленими права на юридичне представництво та справедливий суд, що призведе до потенційних судових помилок.

До того ж виникає проблема, що в Україні не всі нотаріуси погоджуються надавати допомогу затриманим, посиляючись на різні причини, такі як брак часу, ресурсів або побоювання щодо можливих наслідків. Це створює суттєву перешкоду для затриманих у доступі до нотаріальних послуг, особливо у випадках, коли зачіпаються їхні права. Відсутність нотаріальної допомоги може призвести до процесуальних порушень, порушень прав затриманих та можливих судових помилок.

Також до прикладу хочемо виділити таку проблему, як необізнаність затриманих стосовно їхніх прав. Через брак правової грамотності багато затриманих не знають про своє право на правову допомогу нотаріуса та порядок його реалізації. Тому важливо проводити систематичну просвітницьку роботу, інформувати громадян про їхні права під час затримання та забезпечувати доступ до такої інформації в місцях несвободи.

Для покращення доступу затриманих в Україні до нотаріальної допомоги можна розглянути кілька рекомендацій. По-перше, нотаріуси потребують більшої обізнаності та навчан-

ня щодо їхньої ролі в захисті прав затриманих і забезпеченні доступу до правосуддя та у зв'язку з цим нотаріальної допомоги. Крім того, слід запровадити механізми для забезпечення швидкого й ефективного надання нотаріальних послуг затриманим, включно з призначеними нотаріусами для місць ув'язнення або спеціалізованими навчальними програмами. Крім того, мають існувати правові гарантії для захисту нотаріусів від неправомірного впливу чи тиску під час надання допомоги затриманим.

Варто зазначити, що роль нотаріуса у забезпеченні прав затриманих є багатоаспектною та полягає в наданні кваліфікованої правової допомоги, юридичних консультацій, складанні правових документів, представництві інтересів затриманого під час провадження різних процесуальних дій. Тобто не лише адвокат може врегульовувати ті чи інші питання, адже, перебуваючи у слідчому ізоляторі, затриманий має бути забезпечений і нотаріальною допомогою за необхідності вирішення майнових та немайнових прав.

Отже, право на доступ до нотаріальної (правової) допомоги є однією з ключових гарантій справедливого судочинства та захисту прав людини у кримінальному процесі. Належна реалізація цього права для затриманих осіб має вкрай важливе значення для забезпечення їхніх процесуальних прав, захисту від свавілля та жорстокого поводження, а також рівності перед законом. Саме тому вдосконалення законодавства у цій сфері та практичних механізмів доступу затриманого до кваліфікованої нотаріальної допомоги є нагальною потребою. Забезпечення належного доступу затриманих до нотаріальної допомоги та загалом зміцнення інституту нотаріату є важливими завданнями, від виконання яких значною мірою залежить утвердження верховенства права, дотримання прав людини та режиму законності в державі. Для цього слід продовжувати вдосконалювати законодавче регулювання відповідних питань з урахуванням міжнародних стандартів та кращих практик.

Список використаних джерел

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 20.05.2024).

2. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII : станом на 15 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 20.05.2024).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 16 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.05.2024).

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Організації Об'єднаних Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 20.05.2024).

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.05.2024).

6. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями : Правила Організації Об'єднаних Націй від 30.08.1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення: 20.05.2024).

Вікторія Крисько,

здобувачка вищої освіти 3 курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

науковий керівник: Михайло Фролов,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

НЕНОРМОВАНИЙ РОБОЧИЙ ЧАС В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ВИДИ

Працевлаштування та організація робочого часу становлять важливу складову соціально-економічного розвитку кожної країни. В Україні питання ненормованого робочого часу виникає як одне з ключових у сфері праці та соціальних відносин. Важливо розглянути різні аспекти такого робочого часу, зокрема режими робочого часу, денні та нічні зміни, вихідні та святкові дні, що визначаються законодавством України.

Відповідно до статті 45 Конституції України кожна працююча особа має право на відпочинок, яке гарантується через відпустки за державними нормами і оплачувану відпустку, а також скорочений робочий день для певних професій, скорочену тривалість нічної роботи [1].

Ненормований робочий час – це час, протягом якого працівник виконує свої обов'язки, але який не входить до його нормо-

ваного робочого часу, встановленого трудовим договором або колективним договором чи іншими нормативними актами. Ненормований робочий час може бути добровільним або примусовим, оплачуваним або безкоштовним, а також може бути пов'язаний з виконанням додаткових обов'язків, роботою у вихідні та святкові дні, чергуванням, відрядженням та іншими формами роботи.

Згідно із Кодексом законів про працю України нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень. Проте за угодою між працівником і роботодавцем може бути встановлено неповний робочий день або тиждень як при укладанні контракту, так і пізніше. У разі запиту вагітної жінки, жінки, що має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, а також у разі, якщо вона опікується хворим членом родини відповідно до медичного висновку, роботодавець має зобов'язання забезпечити їй неповний робочий день або тиждень [2].

Види ненормованого робочого часу містять: добровільне та примусове подовження робочого дня, роботу у вихідні та святкові дні, чергування, відрядження, роботу в незручний час, роботу з неповним робочим днем, роботу за результатом, роботу за контрактом, роботу на дому, роботу в режимі гнучкого графіка, дистанційну роботу та інші форми ненормованого робочого часу, які можуть бути встановлені трудовим договором або колективним договором чи іншими нормативними актами.

Ненормований робочий день може бути застосований для різних категорій працівників на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності. Це може стосуватися керівників, спеціалістів і робітників, які працюють у таких сферах:

- людей, чия праця не піддається точному обліку в часі;
- осіб, чий робочий час розподіляється на частини невизначеної тривалості залежно від характеру роботи (наприклад, у сільському господарстві);
- осіб, які можуть самостійно розподіляти свій робочий час.

На підприємствах і в організаціях список посад та професій, для яких може бути застосований ненормований робочий день, визначається угодою колективу. У таких випадках додаткова відпустка до 7 календарних днів надається як компенсація за виконану роботу, ступінь напруженості, складність та само-

стійність у праці або необхідність виконання додаткових завдань понад звичайну тривалість робочого дня [3, с. 272–273].

Особливості кожного виду ненормованого робочого часу охоплюють:

1. Добровільне та примусове подовження робочого дня: добровільне подовження робочого дня здійснюється за згодою працівника та роботодавця, а примусове подовження робочого дня може бути встановлене роботодавцем у випадках, передбачених трудовим законодавством та колективним договором.

2. Робота у вихідні та святкові дні: працівники можуть працювати у вихідні та святкові дні за згодою сторін або в разі необхідності виконання робіт, передбачених трудовим законодавством чи колективним договором.

3. Відрядження: працівники можуть бути направлені роботодавцем у відрядження для виконання робіт поза місцем постійної роботи згідно з трудовим договором або колективним договором.

4. Робота з неповним робочим днем: працівники можуть працювати з неповним робочим днем, тобто менше нормованого робочого часу, згідно з трудовим договором або колективним договором та ін.

Курінний А. М. вказує на те, що роботодавець може запрошувати працівників з ненормованим робочим днем працювати поза звичайним робочим часом лише в окремих випадках, а не створювати систематичну практику переробки понад встановлену тривалість робочого дня. У зв'язку з цим робота в умовах ненормованого робочого часу не може розглядатися як стандартний режим робочого часу, оскільки в таких умовах немає перерозподілу робочого часу в межах конкретного календарного періоду, але йдеться про його необмежену тривалість, що призводить до збільшення фактичного часу роботи [4, с. 27].

Вплив ненормованого робочого часу на рівень задоволеності працею та мотивації працівників може бути як позитивним, так і негативним. З одного боку, ненормований робочий час може давати працівникам можливість отримати додатковий дохід, розвивати свої професійні навички та здібності, брати участь у важливих проєктах та ініціативах. З іншого боку, ненормований робочий час може призводити до перевтоми, стресу, погіршення здоров'я, конфліктів між роботою та особистим життям, а також до негативного впливу на рівень задоволеності працею та мотивації працівни-

ків. Тому важливо забезпечити належне регулювання ненормованого робочого часу, враховуючи інтереси працівників і роботодавців, вимоги трудового законодавства та норм охорони праці.

Отже, цей аналіз показує, що ненормований робочий час в Україні є актуальною проблемою, яка потребує уваги та розв'язання. Різні види ненормованого робочого часу, такі як робота в нічний час, скорочені робочі години або гнучкий робочий графік, мають свої особливості та вимагають ретельного регулювання. Важливо забезпечити дотримання законодавства щодо умов праці та відпочинку працівників, щоб гарантувати їхнє право на здорове та безпечне робоче середовище. Вирішення цих питань сприятиме покращенню якості життя працівників та підвищенню продуктивності праці на підприємствах.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.05.2024).

2. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 15.05.2024).

3. Трудове право України: навчальний посібник / за ред. В. О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 564 с.

4. Бражніченко І. О. Правові проблеми використання ненормованого робочого часу в Україні. *Актуальні проблеми приватного права*: збірник тез Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції. (м. Ірпінь, 26 березня 2019 р.). С. 26–28.

Тетяна Кухар,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

Пенітенціарної академії України

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ

Сучасні зміни соціально-етичної та моральної сфери торкнулися і пенітенціарної системи, а саме Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) як однієї з ключових ланок системи правосуддя, що здійснює важливі функції в забезпеченні виконання покарань, реабілітації, ресоціалізації засуджених і забезпеченні суспільної безпеки. Персонал цієї служби постійно взає-

модіє з великою кількістю людей, які перебувають у стані стресу, відчутті втрати контролю та мають інші складні емоційні стани.

Персонал ДКВС України стикається з низкою специфічних факторів, які роблять розвиток соціально-емоційних навичок (СЕН) особливо важливим: високий рівень стресу через ймовірність конфліктних ситуацій, ризики для життя та здоров'я, постійний самоконтроль, емоційне вигорання, необхідність налагоджувати стосунки з ув'язненими, розуміти їхні емоції та потреби, а також часто приймати відповідальні рішення, які можуть суттєво впливати на життя людей.

Для ефективної роботи персонал ДКВС повинен володіти не лише професійними знаннями та вміннями, а й високим рівнем соціально-емоційних навичок, що покращує робоче середовище, зменшує стрес і підвищує ефективність.

Соціально-емоційні навички (СЕН) – це навички XXI століття, soft або life skills, їх ще називають м'якими та гнучкими навичками – індивідуальні риси та характеристики, які можна розвивати впродовж усього життя. Ці навички важливі не лише для професійної діяльності, а й для активної життєвої позиції та налагодження соціальних зв'язків.

Соціально-емоційні навички охоплюють здатність до саморегуляції, емпатію, комунікативні навички, розв'язання конфліктів та роботу в команді. Вони є ключовими для успішної взаємодії із засудженими, колегами і суспільством у цілому.

СЕН зосереджуються на турботі про себе та інших, особливо в аспектах ментального, емоційного та соціального здоров'я. Основний принцип СЕН – це співпереживання, яке стосується розуміння емоцій, участі в житті інших, допомоги тим, хто потребує, толерантності та безбар'єрного спілкування. Головна умова – виховувати співпереживання власним прикладом і турботою, а не примусом [1, с. 26].

Модель Д. Гоулмена і П. Сенге, представлена в книзі «Потрійний фокус» (увага до себе, увага до інших і до взаємозалежності та систем), стала основою для формування моделі соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН). Ця модель містить три рівні: особистісний, соціальний і системний, які реалізуються в трьох вимірах: усвідомлення, співпереживання та залученість.

Вищезгадана модель показує, що СЕН мають бути активними в усіх сферах і рівнях суспільного та особистого життя.

Для ефективної дії спочатку потрібно усвідомити проблему або питання, потім емоційно залучитися і, як наслідок, діяти компетентно, беручи участь у вирішенні проблеми [2].

Нині існує безліч методів для розвитку соціально-емоційних навичок, серед яких ефективними є регулярні тренінги і семінари. Такі заходи можуть охоплювати рольові ігри, моделювання ситуацій, обговорення кейсів та вправи на розвиток емоційного інтелекту. Забезпечення психологічної підтримки для співробітників, включно з консультаціями із психологами та психотерапевтами, сприяє покращенню емоційного стану і здатності до саморегуляції.

Запровадження програм наставництва і коучингу, коли досвідчені співробітники допомагають новачкам розвивати необхідні навички, може значно покращити адаптацію та ефективність їхньої роботи. Організація командних заходів, спільних тренувань, вправ на згуртування колективу та соціальних проєктів сприяє розвитку навичок співпраці та взаємопідтримки серед персоналу.

Інтеграція курсів з формування соціально-емоційних навичок в освітні програми для підготовки персоналу ДКВС дозволить забезпечити базовий рівень цих навичок ще на етапі навчання.

Список використаних джерел

1. Вибрані матеріали міжнародної програми з формування м'яких навичок СЕЕ-навчання / за заг. ред. О. Елькіна, О. Масалітіної, Я. Фюрста. Харків : Дім реклами, 2019. 60 с.

2. Що таке СЕЕН – EdCamp Ukraine. *EdCamp Ukraine*. URL: <https://www.edcamp.ua/seelukraine/shcho-take-seen> (дата звернення: 18.05.2024).

Анна Лабенок,

студентка 4-го курсу Пенітенціарної академії України;

Микола Ребало,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного
права юридичного факультету Пенітенціарної академії України

ЗАКОН ПОЛЬЩІ ПРО МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО (1965 р.): ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ОГЛЯД

Польське право має багату і складну історію. Упродовж століть польська правова система формувалася під безпосереднім впливом німецького, римського, французького, австрійського, російського та радянського права. Право Польщі з 1945 по 1991

роки розвивалося в контексті соціалістичних юридичних постулатів, що не могло позитивно позначитися на її законодавчій базі. Водночас у Польщі було створено закони, які відображали передові ідеї тогочасного міжнародного права. Прикладом цього є Закон Польщі про міжнародне приватне право, ухвалений 1965 року (далі – Закон). Хоча цей правовий акт вже втратив юридичну силу, але він був чинним до 2011 року, коли Польща стала країною з ринковою економікою та вступила до Євросоюзу.

За змістом Закон мав 38 статей, поділених таким чином: I Загальні положення (ст. 1–8), II Особи (ст. 9–11), III Форма правочинів (ст. 12), IV Позовна давність (ст. 13), V Шлюб (ст. 14–18), VI Споріднення (ст. 19–22), VII Опіка і піклування (ст. 23), VIII Власність та інші речові права (ст. 24), IX Зобов'язання (ст. 25–31), X Трудові відносини (ст. 32, 33), XI Спадок (ст. 34, 35), XII Прикінцеві положення (ст. 36–38) [1, с. 68]. Сфера дії Закону поширювалася на врегулювання цивільних, сімейних, трудових та інших правовідносин.

Цікавим, на нашу думку, у цьому Законі були правові приписи із застосування права до фізичних осіб, які ставали учасниками приватноправових відносин. У більшості випадків прив'язки норм права згаданого вище правового акта формувалися згідно з принципом особистого закону фізичної особи. До біпатридів відповідно до Закону застосовували право держави, з якою вони мали найбільш тісний зв'язок. До осіб, громадянство яких встановити неможливо, застосовували право країни місця проживання останніх. Іноземці за цим Законом могли мати права та обов'язки нарівні з польськими громадянами. Для визнання безвісно відсутньої особи померлою застосовувалося її національне право. Аналогічно вирішувалося питання встановлення факту смерті. Однак якщо визнання іноземця померлим або встановлення факту його смерті виносив польський суд, то перевага віддавалась праву Польщі. Отже, статус фізичних осіб як учасників приватноправових відносин у більшості випадків регулювався національним законодавством Польщі.

Заслужують на увагу й підходи щодо реалізації іноземного права на території Польщі. Якщо до конкретного правовідношення передбачалося використання іноземного права, яке не передбачено у Законі, то впроваджувалось іноземне право. У випадку неможли-

вості визначення обставини, необхідної для застосування іноземного права, перевагу віддавали польському праву.

Стосовно застосування права до юридичних осіб у Законі зроблено посилання на прив'язку до права держави місцезнаходження такої особи. Якщо юридична особа займалася підприємницькою діяльністю, то її приватноправова правосуб'єктність визначалася правом держави, де розташоване її підприємство (такий підхід поширювався і на фізичних осіб-підприємців).

У Законі передбачалися норми, що регулювали сімейні відносини, обтяжені іноземним елементом. Так вступ у шлюб визначався національним правом кожної зі сторін. Форма одруження встановлювалася згідно з правом держави, в якій шлюб укладався, а якщо останній укладався за межами Польщі, то допускалося дотримання форми, передбаченої національним правом подружжя. Майнові відносини, що виникали зі шлюбного договору, регулювалися загальним національним правом сторін на момент укладання договору. За відсутності загального національного права використовували право держави, в якій подружжя проживало, а якщо мали місця проживання в різних країнах, то застосовувалося право Польщі. Для розірвання шлюбу або розлучення вживалося національне право подружжя на момент заяви про розірвання шлюбу або розлучення, а у разі відсутності останнього посилання робилося на право держави, в якій подружжя мало останнє місце проживання. Якщо подружжя не могло визначити останнє місце свого спільного проживання, перевага надавалася польському праву.

Особливість Закону полягала в наявності статей, присвячених спорідненості фізичних осіб. Сімейно-правові відносини між батьками та дітьми регулювалися національним правом дитини. Встановлення (оскарження) батьківства чи материнства регулювалося національним правом дитини на час її народження. Визнання правового статусу зачатої, але ще не народженої дитини провадилося за національним правом матері. Вимоги матері до батька дитини, народженої поза шлюбом, у зв'язку із зачаттям та народженням підпорядковувалися національному праву матері. Усиновлення здійснювалося за національним правом усиновлювача. Проте під час усиновлення враховувалося національне право особи, яка мала бути усиновленою. Алімент-

ні зобов'язання між родичами регулювалися національним правом особи, яка претендувала на такі виплати. Питання опіки та піклування підпорядковувалося національному праву особи, щодо якої воно встановлювалося. Якщо при встановленні піклування виникала потреба у вчиненні окремої дії, провадження здійснювалося з правом країни, в якій повинна здійснюватися така дія.

Право власності та інші речові права врегульовувалися згідно з правом держави, де перебував об'єкт виникнення цих відносин. Форма правочину визначалася з правом держави, в якій він реалізовувався. Позовна давність формулювалася відповідно до права країни, в якій повинна бути реалізована конкретна вимога.

У сфері договірних зобов'язань сторони могли на власний розсуд обрати право на оформлення своїх зобов'язань, крім випадків, якщо предметом таких відносин було нерухоме майно. Останнє тягло застосування права країни, в якій перебувало таке майно. Цікавим, на нашу думку, був підхід щодо застосування права у випадку, якщо сторони не змогли знайти правовий консенсус під час оформлення зобов'язання. Зважаючи на це, ст. 27 Закону передбачала такі шляхи розв'язання можливих колізій: до зобов'язань з договору купівлі-продажу рухомих речей або договору постачання застосовувалося право держави, в якій на момент укладення договору перебував чи проживав продавець або постачальник; до зобов'язань щодо договору підяду, договору доручення, агентського договору, договору комісії, договору перевезення, договору експедиції, договору зберігання, договору складського зберігання – право держави, в якій на момент укладання договору перебувала або проживала особа, що приймала замовлення або приймала доручення, агент, комісіонер, перевізник, експедитор, зберігач, працівник товарного складу; до зобов'язань на підставі договору страхування – право держави, в якій на момент укладання договору розташовувалася страхова організація; до зобов'язань з договору поступки авторських прав – право держави, в якій на момент укладання договору перебував або проживав набувач цих прав; якщо неможливо було встановити місцезнаходження або місце проживання сторін, застосовувалося право держави, в якій договір був укладений [2].

Трудові відносини, обтяжені іноземним елементом, за Законом врегульовувалися правом, яке обирали працівник та праце-

давець. У випадку недосягнення згоди трудові відносини підпорядковувалися праву держави, в якій сторони мали місце проживання або місце перебування на момент виникнення цих відносин. Якщо робота виконувалася на підприємстві роботодавця, застосовувалося право держави, де було розташоване підприємство.

У спадкових відносинах Закон надавав перевагу національному праву спадкодавця. Дійсність заповіту та інших розпоряджень у разі смерті визначалося за національним правом спадкодавця на момент вчинення цих актів.

Отже, результати аналізу змісту Закону переконують у тому, що в ньому відображені актуальні для свого часу ідеї та принципи міжнародного приватного права, які були чинними доволі тривалий строк та охопили два суттєво різні періоди держави Польщі (соціалістичний та ринковий капіталістичний).

Список використаних джерел

1. Тітко Е. В., Куртинець М. І. Польський закон про міжнародне приватне право: історія кодифікації та сучасне регулювання. URL: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3702461> (дата звернення: 14.05.2024).

2. Ustawa z dnia 12 listopada 1965 r. Prawo prywatne międzynarodowe: URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-prywatne-miedzynarodowe-16786517> (дата звернення: 15.05.2024).

Алла Лазаренко,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЗЛОЧИННІСТЬ

Культура як універсальний посередник регулює взаємини між людьми в усіх сферах життєдіяльності за допомогою формальних і неформальних норм поведінки. Людина, культура та соціальне середовище – взаємопов'язані між собою явища, вивчення яких дозволяє виявити основні тенденції та шляхи розвитку суспільства. У цьому зв'язку субкультуру злочинців слід розглядати як складовий елемент культури, що руйнує основи людських взаємин.

Відповідно до сфер суспільного життя в літературі виділяють духовну, політичну, матеріальну, нормативну, правову, професійну, традиційну, соціальну та інші види культур. Зага-

лом культура розглядається насамперед як духовний зміст історичного розвитку людства в різноманітних проявах, що прийнято називати загальною культурою. Однак існує культура певних груп, що визначаються за інтересами, поглядами на життя і розвитком культурних комплексів. Цей підвид культури прийнято називати субкультурою. Наявність субкультури у криміногенному середовищі визначає її кримінальний характер, отже, головна відмінність кримінальної субкультури від інших культур – належність її до відповідного криміногенного середовища.

Криміногенне середовище являє собою сукупність окремих осіб і неформальних груп, які дотримуються, поширюють чи симпатизують передкримінальним і кримінальним нормам, традиціям, цінностям, способів життя [1, с. 144].

До криміногенного середовища належать групи кримінального ризику, які немов балансують на межі кримінального правопорушення. Як правило, це групи, до яких входять особи без певного місця проживання та роду занять, ті, хто зловживає алкоголем, наркомани і токсикомани; ті, хто паразитує на членах своєї сім'ї та рідних; професійні жебраки; групи аморального проведення дозвілля; неформальні групи неповнолітніх осіб тощо.

У юридичній літературі висловлено різні погляди щодо поняття кримінальної субкультури. О. Джужа розглядає кримінальну субкультуру як норми неформальної поведінки, жаргонного мовлення, манер, татуювання та ін., притаманні злочинному середовищу [2, с. 17].

Науковиця В. Батиргарєєва під кримінальною субкультурою розуміє сукупність специфічних духовних і матеріальних цінностей, що не лише регулюють, певним чином упорядковують життєдіяльність злочинної спільноти, пов'язану з її згуртованістю, наступністю поколінь правопорушників, кримінальною активністю, захистом від спроб придушення тощо, а й стрімко поширюються в інформаційному просторі законослухняного суспільства за рахунок широкої соціальної бази її прихильників [3, с. 208].

Кримінальна субкультура за своєю сутністю є агресивною, оскільки вона впливає на загальну культуру суспільства, ламаючи її, девальвує її цінності та норми, насаджує свої неписані правила поведінки, атрибутуку. Асоціальна субкультура агресивного спрямування загалом і кримінальна зокрема характеризу-

ється такими рисами, як жорстокість і обман, безжальність, паразитизм і вандалізм. Причому часто це маскується як справедливість, вірність товариству, обов'язок перед «своїми». Кримінальним групам властива обов'язковість для їхніх членів дотримуватися всіх неформальних норм і правил; а ті, хто їх ігнорує, як правило, зазнають доволі жорстких, інколи жорстоких покарань. У багатьох угрупованнях для їхніх членів організують заняття силовими видами спорту [4, с. 16].

Кримінальній субкультурі притаманні такі ознаки: сукупність як духовних, так і матеріальних цінностей; наявність обов'язкових неформальних норм поведінки; наявність характерних атрибутів; агресивність; асоціальність; регламентація та впорядкування (передкримінальна і кримінальна діяльність); кримінальна активність, мобільність; поширення у криміногенному середовищі. Варто зауважити, що ознаки кримінальної субкультури є важливим елементом дослідження цієї проблеми, оскільки їх розуміння дає змогу розробити механізми боротьби зі зростанням впливу субкультури на суспільство, що допоможе зменшити зростання злочинності.

Таким чином, слід визнати, що кримінальна субкультура – це сукупність цінностей, які являють собою норми неформальної поведінки і регламентують життєдіяльність членів криміногенного середовища.

Прояв кримінальної субкультури здійснюється через взаємопов'язані між собою елементи, які прийнято називати атрибутами, зокрема це: татуювання, традиції та звички, загальне оформлення зовнішності, жаргон, прізвиська, «блатні» пісні, умовно-конспіративне спілкування тощо.

Сучасне розуміння та інтерпретація кримінальної субкультури вимагає розв'язання нових проблем, обумовлених процесом діджиталізації в суспільстві, розподілом світової влади, прагненням керувати мисленням людей. Небезпека полягає в тому, що поширеним стало внесення до етичної бази еліти елементів злочинної моралі, а це сприяє поширенню та вкоріненню злочинного мислення. Особливо актуальною ця проблема є в умовах збройної агресії РФ проти України.

З цього приводу В. Поклад зазначає, що культ війни, «воєнної доблесті» останніми роками є серцевиною державної ідеоло-

гії Росії, і внесення до її змісту елементів кримінальної субкультури не є випадковим [5, с. 171]. Наприклад, одним із проявів криміналізації масової свідомості молодих росіян є поширення, починаючи з 10-х років нинішнього століття, субкультури АУС («арештантський уклад єдиний»), яка стала справжньою ідеологією втягнення молоді до злочинної діяльності. Нині в мережі Інтернет трапляється близько 50 тисяч різних ресурсів, які культивують у той чи інший спосіб кримінальну субкультуру та цінності.

Отже, кримінальна субкультура перетворюється на домінанту загальної культури російського суспільства воєнного часу і детермінує вчинення злочинів, визначених у Римському статуті Міжнародного кримінального суду [5, с. 171]. Злочинна агресія РФ щодо України є віддзеркаленням рутинних, фактично традиційних поведінкових патернів росіян, які раптом стали «політично бажаними» в їхньому суспільстві: домінування, агресія, безсистемне насильство, збагачення без праці, лихий бандитський «героїзм» [6].

Підсумовуючи зазначене, детальне дослідження сутності, елементів та різних проявів кримінальної субкультури дасть змогу виробити ефективні заходи протидії злочинності; зрозуміти наскільки це явище є небезпечне для суспільства, наших дітей та майбутніх поколінь. Кримінальна субкультура безпосередньо впливає на стан злочинності, оскільки вона виступає її фоновим явищем.

Список використаних джерел

1. Медведєв В. С. Кримінальна психологія : підручник. Київ : Атіка, 2004. 368 с.
2. Моїсєєв Є. М., Джу́жа О. М. Проблеми кримінальної віктимології (кримінологічний, психологічний та пенітенціарний аспекти) : монографія. Київ : НВТ «Правник»; НАВСУ, 1998. 84 с.
3. Батиргарєєва В. С. Роль кримінальної субкультури у генезисі рецидивної злочинності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 17. С. 205–207.
4. Скобліков П. Норми кримінальної субкультури. *Світ безпеки*. 2001. № 6. С. 15–26.
5. Поклад В. І. Кримінальна субкультура як фактор детермінації воєнних злочинів. *Кримінологічні дослідження* : зб. наук. праць / гол. ред. В. Поклад; Луган. навч.-наук. ін-т ім. Е. О. Дідоренка Донецьк.

держ. ун-т внутр. справ. Івано-Франківськ–Кропивницький : РВВ ДонДУВС, 2023. Вип. 13. *Міжнародні злочини російської федерації на території України*. С. 165–177.

6. Кригель М. Рубцовськ головного мозку. Що в головах російських вбивць, гвалтівників і мародерів. *Українська правда*. 2022. 27 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/04/27/7342322/> (дата звернення: 20.05.2024).

Олександр Любарський,
ад'юнкт Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Людмила Остапчук,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

ПРАВОВІ ОРІЄНТИРИ ОПТИМІЗАЦІЇ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ НА ШЛЯХУ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Нині український народ героїчно захищає Вітчизну, незалежність і територіальну цілісність України, свій європейський вибір, вибір суспільства, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток особистості, вибір розбудови суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Українські герої зі зброєю в руках, ціною власних життів стоять на захисті не лише народного суверенітету, прав і свобод українців, але й демократичних і ліберальних, загальнолюдських цінностей, надбань європейської спільноти і всього прогресивного людства в забезпеченні гідних умов життя людини і вільного розвитку особистості, утвердженні ідеї права та непорушності закону.

У той час як українські воїни самовіддано захищають правові та загальнолюдські цінності, доводять європейську ідентичність українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, які задекларовані у преамбулі Конституції – Основного Закону України [1], обов'язком українського народу і всього прогресивного людства є всебічна підтримка фронту супротиву поширенню нігілізму, свавілля, дискримінації, неповаги до прав і свобод людини, її гідності, неповаги до ідеї права і непорушності закону злого духу «ру-

ського миру». А також почесним обов'язком усіх членів українського суспільства і особливо публічної влади, політикуму, авангарду громадянського суспільства та наукового співтовариства є утвердження панування права в усіх сферах життєдіяльності та забезпечення гідних умов життя і вільного розвитку особистості – розбудова правової і соціальної держави, реалізація ідеалів і цінностей, які відстоюють наші воїни світла.

Особливої уваги в розбудові правової і соціальної держави потребують реформи у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, у т. ч. відповідно до високих стандартів Ради Європи та кращих практик країн Європейського Союзу, повноправним членом якого прагне стати Україна, адже якість нормативно-правового гарантування, судового захисту та практика реалізації прав і свобод, забезпечення гідних умов життя й вільного розвитку особистості засуджених, які за вчинені правопорушення зазнали громадського осуду та передбаченого законом обмеження прав і свобод, особливо позбавлення або обмеження волі, є індикатором досягнутого у суспільстві рівня правосвідомості і правової культури, поваги до людської гідності, панування права та духовного розвитку загалом. Зокрема, виконання державою обов'язку щодо утвердження і забезпечення права саме засуджених на повагу до людської гідності, що гарантується нормами ст. 21 та 28 Конституції України [1], яка кореспондується зі ст. 3 Європейської конвенції з прав людини [2] (далі – Конвенція), перебуває під пильною увагою інституцій Ради Європи та Європейського суду з прав людини, створеного для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї. Про акцент на реабілітаційній (ресоціалізаційній, реінтеграційній) цілі покарання у європейській каральній політиці, що продемонстровано у правових документах Ради Європи, на досягненні основної мети покарання – повернення засудженого у суспільство здатним вести вільне від злочинів життя шляхом створення необхідних умов та забезпечення можливостей, застосування доцільних і гуманних методів, засобів та форм впливу, сприяння розвитку особистої відповідальності та навичок самодостатнього життя, формування мотивів правомірної поведінки (*тобто стимулювання правослухняної поведінки засу-*

джених – О. Л.) наголошується у правових позиціях Європейського суду, зокрема в рішеннях у справах «Петухов проти України» (заява № 41216/13, рішення від 09 вересня 2019 р.) [3], «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» (заява № 66069/09, 130/10 та 3896/10, рішення від 09 липня 2013 р.) [4], «Хорошенко проти Росії» (заява № 41418/04, рішення від 30 червня 2015 р.) [5], «Мюррей проти Нідерландів» (заява № 10511/10, рішення від 26 квітня 2016 р.) [6]. Ба більше, в рішенні у справі «Мюррей проти Нідерландів» зазначено, що примусове позбавлення персони її свободи, не прагнучи до її реабілітації (відновлення здатності жити у суспільстві без скоєння злочинів – О. Л.), було б несумісним з людською гідністю, що лежить у самій суті системи Конвенції [6].

У преамбулі Європейських пенітенціарних правил (Рекомендація № R (2006) 2), ухвалених Комітетом Міністрів Ради Європи 11 січня 2006 р. на 952-й зустрічі заступників міністрів, наголошується на *забезпеченні умов утримання, які не посягають на людську гідність та пропонують змістовну професійну діяльність і стимулюючі програми, таким чином готуючи ув'язнених (засуджених) до реінтеграції в суспільство*, та у п. 6 Основних принципів зазначено, що *будь-яке утримання (ув'язнення) має здійснюватись таким чином, щоб сприяти (полегшувати) реінтеграції у вільне суспільство осіб, які були позбавлені свободи*, у п. 102.1 вказано, що *на додаток до правил, які застосовуються до всіх ув'язнених, режим для засуджених повинен бути розроблений таким чином, щоб надати їм здатність (зробити їх здатними, здібними, спроможними, підготовленими) до ведення відповідального і вільного від злочинів життя* (переклад наш – О. Л.) [7].

У правилі 4 Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження із в'язнями, ухвалених Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 2015 р., наголошено, що *цілями вироку щодо позбавлення волі є в першу чергу захист суспільства та зниження рівня рецидивізму, які є досяжними тільки за умови, якщо період ув'язнення використаний для забезпечення, наскільки це можливо, реінтеграції засуджених у суспільство такими особами, що можуть (є здатними) вести законслухняне та самодостатнє життя*. Також зазначено, що *з цією метою тюремна адмі-*

ністрація та інші компетентні органи мають пропонувати освіту, професійну підготовку та роботу, а також інші форми допомоги, які є доречними та корисними, у тому числі: корекційні, моральні, духовні, соціальні, медичного та спортивного характеру (переклад наш – О. Л.) [8].

Таким чином, наведені положення нормативно-правових актів Ради Європи, Організації Об'єднаних Націй та прецедентного права Європейського суду з прав людини орієнтують здійснення подальших реформ у сфері виконання кримінальних покарань та пробації на шляху до розбудови правової і соціальної держави в напрямі розвитку системи стимулювання правослужняної поведінки засуджених.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 16.05.2024).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): ухвалена Радою Європи 04.11.1950 р., ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n525 (дата звернення: 16.05.2024)

3. Case of Petukhov v. Ukraine (No. 2). European Court of Human Rights. Fourth Section. Application no. 41216/13. Judgment. Strasbourg. 12.03.2019. Final 09.09.2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-191703> (дата звернення: 16.05.2024).

4. Case of Vinter and Others v. the United Kingdom. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Applications nos. 66069/09 and 130/10 and 3896/10. 09.07.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664> (дата звернення: 16.05.2024).

5. Case of Khoroshenko v. Russia. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Application no. 41418/04. Judgment. Strasbourg. 30.06.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156006> (дата звернення: 16.05.2024).

6. Case of Murray v. the Netherlands. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Application no. 10511/10. Judgment. Strasbourg. 26.04.2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614> (дата звернення: 16.05.2024).

7. Recommendation Rec (2006) 2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006, at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies and revised and amended by the Committee of Ministers on

1 July 2020 at the 1380th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://rm.coe.int/09000016809ee581> (дата звернення: 17.05.2024).

8. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules): resolution / adopted by the General Assembly 17.12.2015. A/RES/70/175. URL: https://documents.un.org/symbolexplorer?s=A/RES/70/175&i=A/RES/70/175_3854556 (дата звернення: 17.05.2024).

Євген Малишенко,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України;

Олексій Леоненко,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ЗМІН З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ТА ВИМОГ ПЕРЕДОВОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

Проблема застосування кайданків та інших засобів обмеження рухомості під час переміщення (конвоювання) щодо засуджених (ув'язнених) є актуальною протягом тривалого часу. Намагаючись розв'язати цю проблему, науковці розглядають її переважно під одним кутом, а саме через призму прав засуджених (ув'язнених), але і проблема забезпечення безпеки персоналу установ виконання покарань під час виконання ними службових обов'язків є однією з найпріоритетніших, про яку ми не повинні забувати. Робота персоналу із засудженими (ув'язненими) та постійне перебування з ними в одному просторі передбачає наявність чималого особистого ризику та виникнення небезпечних ситуацій, коли необхідно припинити спроби втеч, не допустити суїциди або членоушкодження, відбити напади або ліквідувати групову непокору тощо.

На сучасному етапі реформування пенітенціарної системи в Україні правове регулювання застосування засобів обмеження рухомості до засуджених (ув'язнених) на рівні національного законодавства повинно здійснюватися з урахуванням вимог

міжнародних документів та передового досвіду європейських країн світу. Фундаментальні засади діяльності установ виконання покарань визначаються Законом України від 23.06.2005 року № 2713-IV «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (далі – ДКВС України) [1]. Відповідно до пункту 7 частини 2 статті 18 Закону України «Про ДКВС України» посадовим і службовим особам органів та установ виконання покарань, слідчих ізоляторів надається право застосовувати й використовувати фізичну силу, спеціальні засоби та зброю на підставах і в порядку, передбачених Законом України «Про Національну поліцію» та іншими законами України.

Аналіз міжнародного досвіду у зазначеній сфері показав, що з точки зору міжнародного права під час застосування засобів примусу до осіб, які підлягають переміщенню (конвоюванню), слід враховувати положення Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Манделі). Як зазначено у п. 33 Правил Нельсона Манделі, для покарання ніколи не слід користуватися такими засобами вгамовування, як кайданки, кайдани, гамівні сорочки або ланцюги. Крім того, кайданами і ланцюгами взагалі не можна користуватися як засобами втихомирення. Іншими названими засобами можна користуватися тільки в таких випадках:

а) для запобігання втечі під час транспортування за умови, що в'язні звільняються від пут, як тільки вони стануть перед судом або адміністративними органами;

б) через причини медичного характеру або за вказівкою лікаря;

с) за наказом директора, якщо інші засоби виявляються неефективними, коли треба завадити в'язневі завдати шкоду собі або іншим чи матеріальну шкоду; в таких випадках директор зобов'язаний негайно проконсультуватися з лікарем і подати звіт вищим адміністративним органам [2].

Європейські пенітенціарні правила у частині IV п. 68.2. зазначають, що кайданки, гамівні сорочки та інші засоби обмеження руху не застосовуються за винятком таких випадків:

1) якщо це необхідно для запобігання втечі під час перевезення, за умови, що вони будуть зняті, коли ув'язнений з'явиться перед судовою або адміністративною владою, якщо адміністративна влада не прийме іншого рішення; або

2) за наказом начальника, якщо інші методи контролю не дають результатів, для запобігання нанесенню ув'язненим травм самому собі, іншим або для запобігання серйозного псування майна, за умови, що в таких випадках начальник негайно має сповістити про це лікаря та доповісти до вищої інстанції пенітенціарної влади.

Також у п. 68.3. передбачено те, що засоби стримування не повинні застосовуватися довше, аніж це абсолютно необхідно.

Пунктом 68.4. зазначено, що характер застосування засобів стримування конкретно мусить визначатися національним законодавством [3].

Зважаючи на розглянуті аспекти міжнародного права та вітчизняної пенітенціарної практики щодо застосування кайданків та інших засобів обмеження рухомості, насамперед слід звернути увагу законодавця на необхідність перегляду стандартів у питаннях переміщення (конвоювання) засуджених (ув'язнених). Зокрема, необхідно в законі закріпити норму про можливість застосування кайданків та інших засобів обмеження рухомості тоді, коли це явно виправдано оцінкою ризику в певних конкретних випадках, але також необхідно врахувати і те, що у випадках виникнення ситуацій, коли уникнути використання таких засобів неможливо, їх застосування має здійснюватися таким чином, щоб мінімізувати заподіяння шкоди засудженим (ув'язненим), що, безумовно, відповідатиме постулатам захисту основоположних прав і свобод осіб, які перебувають у місцях несвободи.

Таким чином, можна зробити висновок, що застосування кайданків та інших засобів обмеження рухомості під час переміщення (конвоювання) осіб поза межами зони, що охороняється, є доцільним і необхідним. Отже, потребують внесення відповідних змін Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [4]. Необхідно деталізувати умови застосування засобів обмеження рухомості під час переміщення (конвоювання) в пішому порядку як на території установ, так і за їх межами.

Викласти повноваження персоналу щодо застосування засобів обмеження рухомості пропонується в такій редакції:

Кайданки або кайданки на руки та ноги з обмежувачем до засуджених застосовуються за розпорядженням начальника

установи виконання покарань, його заступників, ЧПНУ та їхніх заступників.

Кайданки до засуджених застосовуються у разі:

- вчинення фізичного опору особовому складу чергової зміни, варті, адміністрації установи виконання покарань або проявів буйства (до заспокоєння);

- спроби самогубства, членоушкодження або нападу на засуджених чи інших осіб;

- затримання та/або супроводження засуджених, які вчинили грубі порушення режиму тримання, до ДІЗО, ПКТ, ОК або карцеру, якщо зазначені особи чинять опір особовому складу чергової зміни або якщо є підстави вважати, що вони можуть завдати шкоди оточенню або собі;

- переміщення після затримання засудженого, який вчинив втечу або самовільно залишив місце обмеження волі.

Кайданки застосовуються до засудженого в положенні «руки за спиною» з урахуванням його фізичних вад, а кайданки на руки та ноги з обмежувачем застосовуються в положенні «руки спереду».

Через кожні дві години посадовими особами установи виконання покарань здійснюється перевірка стану фіксації замків (за потреби – послаблює фіксацію), а медичним працівником – стану здоров'я засудженого. Посадові особи установи виконання покарань застосовують кайданки або кайданки на руки та ноги з обмежувачем, доки існує нагальна потреба, з урахуванням випадків, зазначених у цьому пункті.

Кайданки на руки та ноги з обмежувачем до засуджених застосовуються у разі:

- буйства;

- затримання та/або супроводження засуджених, які вчинили грубі порушення режиму тримання, до ДІЗО, ПКТ, ОК або карцеру, якщо зазначені особи чинять опір особовому складу чергової зміни або якщо є підстави вважати, що вони можуть завдати шкоди оточенню або собі;

- спроби самогубства, членоушкодження або нападу на засуджених чи інших осіб;

- переміщення після затримання засудженого, який вчинив втечу або самовільно залишив місце обмеження волі;

– у разі виведення з камер засудженого до довічного позбавлення волі, якщо ця особа має високий рівень суспільної небезпеки та може чинити опір особовому складу чергової зміни або якщо є підстави вважати, що вони можуть завдати шкоди оточенню або собі.

Кайданки або кайданки на руки та ноги з обмежувачем знімають під час відправлення індивідуальних потреб, приймання їжі засудженим, за вказівкою медичного працівника, за наказом осіб, які дали розпорядження на їх застосування, або за наказом начальника, вищого за посадою. У разі доцільності подальшого їх застосування посадовою особою установи виконання покарань складається рапорт на ім'я посадових осіб, зазначених в абзаці першому цього пункту.

Застосовувати кайданки або кайданки на руки та ноги з обмежувачем більше ніж 2 години безперервного використання або без послаблення їх тиску заборонено.

Список використаних джерел

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.

2. Мінімальні стандартні правила поведження в в'язнях: міжнародний документ від 30.08.1955 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення: 27.05.2024).

3. Європейські пенітенціарні правила : Рекомендація Rec (2006) 2-gcv Комітету Міністрів державам-членам щодо Європейських тюремних правил (ухвалена Комітетом Міністрів 11 січня 2006 р. на 952-му засіданні заступників міністрів та переглянута із внесенням поправок і надана Комітету Міністрів 1 липня 2020 р. на 1380-му засіданні заступників міністрів). URL: https://search.coc.intenTPages.rcsult_details.aspx?Objcctld= 09000016809cc5 81 (дата звернення: 22.04.2024).

4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5. *Офіційний вісник України*. 2018. № 70. С. 285.

5. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97%D0%B2%D1%80/ed19970116> (дата звернення: 27.05.2024).

Олександр Мицька,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри формування
та розвитку професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Євгеній Абрамович,
старший викладач центру спеціальної підготовки
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПЕРСОНАЛУ ТАБОРІВ ДЛЯ УТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

З початком широкомасштабної агресії РФ проти України, беручи за основу міжнародне гуманітарне право, населення нашої держави умовно поділилося на військове та цивільне. Крім того, Україна як держава-сторона конфлікту, виконуючи взяті на себе міжнародно-правові зобов'язання, створила систему органів державної влади щодо поводження з військовополоненими. За поводження з військовополоненими у таборах (дільницях) відповідає Міністерство юстиції України. При цьому Мін'юст забезпечує формування та реалізацію державної політики з питань утримання військовополонених, утворює табори (дільниці) для тримання військовополонених, а також створює умови для тримання військовополонених з дотриманням міжнародних зобов'язань України, зокрема у сфері міжнародного гуманітарного права [1, с. 99]. Зазначені повноваження виконуються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України).

Питання правового статусу персоналу таборів на науковому рівні мало досліджене. Тому наше дослідження звертає на це питання особливу увагу.

У теорії права під правовим статусом особи розуміється юридично закріплене становище людини в державі, відповідно до якого особа як суб'єкт права вступає у правовідносини, а отже, координує свою діяльність і поведінку в суспільстві [2, с. 103].

Структуру правового статусу особи доцільно визначати через сукупність прав і обов'язків особи, а також гарантій їх забезпечення.

Ознаками правового статусу як самостійної категорії А. В. Панчишин вважає такі: 1) правовий статус має універсальний характер, оскільки поширюється на всіх суб'єктів; 2) відображає особливості особи та держави як учасників суспільних відносин та ступінь і характер їх взаємодії; 3) права та свободи, що становлять основу статусу, не можуть реалізуватися без інших його компонентів – обов'язків та відповідальності; 4) ця категорія забезпечує системність прав, свобод та обов'язків; 5) елементи структури правового статусу є взаємозалежними та взаємодіючими; 6) правовий статус характеризується відносною стабільністю [3, с. 96].

Що стосується правового статусу персоналу таборів для тримання військовополонених, то слід зазначити, що повноваження посадових осіб стосовно утримання та поводження з військовополоненими відображені лише на рівні підзаконних нормативно-правових актів, а саме в постанові КМУ від 5 квітня 2022 р. № 413 «Про затвердження Порядку тримання військовополонених» [4].

При ухваленні рішень про створення таборів для утримання військовополонених військово-політичне керівництво України не звернуло увагу на правову природу правового статусу персоналу табору та гарантії їх правового й соціального захисту. На теперішній час виникає нагальна проблема, яка полягає в тому, що контроль за утриманням та поводженням з військовополоненими покладено на персонал ДКВС України, який своєю чергою керується Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [5]. На службу покладається завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, про військовополонених у вищезазначеному Законі жодного слова не сказано.

На наше переконання, персонал ДКВС України, який має справу з військовополоненими щодо їх утримання, поводження, не захищений ні юридично, ні соціально. Хоча у вищезгаданій постанові КМУ персонал ДКВС України називають персоналом таборів, мотивуючи це тим, що вони несуть службу не в установі виконання покарань, а в таборі. Однак спеціалізованого правового регулювання проходження служби персоналу табору не визначено.

Досліджуючи правову природу статусу персоналу ДКВС України, професор І. Богатирьов зазначає, що він структурно

складається з повноважень, спеціальних прав та обов'язків. Ми в повному обсязі погоджуємося з позицією вченого та зазначаємо, що персонал таборів для утримання має спеціальний статус, оскільки має повноваження надавати вказівки і вимагати їх виконання [6, с. 47].

Отже, з вищевикладеного можна зробити висновок, що нормативно-правова база стосовно гарантій правового статусу, захисту персоналу, який працює з військовополоненими, є недосконалою, тому для врегулювання цього питання пропонуємо розробити й затвердити на відомчому рівні підзаконний документ, який би чітко відображав правовий статус персоналу таборів.

Список використаних джерел

1. Міжнародне гуманітарне право : посібник для працівників Державної кримінально-виконавчої служби України / Т. Короткий, А. Галай, М. Єлігулашвілі, І. Заворотько та ін. ; за заг. ред. Т. Короткого ; Пенітенціарна академія України ; УГСПЛ. Київ, Одеса : Фенікс, 2023. 236 с.

2. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

3. Павлишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–98.

4. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/413-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.05.2024).

5. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.

6. Богатирьов І. Г., Зубов Д. О., Маковій В. В. Виправний центр як суб'єкт запобігання злочинам : монографія / за заг. ред. І. Г. Богатирьова. Київ : Дакор, 2014. 232 с.

Ервін Міден,

кандидат історичних наук, помічник ректора
групи організаційно-аналітичної роботи та контролю
Пенітенціарної академії України

ЗАКОНОПРОЄКТИ ЩОДО ПРОТИДІЇ МОБІНГУ В УКРАЇНІ

16 листопада 2022 р. Верховна Рада України ухвалила як Закон України проєкт Закону «Про внесення змін до деяких зако-

нодавчих актів України щодо протидії порушенню прав у сфері праці» № 5748. Він доповнив Кодекс законів про працю в Україні (далі – КЗпП) та Закон України «Про колективні договори і угоди» положеннями щодо мобінгу (цькування). Законопроект № 5748 уперше вніс до національного правового поля поняття мобінгу, визначивши його як «систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність» [1; 2].

На думку авторів законопроекту, його реалізація мала б сприяти захисту учасників трудових відносин від різних форм мобінгу. Впровадження норм про мобінг дійсно допомагає підвищити правову обізнаність працівників щодо їхніх прав і механізмів захисту від цькування. Загалом ухвалення цього законопроекту привернуло увагу до проблем психологічного тиску на робочому місці з боку роботодавців та конкуруючих співробітників. Поступово в майбутньому це сприятиме покращенню організаційної структури підприємств, забезпеченню гідних умов праці та здорової атмосфери в робочому колективі [3].

Окрім Закону № 5748, в Україні було зареєстровано й інші законопроекти, спрямовані на боротьбу з мобінгом. Однією з перших спроб внести поняття «мобінг» в українську правову сферу було представлено у проекті Закону «Про внесення змін до деяких законів України (щодо запобігання мобінгу)» № 7005 від 25 липня 2017 р. (поданим народними депутатами Д. В. Лінько та А. С. Лозовим, а також помічником-консультантом народного депутата Т. М. Числовою). Щоправда, цей законопроект отримав низку зауважень від експертів. Оскільки в цьому законопроекті пропонувалося внесення змін до КЗпП, його назву слід було змінити на «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо запобігання мобін-

гу)». Експерти звернули увагу й на те, що запропонований варіант компенсації моральної шкоди, завданої мобінгом, у розмірі заробітної плати за час перебування на лікарняному, у доповненні до ст. 173 КЗпП, не відповідав загальним засадам визначення її розміру, встановленим ст. 23 Цивільного кодексу України. Комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції також вніс 5 вересня 2018 р. уточнення, що у праві ЄС відсутнє юридичне закріплення поняття «мобінг», натомість забороняється дискримінація будь-якого роду. При цьому згідно з правом ЄС однією з форм дискримінації є «утиск», а це поняття вже знайшло своє нормативне закріплення в чинному законодавстві України. Як наслідок, вже 7 лютого 2019 р. законопроект № 7005 було відкликано згідно з рішенням від 19 грудня 2018 р. Комітету з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення [4].

Подібна доля очікувала і проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу» № 10118 від 1 березня 2019 р. У законопроекті пропонувалося внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), КЗпП та законів України «Про колективні договори і угоди», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», в яких повинні були визначити зміст поняття «мобінг», його ознаки, заходи щодо його протидії, а також запровадити адміністративну відповідальність за такі дії. У висновку Головного науково-експертного управління від 13 травня 2019 р. зазначалося, що у цьому законопроекті визначення «мобінгу» (нова ст. 173-5, якою повинен був доповнитися КУпАП, зміни до ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні») вимагала свого уточнення, зокрема дещо сумнівним виглядало для експертів внесення до цього поняття фізичного насильства до працівника (оскільки це окреме правопорушення) та економічного насильства (внаслідок незрозумілості змісту цього поняття). У цьому самому законопроекті потребували редакційного коригування зміни, які пропонувалося внести до ст. 13 КЗпП України та до ст. 7 і 8 Закону України «Про колективні договори і угоди», оскільки зміст запропонованого формулювання «заходи, спрямовані на запобігання та протидію мобінгу (цькування) на підприємств-

вах, установах, організаціях та здійснення контролю за його виконанням» спотворював дійсне спрямування проєкту (вочевидь, передбачалося здійснення контролю за заходами протидії мобінгу, а не за виконанням мобінгу). Як результат, 29 серпня 2019 р. законопроект № 10118 було відкликано [5]. Те саме відбулося з двома альтернативними законопроектами, а власне – проектом Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо попередження та протидії мобінгу» № 10118-1 від 18 березня 2019 р. (поданим народними депутатами Н. В. Веселовою та С. П. Мельничуком, а також окремими фахівцями в галузі права, що сформуvalи авторський колектив законопроекту) [6], також проектом Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії цькуванню (мобінгу) та іншим проявам упередженого ставлення в сфері праці» № 10118-2 від 19 березня 2019 р. (поданим народними депутатами Ю. В. Левченком, М. Й. Головком та А. Ю. Ілленком, а також помічником-консультантом народного депутата І. В. Токовенком) [7]. Усі вони були відкликані 29 серпня 2019 р. у зв’язку з припиненням депутатських повноважень ініціаторів законопроектів [5; 7].

Також варто звернути увагу на проєкт Закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії мобінгу» № 4306 від 2 листопада 2020 р. Цей законопроект передбачав додавання до КУпАП нової ст. 173-5 «Мобінг (цькування)», яка б запровадила адміністративну відповідальність за психологічне та економічне насильство, що здійснюється учасниками трудових відносин. Таке насильство могло відбуватися з використанням засобів електронних комунікацій і стосувалося б працівників підприємств, установ та організацій незалежно від їхньої форми власності, виду діяльності та галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами [8].

Відповідно до висновків Головного науково-експертного управління законопроект отримав кілька зауважень. Основне положення законопроекту полягало у впровадженні адміністративної відповідальності за мобінг через нову ст. 173-5 КУпАП. Згідно з останньою, учасники трудових відносин могли б притягатися до відповідальності за психологічне та економічне на-

сильство, спрямоване на пониження гідності працівників, створення напруженої та ворожої атмосфери або примушування до зміни місця роботи. Головне науково-експертне управління зазначило, що хоча ухвалення цього законопроекту сприяло б захисту учасників трудових відносин від різних форм мобінгу, його ефективність викликає певні сумніви. Одним із ключових принципів адміністративної відповідальності є презумпція невинуватості. Відповідно до ч. 2 ст. 251 КУпАП обов'язок зі збирання доказів покладається на осіб, уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення. Однак у справах про адміністративні правопорушення немає досудового розслідування, як це передбачено у кримінальних провадженнях. Тому тягар доказування фактів мобінгу фактично лягає на потерпілих, які змушені збирати докази, щоб підтвердити свої звинувачення [8].

Кваліфікація діянь, про які йшлося у ст. 173-5 КУпАП (відповідно до редакції проекту), можлива як за низкою статей чинного КУпАП, так і Кримінального кодексу України, залежно від суб'єкта правопорушення, форми прояву мобінгу та його наслідків. З метою внутрішнього узгодження та приведення до єдиної термінологічної основи законопроект № 4306 потребував доопрацювання. Зокрема, він пропонував зміни до КЗпП та інших законів щодо визначення понять дискримінації в трудовій сфері. Пропонувалося використовувати в КЗпП такі терміни, як «утиск (мобінг) працівників», «мобінг (цькування)», «упереджене ставлення у сфері праці (мобінг)». Водночас у ст. 1 Закону № 5207-VI, який є базовим з точки зору визначення видів дискримінації, ці терміни визначаються як окремі поняття: «утиск», «мобінг (цькування)», «створення нестерпного робочого середовища», «економічний тиск». Новим п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону № 5207-VI пропонувалося визначити мобінг (цькування) як діяння учасників трудових відносин, які полягають у психологічному та/або економічному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно працівника (працівників) підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також стосовно осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, з метою пониження їх людської гідності за певними ознаками, створення напруженої,

ворожої, образливої атмосфери та/або примушування учасника трудових відносин до зміни місця роботи. Однак ця пропозиція потребувала доопрацювання та узгодження з чинною нормою п. 7 цієї ж частини, якою утиск визначається як небажана поведінка, що принижує гідність або створює ворожу, образливу чи зневажливу атмосферу. До низки підстав для розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу з окремими категоріями працівників у законопроекті № 4306 пропонувалося додати таку підставу, як «вчинення винних дій керівником підприємства, установи, організації із застосуванням мобінгу, тобто створення напруженої, образливої атмосфери в колективі, психологічного, економічного насильства по відношенню до окремих працівників». Головне науково-експертне управління не заперечувало щодо такого доповнення, але звертало увагу, що це визначення мобінгу є неповним і суперечить пп. 7 і 8 ч. 1 ст. 1 Закону № 5207-VI у редакції проекту. Експерти вважали більш доцільним внесення до КЗпП відсильної норми до Закону № 5207-VI, що надавало б повне визначення мобінгу, утиску, цькування та інших типових ознак. Законопроект також пропонував уточнити умови відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю працівника через мобінг. Пропонувалося відшкодувати шкоду в розмірі понесених витрат, пов'язаних з лікуванням. Проте таке формулювання звужувало права працівника порівняно з чинною нормою, яка передбачає, що шкода, заподіяна працівникам через виконання трудових обов'язків, відшкодовується у встановленому законодавством порядку. Це могло позбавити працівника можливості на відшкодування витрат на реабілітацію, медичні препарати, недоплачену заробітну плату через економічний тиск тощо. Подібні зауваження та потреба у численних доопрацюваннях призвели до того, що проект Закону № 4306 був знятий з розгляду 7 вересня 2021 р. [8].

Натомість Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії порушенню прав у сфері праці» № 2557-IX від 1 грудня 2022 р. на основі законопроекту з такою самою назвою № 5749 від 12 липня 2021 р. Згідно з цим Законом КУпАП був доповнений новою ст. 173-5 «Мобінг (цькування)». Відповідно до цієї статті вчинення мобінгу тягне

за собою накладення штрафу від 100 до 150 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 20 до 40 годин. Якщо мобінг вчиняється групою осіб або повторюється протягом року після накладення адміністративного стягнення, це призводить до накладення штрафу від 200 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадських робіт на строк від 40 до 60 годин [9].

Нині на розгляді перебуває також проєкт Закону «Про внесення змін до статті 16 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» щодо проведення перевірок в частині вчинення мобінгу» № 11044 від 28 лютого 2024 р. [10]. У зв'язку з воєнним станом було також ухвалено законопроект, який забороняє всі перевірки щодо порушення трудових відносин. Це призвело до ситуації, коли мобінг офіційно визнано протиправною діяльністю, за яку передбачено відповідальність, але притягнути винних до відповідальності неможливо [11]. Тому законопроект № 11044 направлений на розв'язання цієї проблеми, однак за рекомендацією Головного науково-експертного управління вимагає доопрацювання [10].

Законодавча сфера щодо мобінгу в Україні лише починає правове регулювання цього явища і, безумовно, все ще далека від ідеалу. Ухвалення перших законопроектів, які спрямовані на протидію мобінгу, є важливим кроком у забезпеченні захисту прав працівників. Проте існує багато недоліків та неузгодженостей у чинному законодавстві, які потребують подальшого вдосконалення. Для ефективної боротьби з мобінгом необхідно розробити комплексний підхід, який охоплюватиме як адміністративні, так і кримінальні механізми відповідальності, а також заходи щодо запобігання та усунення цього явища на робочих місцях.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України : Закон Української РСР від 10 груд. 1971 р. № 322-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 27.05.2024).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню) : Закон України від 16 листоп. 2022 р. № 2759-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text> (дата звернення: 27.05.2024).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії порушенню прав у сфері праці: проєкт Закону від 12 лип. 2021 р. № 5748. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5748&conv=9> (дата звернення: 27.05.2024).

4. Про внесення змін до деяких законів України (щодо запобігання мобінгу): проєкт Закону від 25 лип. 2017 р. № 7005. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62371 (дата звернення: 27.05.2024).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу: проєкт Закону від 1 берез. 2019 р. № 10118. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65602 (дата звернення: 27.05.2024).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо попередження та протидії мобінгу: проєкт Закону від 18 берез. 2019 р. № 10118-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65695 (дата звернення: 27.05.2024).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії цькуванню (мобінгу) та іншим проявам упередженого ставлення в сфері праці: проєкт Закону від 19 берез. 2019 р. № 10118-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65699 (дата звернення: 27.05.2024).

8. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії мобінгу: проєкт Закону від 02 листоп. 2020 р. № 4306. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70300 (дата звернення: 27.05.2024).

9. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії порушенню прав у сфері праці: проєкт Закону від 12 лип. 2021 р. № 5749. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72470 (дата звернення: 27.05.2024).

10. Про внесення змін до статті 16 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» щодо проведення перевірок в частині вчинення мобінгу: проєкт Закону від 28 лют. 2024 р. № 11044. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62371 (дата звернення: 27.05.2024).

11. Шатрова І. Хочуть поновити правове переслідування за мобінг. *Голос України*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/377337> (дата звернення: 27.05.2024).

Світлана Ніщимна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу юридичного факультету
Пенітенціарної академії України;

Тетяна Андрущенко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ЗАКОНОДАВЧІ ПІДСТАВИ

Конституцією України закріплено право кожного займатись не забороненою законом підприємницькою діяльністю [1], а важливе місце серед юридичних гарантій законності у сфері господарювання, безперечно, належить господарсько-правовій відповідальності.

Зважаючи на різноманіття господарських правовідносин, їх правове регулювання здійснюється значною кількістю нормативно-правових актів. Разом з цим відповідно до ч. 1 ст. 216 Господарського кодексу України особливість господарсько-правової відповідальності за правопорушення у сфері господарювання полягає в тому, що її юридичною підставою може бути не лише закон (нормативно-правовий акт уповноважених органів держави), а й укладений з дотриманням вимог закону договір [2].

Описуючи систему актів законодавства, що передбачають підстави й види відповідальності за господарські правопорушення, маємо наголосити на законодавчих документах, які можна згрупувати за юридичною силою таким чином:

1) кодифіковані закони України:

– Господарський кодекс України, зокрема розділ V «Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання» (статті 216–257), що містить глави, які регулюють відносини щодо відшкодування збитків у сфері господарювання; розкривають поняття, розміри, види та порядок застосування штрафних, оперативно-господарських санкцій та адміністративно-господарських санкцій. Окрема глава присвячена регулюванню відповідальності суб'єктів господарювання за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства [2];

– Цивільний кодекс України, зокрема: стаття 22 «Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди»; стаття 23 «Відшкодування моральної шкоди»; глава 19 «Позовна давність» (статті 256–268); глава 29 «Захист права власності» (статті 386–394); глава 49 «Забезпечення виконання зобов'язання»: параграф 2 «Неустойка» (статті 549–552), параграф 7 «Притримання» (статті 594–597); глава 51 «Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання» (статті 610–625); глава 82 «Відшкодування шкоди» (статті 1166–1211¹) тощо [3];

2) закони України:

– «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 22.11.1996 № 543/96-ВР [4] регулює договірні правовідносини між платниками та одержувачами грошових коштів щодо відповідальності за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань. Платники грошових коштів сплачують на користь одержувачів цих коштів за прострочення платежу пеню в розмірі, що встановлюється за згодою сторін (стаття 1). Суб'єктами зазначених правовідносин є підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та господарювання, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності;

– «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III [5] визначає структуру банківської системи, економічні, організаційні і правові засади створення, діяльності, реорганізації і ліквідації банків. Відповідно до статті 58 банк відповідає за своїми зобов'язаннями всім своїм майном згідно із законодавством;

– «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року № 222-VIII [6] регулює суспільні відносини у сфері ліцензування видів господарської діяльності, визначає виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює уніфікований порядок їх ліцензування, нагляд і контроль у сфері ліцензування, відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності. За визначені статтею 20 закону види порушень відповідальність настає згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення.

– «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 № 236/96-ВР [7] визначає правові засади захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції, яка полягає у:

– штрафних санкціях (до п'яти відсотків доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єкта господарювання за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф;

– відшкодування шкоди (шляхом звернення до господарського суду із заявою про її відшкодування);

– вилучення товарів (із неправомірно використаним позначенням та копій виробів іншого суб'єкта господарювання);

– спростування неправдивих, неточних або неповних відомостей (через звернення до органів Антимонопольного комітету України).

Отже, інститут господарсько-правової відповідальності в Україні охоплює низку нормативно-правових актів рівня законів. Основи такої відповідальності закладені кодифікованими джерелами – Господарським кодексом України та Цивільним кодексом України. Порядок притягнення до відповідальності за господарські правопорушення закріплений у Кодексі України про адміністративні правопорушення.

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

4. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань : Закон України від 22.11.1996 № 543/96-ВР: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

5. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

6. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

7. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

Єлизавета Озірна,

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ;

Едуард Расюк,

кандидат юридичних наук, професор, підполковник поліції, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Унаслідок вторгнення країни-агресора на територію України поняття «військовополонені» – не теоретичне, зазначене в міжнародних та національних нормативно-правових актах. Це те, що стало новою реальністю та потребує практичного відображення з дотриманням законодавства. Наші громадяни також мають статус військовополонених, деякі з них вже більше двох років перебувають у полоні. Україна як суб'єкт міжнародних правовідносин зі свого боку повинна дотримуватись і дотримуватись норм Женевської конвенції про поводження з військовополоненими та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, незважаючи на те, що росія систематично порушує ці норми й наші громадяни перебувають у жахливих умовах з жахливим поводженням.

Військовополоненими є особи, які мають право на цей статус відповідно до статті 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. і статті 44 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р.

До військовополонених застосовуються норми гуманітарного міжнародного права автоматично з моменту потрапляння комбатанта під владу супротивної сторони. Україна повинна дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права (далі –

МГП), тому військовополонені мають бути розташовані у визначеному законом порядку, який не повинен суперечити МГП.

Відповідно до абз. 1 ст. 22 Женевської конвенції військовополонених, за винятком особливих випадків, що виправдані інтересами самих військовополонених, не слід розміщувати в установах виконання покарань [1]. Проте нормами Женевської конвенції не встановлено конкретні випадки, за яких дозволяється таке розміщення.

Нині в Україні існує два варіанти розміщення військовополонених:

- 1) у таборі для тримання військовополонених;
- 2) у дільниці для тримання військовополонених.

Своєю чергою саме дільниця для тримання військовополонених – це окреме ізольоване приміщення у виправній колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівня безпеки, а також у слідчому ізоляторі Державної кримінально-виконавчої служби, призначене для тимчасового перебування військовополонених [2].

Враховуючи норми міжнародного гуманітарного права, військовополонені в дільницях для тримання військовополонених:

- 1) тримаються тимчасово;
- 2) перебувають у випадках переміщення до або з табору на місце репатріації (обміну);
- 3) перебувають для з'ясування певних обставин.

Також необхідно зазначити, що ж таке табір для тримання військовополонених. Табір для тримання військовополонених – установа, що утворюється Мін'юстом для розміщення та тримання військовополонених у період дії на території України воєнного стану, який охоплює воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України у період воєнного стану в Україні та протягом двох років після його припинення чи скасування табори для тримання військовополонених виконують функції виправних колоній щодо військовополонених, засуджених до позбавлення волі на певний строк або до довічного позбавлення волі [3].

Важливо зазначити, що відповідальність за дотримання стандартів щодо тримання військовополонених лежить на державі, а не на установі, в якій вони перебувають. Адже поняття

«збройний конфлікт» визначає відносини між державами, а не установами, які є засобом реалізації політики держави.

Причини та умови розміщення військовополонених у дільницях для тримання військовополонених врегульовані в наказі Міністерства юстиції України, в якому зазначається, що під час дії воєнного стану в Україні у зв'язку з неможливістю доставлення військовополонених безпосередньо до табору для тримання військовополонених, з метою забезпечення їхнього життя та здоров'я такі особи можуть тимчасово перебувати в дільницях для тримання військовополонених, утворених у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівнів безпеки. Військовополонені, які перебувають у таких дільницях, переміщуються до табору для тримання військовополонених, як тільки таке безпечне переміщення стане практично можливим [4].

Також згідно з наказом Міністерства юстиції України після прибуття до СІЗО військовополонені підлягають особистому обшуку з роздяганням, а їхні речі – огляду. Особистий обшук з роздяганням проводиться тільки особами однієї статі з особою, яка підлягає обшуку.

Військовополонених тримають у маломісних (від 2 до 6 осіб) або загальних (від 7 осіб і більше) ізольованих приміщеннях (камерах). Вони щодня почергово здійснюють прибирання приміщень (камер) з миттям підлоги та провітрюванням. Під час перебування в дільницях для тримання військовополонених до праці не залучаються. Також мають право на щоденну прогулянку тривалістю одна година.

У дільниці для тримання військовополонених організовується розпорядок дня, що затверджується наказом начальника СІЗО. Розпорядок дня, виготовлений друкарським способом, вивішується в усіх приміщеннях (камерах), де перебувають військовополонені [5].

Наказом Міністерства юстиції України врегульовано, що працівники підрозділу під час приймання військовополонених зобов'язані відомості про кожного прийнятого військовополоненого занести до журналу обліку переміщення засуджених (осіб, узятих під варту, військовополонених) та реєстрації особових справ засуджених (осіб, узятих під варту), забезпечують негайне пи-

сьмове інформування органів Служби безпеки України, прокуратури та Національної поліції України про прийняття військовополонених до дільниці для тримання військовополонених [6].

Тобто, враховуючи ці факти, можна зазначити, що норми міжнародного гуманітарного права не порушуються. Проте, аналізуючи доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини від 24.03.2023 року, варто виокремити такі моменти: «Значна кількість військовополонених залишаються інтернованими в камерах у спеціальних дільницях слідчих ізоляторів та пенітенціарних установ, що є порушенням норми про те, що військовополонених не дозволяється тримати в ізоляції, за винятком випадків, виправданих інтересами військовополонених, або коли та поки це необхідно для охорони їхнього здоров'я»; «Під час особистих інтерв'ю 11 військовополонених поскаржилися на побиття представниками військової служби правопорядку або охоронцями в Харківському СІЗО, Дніпровському СІЗО, Дніпровській виправній колонії № 89 та Вінницькому СІЗО в період з березня до квітня 2022 року»; «Декілька військовополонених на початку березня 2022 року поскаржилися на постільних клопів у Харківському СІЗО, низьку температуру в камерах Київського СІЗО та таборі для військовополонених, а також на відсутність предметів гігієни в Дніпровському СІЗО» [7], що вказує на те, що Україні необхідно вдосконалюватись і повною мірою відповідати стандартам.

Але існують інші аспекти, через які тримання військовополонених стикається з низкою проблем:

– **Недостатня кількість таборів для військовополонених.** Нині в Україні функціонує три табори : «Захід 1» – у Львівській області, «Захід 2» – на Вінниччині та «Центр 3» – у Дніпропетровській області [8], що порівняно більше, ніж було, але через те, що тривалий час не відбувається обмін військовополоненими, місця може бути замало.

– **Переповненість дільниць для тримання військовополонених у виправних колоніях.** Це може призвести до погіршення умов утримання та порушення прав військовополонених.

– **Негативне ставлення до військовополонених з боку українського суспільства.** Через це можуть виникати ризики для їхньої безпеки.

– **Неналежне розслідування випадків жорстокого поводження з військовополоненими.** Через такі порушення міжнародного законодавства і стандартів Україна може бути представлена в негативному становищі в ЄСПЛ та на міжнародній арені.

Враховуючи розпорядження Кабінету Міністрів України, зрозуміло, що відбувається та відбуватиметься покращення пенітенціарної системи, адже її метою є створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства і забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених та осіб, узятих під варту [9], та базується на принципах, дотримання яких повинно істотно змінити й покращити умови тримання не лише засуджених, а й військовополонених.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 19.05.2024).

2. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#n23> (дата звернення: 19.05.2024).

3. Про внесення зміни до Порядку тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 25.08.2023 № 908. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/908-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.05.2024).

4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (дата звернення: 19.05.2024).

5. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України : наказ Міністерства юстиції України від 02.05.2022 № 1719/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0478-22#Text> (дата звернення: 24.05.2024).

6. Про затвердження Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів : наказ Міністерства юстиції України від 08.06.2012 № 847/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0957-12#Text> (дата звернення: 24.05.2024).

7. Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу російської федерації на

Україну. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-10/23-03-24-ukraine-thematic-report-pows-ukr.pdf> (дата звернення: 19.05.2024).

8. Україна відкриватиме нові табори для полонених окупантів. Мін'юст пояснив причину. URL: <https://glavcom.ua/country/society/ukrajina-vidkrivatime-novi-tabori-dlja-vijskovopolonenikh-bo-nemaje-obminiv-minjust-1001099.html> (дата звернення: 19.05.2024).

9. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 24.05.2024).

Іван Паламарчук,

кандидат юридичних наук, головний спеціаліст Управління правового забезпечення Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА)

ПИТАННЯ ПЛАНУВАННЯ ПЕРЕД АРЕШТОМ АКТИВІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У системі центральних органів виконавчої влади України функціонує Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА), яке є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, та/або з управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковано у кримінальному провадженні чи стягнуто за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими [1].

Своєю чергою нормативно-правові акти, які становлять правову основу діяльності АРМА, визначають, що активи – це кошти, майно, майнові та інші права, на які може бути накладено або накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковані за рішенням суду у кримінально-

му провадженні чи стягнені за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими [1].

Водночас управління такими активами визначається як діяльність з володіння, користування та розпорядження активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави і вирішено питання про їх передачу АРМА, тобто забезпечення збереження активів, збереження (за можливості – збільшення) їх економічної вартості, передача їх в управління або реалізація активів у випадках та порядку, передбачених відповідним законом, а також реалізація активів, конфіскованих у кримінальному провадженні чи стягнених за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими [1]. При цьому доходи від управління зазначеними активами в установленому порядку надходять до Державного бюджету України.

Зазначені активи приймаються в управління АРМА на підставі ухвали слідчого судді, суду чи згоди власника активів. Однак АРМА здійснює управління зазначеними активами, лише якщо сума або вартість їх перевищує 200 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня відповідного року [1].

Слід зазначити, що питання управління активами – далеко не новий напрям роботи в реалізації політики «з управління арештованими активами», враховуючи наявні результати роботи в цьому напрямі країн Європейської Співдружності. Однак для вирішення питання передачі в управління АРМА в судовому порядку відповідних активів – це може бути черговий виклик, що, як показує практика, потребує належного методичного забезпечення, інституційної уваги. Бо характер справ, упущення якихось нюансів при вирішенні питань у судовому порядку з управління арештованими активами можуть призвести до доволі тяжких наслідків у масштабах держави.

Цікавим є те, що вирішення питань з управління арештованими активами, щоб судові рішення не були проробленими (так би мовити, «робота на корзину»), потребує відповідного підходу – планування підготовки до передачі в управління таких активів до АРМА. Без такого планування відповідні судові рі-

шення – це лише дарма витрачений час не тільки суддів, їхніх помічників, а й прокуратури, органів досудового розслідування. Сама специфіка таких справ свідчить за себе: коли при дослідженні питання передачі активів поєднуються положення Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського кодексу України та спеціальний закон АРМА. До речі, аналогічні поєднання свого часу дали підґрунтя для утворення адміністративних судів в Україні.

Тому слідчий суддя або суд при ухваленні судових рішень про передачу активів в управління АРМА часто посилаються виключно на чинний КПК України, не беручи до уваги норми законодавства АРМА, – тим самим можуть піддаватися ризику відповідні інтереси держави в ефективному управлінні такими активами. Подібні розбіжності інколи призводять до винесення необґрунтованих і незахищених від скасування арешту ухвал, що своєю чергою може мати відповідні дисциплінарні наслідки для суддів, а тим паче нівелювати довіру до судової системи України (в умовах війни дуже небезпечний ризик). У тому числі такі ухвали можуть стати стримуючим фактором для потенційного управителя такими арештованими активами. Тож для максимальної обґрунтованості судових рішень про передачу активів в управління АРМА слідчий суддя або суд повинен ухвалювати рішення або вчинювати дії в публічних інтересах, що є усталеною позицією судової практики ЄСПЛ.

Тому, діючи в інтересах держави (публічних інтересах), тобто враховуючи всі фактори, які можуть вплинути на забезпечення ідеї самого управління державою, згідно зі спеціальним законом АРМА арештованими активами слідчий суддя або суд за доцільності повинен враховувати низку процедурних питань [2], які потребують відповідного врахування, зважаючи на практику з передачі активів до АРМА в управління та наслідків неврахування цих питань.

Такими особливостями, які потрібно обов'язково враховувати до моменту винесення відповідного судового рішення про передачу арештованих в управління АРМА активів шляхом такого планування (на підготовчому етапі), зокрема є:

1) відповідність вимогам до активів, що можуть бути передані в управління АРМА;

2) *факт попереднього накладення арешту на майно у кримінальному провадженні, чинність, мета й обсяг такого арешту* (окрім накладення арешту і передачі в управління однією ухвалою). У разі, якщо арешт не було накладено, питання передачі не може виникати. Також необхідно враховувати, яке саме майно було арештовано, з відображенням чіткого переліку (опису, інвентаризації і т.п.) такого майна задля того, щоб таке судові рішення не було «роботою на корзину»;

3) *вартість активів*. Відповідно до закону в АРМА передаються активи, сума або вартість яких перевищує 200 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня відповідного року. Проте закон АРМА та КПК України не ставлять вимог саме до засобів доведення відповідності вартості майна мінімальним вимогам до вартості майна, яке може бути передане в управління. Так, це питання часто залишається на розсуд слідчого судді/суду і підлягає доведенню слідчим чи прокурором доступними засобами доведення. Тому в цьому питанні можуть виникнути підстави для вдалого оскарження такого судового рішення, у разі якщо його не буде досліджено належним чином;

4) *факт визнання активів речовим доказом у кримінальному провадженні, що є класичним питанням при подальшому обґрунтуванні та захисті такого судового рішення*;

5) *відсутність підстав вважати, що передача активів в управління може завдавати шкоди кримінальному провадженню*;

б) *чітка ідентифікація активів у резолютивній частині*. У переважній більшості випадків АРМА реєструє за собою права управління активами, для чого потрібна їх чітка ідентифікація (опис, характеристика чи посилання на реєстраційні дані, якщо відомості про активи містяться у відповідних державних реєстрах). В іншому разі на практиці виникають складнощі в доведенні, що саме конкретний актив передано в управління АРМА. У тому числі питання передачі майнового комплексу з рухомим та нерухомим майном потребує належної підготовки для такої передачі;

7) *чітке формулювання у резолютивній частині, що активи передаються АРМА для здійснення заходів з управління ними в межах та у спосіб, визначені законом АРМА*. Адже виключно слідчий суд-

дя або суд вирішує з двох можливих варіантів подальшої долі арештованого активу (майна) – реалізувати або передати в управління.

Таким чином, при неврахуванні зазначених нюансів та прийнявши рішення про передачу в управління активів до АРМА, немає гарантії того, що буде досягнуто ідеї управління арештованими активами, не кажучи вже про те, що не буде збережено їхньої економічної вартості, тим паче про збільшення такої вартості, у зв'язку з тим, що такими упущеннями буде зведено всю роботу органів досудового розслідування нанівець та фактично спрямовано в «корзину».

Тому будь-які рішення щодо передачі в управління активів до АРМА без урахування окреслених процедурних практичних питань є вкрай небезпечною практикою для інтересів держави, яка утворює правові підстави для завдання шкоди таким інтересам у результаті прямих дій або бездіяльності.

При цьому нагально необхідно запобігати і не допускати випадки реалізації такої практики (щодо передачі активів в управління АРМА без урахування вказаних напрацювань), щоб подібна практика не застосовувалася як правило.

Список використаних джерел

1. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10.11.2015 № 772-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 1. Ст. 2.

2. Планування перед арештом активів, одержаних злочинним шляхом або використаних для вчинення злочину. URL: <https://euaci.eu/ua/what-we-do/resources/pre-seizure-planning-ua> (дата звернення: 25.05.2024).

Станіслав Петренко,
аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

ДЕЯКІ СОЦІАЛЬНО-РОЛЬОВІ ТА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З НЕЗАКОННИМ ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Проблема дослідження особи злочинця є однією з основоположних і водночас найбільш складною у кримінології, адже ді-

яння не може бути відірваним і незалежним від діяча. Учені-кримінологи не можуть обійти питання, пов'язані з особою злочинця, чим і пояснюється різноманіття наукових визначень.

Під особою злочинця І. М. Даньшин розуміє сукупність істотних і стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпечності, а винній в цьому особі – властивості суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [3, с. 37].

За визначенням А. П. Закалюка, особа злочинця – це сукупність соціально-типових ознак, які сформувалися у процесі несприятливого соціального розвитку особи, відрізняються своєю суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої – суспільною небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочину [4, с. 239].

На думку А. Ф. Зелінського, під особою злочинця слід розуміти сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, які тією чи іншою мірою типово притаманні людям, що винні у злочинній діяльності певного типу [5].

На нашу думку, різні підходи щодо розуміння поняття «особа злочинця» вдало в кримінологічній науці підсумував Р. П. Іжевський.

Так, одні кримінологи пропонують відносити до особи злочинця виключно суб'єктів, які вчинили злочин та були засуджені за нього. Представники другого підходу зазначають, що про особу злочинця варто говорити лише щодо тих, хто здійснило *систематичну* злочинну діяльність, має стійкі зв'язки зі злочинним середовищем, веде переважно злочинний спосіб життя, має світогляд, спосіб мислення та ціннісні орієнтації, спрямовані на прийнятність кримінальних варіантів поведінки.

Найбільш науково обґрунтованим поіменованим науковець вважає третій підхід, прихильники якого поділяють думку, що особа злочинця визнається такою не тільки за фактом вчинення злочину, а володіє *комплексом типових індивідуальних рис* і властивостей, які в умовах *конкретної життєвої ситуації* відіграють одну з про-

відних ролей у виборі протиправного варіанту поведінки. За такого підходу встановлюються якісні відмінності між законослухняними громадянами та злочинцями [6, с. 100–101].

Вказаний підхід є спробою усунення основних недоліків вищевказаних визначень та гармонійного поєднання їх переваг.

Перший, зокрема, ігнорує латентну злочинність, крім того, якщо брати його за основу, то важко взагалі говорити про існування поняття «особи злочинця», оскільки в такому випадку відсутні особливі, притаманні тільки їй типові ознаки, єдиним критерієм виступає мінливе у просторі і часі законодавство про кримінальну відповідальність.

Другий підхід нехтує конкретними життєвими обставинами та ситуаціями, у яких діє особа, вчиняючи кримінальні правопорушення. Окремі автори, зокрема в англomовній літературі, вважають, що такі обставини і ситуації не тільки сприяють злочинності, але і є безпосередньою причиною вчинення злочинів, не тільки так званої «вуличної злочинності», а й більш складних злочинних проявів, у тому числі організованої злочинності різних форм, зокрема і у бюджетній сфері [9, с. 5–6].

На підтвердження цього О. Г. Кальман вважає, що не тільки соціальні фактори здійснюють вирішальний вплив на поведінку особи. Слід звертати увагу і на *емоційний стан винного*. Кожна людина в напруженій психологічній ситуації, під впливом емоційних реакцій спроможна вчинити будь-який злочин, тому виділити окремі риси злочинця, які б принципово відрізняли його від законослухняного громадянина, доволі складно [1, с. 86–87].

У кримінології особистість злочинця розглядається як сполучна ланка, що з'єднує зовнішні криміногенні фактори з певним злочинним діянням у механізмі індивідуальної злочинної поведінки. Однак роль цієї ланки не слід зводити лише до механічного відтворення оточуючих умов. Адже поведінка кожної людини є індивідуальною та обумовлюється цілим спектром мотивів. Вивчення особистості злочинця сприяє виконанню завдання запобігання злочинам, адже різні форми злочинної поведінки порізно проявляються в реальній дійсності залежно від багатьох соціально-демографічних, психологічних якостей особи, які мають кореляційну залежність відносно вчиненого злочину [1, с. 87].

Сама по собі, без впливу внутрішніх спонукань та зовнішніх факторів особа не буде вчиняти злочини. І саме тому вивчення сутнісних ознак, властивостей особи злочинця, результат їх взаємозв'язку, ролі у вчиненні злочину є однією з обов'язкових умов здійснення ефективної запобіжної діяльності як в економічній сфері взагалі, так і щодо злочинів, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів [2, с. 99].

Кримінологи дійшли єдиного висновку про амбівалентну біолого-соціальну зумовленість особи злочинця. Однак залишається важливою проблема ступеня їх співвідношення, адже співвідношення соціального та біологічного в поведінці кожної особи є різним і динамічним. Таким чином, під час дослідження особи злочинця потребують врахування як біологічні, так і соціальні фактори, які впливають на формування криміногенної мотивації особи [7, с. 74].

Тобто особу злочинця можна розглядати у двох тісно пов'язаних між собою аспектах: з одного боку, як суб'єкта суспільних відносин у певній сфері суспільного життя, а з іншого – як особистість, що здійснює свідомий вибір злочинного варіанту поведінки. Таку конструкцію аналізу особи злочинця ще називають теорією соціально-психологічного підходу.

У характеристиці осіб, які вчинили злочини, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів, у кримінологічній літературі виділяють соціально-демографічні, морально-психологічні та кримінально-правові ознаки. Це найбільш поширена структура дослідження особи правопорушника у кримінології.

Водночас особливості кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням бюджетних коштів, диктують потребу в коригуванні загальнокримінологічного підходу до особи злочинця.

Специфіка злочинів у бюджетній сфері, серед іншого, полягає в тому, що їх вчиняють переважно державні службовці з числа керівників державних чи приватних установ. Це особи, які обіймають посади голів районних та обласних державних адміністрацій, службові особи виконавчих комітетів, керівники приватних установ, які отримують кошти з бюджету для виконання державних програм тощо [2, с. 128].

У цьому контексті, зокрема, біологічні фактори, які у змозі пояснити певні прояви насильницької злочинності, мало придатні для

пояснення раціональної, свідомої поведінки службових (посадових) осіб розпорядників та одержувачів бюджетних коштів.

Як вдало зазначив О. Г. Кальман, досліджуючи злочинність, пов'язану з економічною діяльністю, психопатологічні відхилення можуть сприяти антисуспільним проявам у цій сфері, але такі ситуації, як правило, є винятками, оскільки вчинення економічних злочинів обумовлюється впливом зовнішніх факторів (економічних, організаційно-управлінських, правових і т. д.), які повною мірою усвідомлюються особою [8, с. 115–116].

Руфанова В. М. та Титаренко О. О. на основі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень у бюджетній сфері зазначили, що за загальною тенденцією особа може вчинити злочин через доволі незначний час після призначення її на посаду (75,1 % осіб, які вчинили кримінальні правопорушення вказаної категорії, перебували на посаді від 1 до 5 років). З вищевикладеного зроблено висновок про існування певної залежності рівня криміногенності особи від терміну, протягом якого вона обіймає посаду [2, с. 129].

На нашу думку, вказані висновки є спірними з певних міркувань.

По-перше, у цьому контексті за основу прийнято обмежене уявлення про особу злочинця, виключно як про суб'єкта, який вчинив кримінальне правопорушення та був засуджений за нього, про що вже було зазначено вище.

По-друге, описана в дослідженні кореляція стажу роботи на посаді з вірогідністю притягнення до кримінальної відповідальності не завжди може свідчити про рівень криміногенності особи. Це явище можна пояснити і тим, що в істотно криміналізованому суспільстві особи, що перебувають на посадах тривалий час, змогли краще інтегруватися в систему корумпованих зав'язків, при цьому все так само відтворюючи у своїй службовій діяльності протиправні патерни поведінки, притаманні цій системі.

У тому самому дослідженні, серед іншого, виділено такі соціально-психологічні ознаки особи, яка вчиняє злочин, пов'язаний з незаконним використанням бюджетних коштів: зокрема, психологічна установка на використання свого службового становища в протизаконних цілях; готовність проігнорувати закон та норми моралі, пожертвувати професійною честю заради матеріальної або іншої вигоди; переконаність у можливості та доцільності

вирішення життєвих питань незаконним способом, визнання такого способу найбільш оптимальним тощо [2, с. 133].

Не оспороюючи вказаних висновків, вважаємо, що наведені соціально-психологічні ознаки можуть отримати подальший розвиток.

Негативні процеси розвитку економічних відносин призвели до *безпрецедентних у світовій практиці* наслідків трансформування економічної системи, яка породжує постійну соціально-економічну нестабільність і *криміналізацію всього суспільства*. До цього слід додати втрату економіко-правових і моральних орієнтирів, законослухняної поведінки, атрофію почуття протесту проти протиправних засобів досягнення матеріального достатку [8, с. 151].

Тому перед дослідниками має стояти питання про те, чи досліджуємо ми патології, відхилення від норми у нормальному суспільстві, суспільстві «як у всіх», чи маємо справу з дещо іншим. У цьому контексті, на нашу думку, у кримінологічній літературі недостатньо приділена увага такому явищу, як соціокультурний регрес і його ролі у формуванні особи злочинця.

Список використаних джерел

1. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : монографія. Харків : Гімназія, 2003. 352 с.
2. Руфанова В. М., Титаренко О. О. Запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2012. 200 с.
3. Данышин І. М., Голіна В. В., Валуйська М. Ю. та ін. Кримінологія : підручник; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : ІнЮре, 2007. 424 с.
5. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Харків : Рубікон, 2000. 240 с.
6. Іжевський Р. П. Запобігання незаконному використанню бюджетних коштів при будівництві автомобільних доріг : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2021. 215 с.

7. Сосков Р. М. Кримінологічна характеристика та запобігання органами прокуратури злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2019. 202 с.

8. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні і прикладні проблеми попередження : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2004.

9. Ronald V Clarke. Opportunity makes the thief. Really? And so what? URL: <https://crimesciencejournal.biomedcentral.com/counter/pdf/10.1186/2193-7680-1-3.pdf> (дата звернення: 25.05.2024).

Максим Пивовар,

студент 1-го курсу магістратури

Національного університету «Чернігівська політехніка»;

науковий керівник: Валентина Литвиненко,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувачка кафедри публічного та приватного права

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ТРУДОВА ДИСЦИПЛІНА: ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ТА ЗМІСТ

Конституція України визначає право людини на працю як одне з основних прав людини. І це є зрозумілим, оскільки саме праця людини та її результати забезпечують існування людини та суспільства в цілому. Центральне місце в трудових відносинах належить саме трудовій дисципліні, підходи до розуміння якої та її зміст необхідно розглянути детальніше.

Трудова дисципліна є невід'ємним елементом трудового процесу, який забезпечує належне виконання трудових обов'язків, а її дотримання є запорукою стабільного та прогнозованого результату праці, що дозволяє роботодавцю отримати необхідні результати праці, а для працівника забезпечує чітко визначену організацію роботи та певну чітко визначену систему взаємовідносин між працівниками. Своєю чергою трудова дисципліна на підприємствах, в установах, організаціях має забезпечуватися не лише завдяки створенню певних організаційних та економічних умов для підвищення продуктивності праці й формуванню свідомого ставлення до праці, а й за рахунок встановлення взаємоприйнятних відносин між роботодавцем та найманими працівниками.

Що стосується поняття «дисципліна» в цілому, то вказане поняття є багатогранним і комплексним. До прикладу, дисципліна в суспільному значенні – це певний порядок поведінки та організації людей, що відповідає нормам права і моралі, які склалися в суспільстві [1, с. 36].

Дисципліну варто розглядати як свідоме дотримання приписів нормативно-правових актів та нормативних документів суб'єктами права. Основою дисципліни виступає дотримання законності.

Трудова дисципліна як різновид дисципліни теж є багатостороннім поняттям, тому її можна розглядати з різних позицій. Наприклад, як інститут трудового права дисципліна праці є системою норм, що врегульовують внутрішній трудовий розпорядок; визначають зміст правовідносин працівників та роботодавців; встановлюють можливі заходи заохочення за успіхи в роботі та умови їх отримання; визначають перелік дисциплінарних стягнень за порушення трудової дисципліни та порядок їх накладання. Як принцип трудового права дисципліну слід визначати як право роботодавця вимагати від працівників виконання лише тих обов'язків, які визначені у трудовому договорі, укладеному відповідно до чинного трудового законодавства, та обов'язок працівників належно виконувати трудову функцію з дотриманням правил трудового розпорядку підприємства. Як елемент трудових правовідносин трудову дисципліну варто розглядати як обов'язкове підпорядкування працівників порядку, встановленому Кодексом про працю України (далі – КЗпП), іншими нормативно-правовими актами, колективним договором, іншими локальними нормативно-правовими актами, які діють на підприємстві, трудовим договором. Також трудова дисципліна розглядається як фактична поведінка, що полягає в дотриманні найманим працівником своїх трудових обов'язків на конкретному підприємстві [2, с. 15].

Відповідно до ст. 140 КЗпП правова природа поняття трудової дисципліни забезпечується за рахунок створення необхідних організаційних та економічних умов задля досягнення високої продуктивності праці, формування свідомого ставлення до праці, з використанням методів переконання, заохочення за сумлінну працю, а також використання заходів дисциплінарного впливу щодо окремих несумлінних працівників [3, с. 446].

Так, на погляд В. І. Прокопенка, «трудова дисципліна – це встановлений нормами права порядок взаємовідносин учасників трудового процесу, який визначає точне виконання ними своїх трудових функцій» [4, с. 403].

З точки зору Н. М. Хуторян, трудова дисципліна – це сукупність правових норм, що регулюють обов'язки сторін трудових правовідносин та певними методами забезпечують належний процес праці [5, с. 459].

На думку В. І. Щербини, дисципліна праці – це заснований на принципах моралі і закріплений в нормах права порядок взаємовідносин суб'єктів процесу спільної праці, який виражається у свідомому і точному виконанні працівником своїх трудових обов'язків, здійсненні наданих прав та дотриманні встановлених обмежень і заборон [6, с. 277].

У результаті аналізу наукових праць можемо дійти висновку, що трудовою дисципліною є встановлений державою, конкретизований законами, правилами, інструкціями, статутами й положеннями трудовий порядок, який забезпечується беззаперечним та чітким їх виконанням суб'єктами на підприємствах, в установах, організаціях для досягнення взаємних цілей без обмеження прав та свобод працівника.

Розглянувши наукові підходи вчених, важливо також звернутися до нормативно-правових актів. Правове регулювання трудової дисципліни міститься в главі Х (ст. 139–152) КЗпП. Зокрема, КЗпП передбачає, що працівники зобов'язані працювати чесно і сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження роботодавця, дотримуватися трудової і технологічної дисципліни, вимог нормативних актів про охорону праці, дбайливо ставитися до майна роботодавця, з яким укладено трудовий договір [7].

Варто зазначити, що чинне трудове законодавство України не містить визначення поняття трудової дисципліни. Незважаючи на те, що глава Х КЗпП має назву «Трудова дисципліна», у вказаній главі, як і в цілому в КЗпП, відсутнє поняття трудової дисципліни. Однак варто уточнити, що ст. 139 КЗпП визначає обов'язки працівників під час виконання своєї трудової функції, ст. 140 КЗпП містить норми стосовно забезпечення трудової дисципліни з боку роботодавця, ст. 141 КЗпП передбачає обов'язки роботодавця щодо організації роботи на підприємстві;

крім того, обов'язки роботодавця до початку роботи працівника за трудовим договором визначаються ст. 29 КЗпП і також становлять зміст трудової дисципліни. Визначення трудової дисципліни не міститься і в інших нормативно-правових актах. У статті 348 Проекту Трудового кодексу України від 08.11.2019 № 2410 визначалося, що «трудова дисципліна – це обов'язкове для всіх працівників дотримання правил поведінки, визначених цим Кодексом, трудовим законодавством, колективним договором, правилами внутрішнього трудового розпорядку, нормативним актом роботодавця і трудовим договором», однак вказаний законопроект не було прийнято» [8].

Визначаючи зміст трудової дисципліни, варто зазначити, що трудова дисципліна виступає однією з головних умов забезпечення спільної праці [1, с. 37]. У випадку відсутності ефективної та визначеної організації діяльності та злагодженості в роботі не є можливим забезпечити належне управління праці найманих працівників. Зміст трудової дисципліни також варто розглядати як реалізацію положень глави X КЗпП, зокрема шляхом дотримання працівниками своїх обов'язків, які полягають у чесній та сумлінній праці, своєчасному й точному виконанні розпоряджень роботодавця, додержанні вимог нормативних актів про охорону праці, з одного боку, та відповідно дотриманні роботодавцями своїх обов'язків, які полягають у правильній організації праці працівників, створенні умов для зростання продуктивності праці, неухильному додержанні законодавства про працю і правил охорони праці, з іншого боку.

Зважаючи на все вищенаведене, можемо зробити висновок, що підходи до поняття трудової дисципліни – дискусійне питання, однак важливим є саме розуміння того, що трудова дисципліна – це певна система норм, за допомогою яких врегульовується трудовий процес та досягається ефективність праці. Зміст трудової дисципліни полягає у свідомому дотриманні обов'язків, встановлених нормативно-правовими актами різного рівня.

Список використаних джерел

1. Антоненко О. А. Теоретико-правова характеристика поняття трудової дисципліни. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 лютого 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 35–37.

2. Ветухова І. А. Правове забезпечення трудової дисципліни за законодавством України у сучасних умовах. *Право та інновації*. 2021. № 2 (26). С. 12–22.

3. Ярошенко О. М., Прилипко С. М., Слюсар А. М. та ін. Трудове право : підручник / за заг. ред. О. М. Ярошенка. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2017. 560 с.

4. Прокопенко В. І. Трудове право України : підручник. Харків : Консум, 1998. 480 с.

5. Бабаскін А. Ю., Баранюк Ю. В., Дріжчана С. В. та ін. Трудове право України: Академічний курс : підручник / за заг. ред. Н. М. Хуторян. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 608 с.

6. Щербина В. І. Трудове право України : підручник / за ред. В. С. Венедіктова. Київ : Істина, 2008. 384 с.

7. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n817> (дата звернення: 24.05.2024).

8. Проект Трудового кодексу України : проект Закону України від 08.11.2019 № 2410. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 (дата звернення: 24.05.2024).

Володимир Пивоваров,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу дослідження проблем
кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка

В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: РЕАКТИВНІ ПРАКТИКИ ЧИ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

Слід визнати, що пенітенціарна система України перебуває у скрутному, назвичайно проблемному стані. Структурні проблеми, які існують у цій системі тривалий час, нині призвели до її фактичного колапсу. Система не здатна ресоціалізувати людину, не здатна забезпечити безпеку на належному рівні; навпаки, вона є джерелом прогресуючої криміналізації суспільства, проникнення транснаціональної злочинності, а також джерелом поширення небезпечних хвороб. Причому проблема не вичерпується лише тими недоліками, які вже давно стали ознаками кримінально-виконавчої системи і діяльності загалом, деякі з яких вочевидь є ре-

інкарнацією засуджуваних радянських практик. Проблема має значний негативний вплив на суспільство в цілому.

На жаль, цей вплив сьогодні неповно усвідомлюється як на рівні інституцій громадянського суспільства, так і на рівні працівників Державної кримінально-виконавчої служби. Такий висновок випливає з тих завдань, які Кабінет Міністрів України ставить перед органами державної влади у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках [1]. Як вбачається зі змісту цих документів, Кабінет Міністрів України цілковито зосереджує увагу на ситуативному вирішенні повсякденних викликів, які постійно виникають у сфері виконання кримінальних покарань, а досягнення в цьому процесі мають суто косметичний вигляд, хоча тягнуть реальні видатки бюджету. Сам той факт, що пенітенціарна система України реформується вже майже тридцять років (з різним ступенем наполегливості), і до цього часу належного ефекту не досягнуто, беззаперечно вказує на те, що намагання реформувати систему шляхом «ручного» керування, ситуативного перерозподілу бюджетних витрат і вирішення поточних складнощів не є науково і практично обґрунтованим, оскільки не базується на фундаментальному науковому баченні мети й результату цієї діяльності.

Посилання у стратегічних планах на необхідність слідувати міжнародним і європейським стандартам не підкріплюється ані їх розумінням, ані розробкою шляхів втілення, відтак не призводить до практично значущих дій та результатів. Найголовніша причина цього полягає в тому, що в таких реформаційних ініціативах відсутнє передусім наукове розуміння основної мети кримінально-виконавчої діяльності, яка нині існує в Україні, та її відмінності від мети, яку ставлять європейські країни в цій галузі, відсутність бачення, яким чином слід діяти Україні: чи потрібне повне сприйняття європейського досвіду, чи все-таки є потреба в розбудові власної пенітенціарної системи, що може увібрати в себе позитивний досвід і напрацювання та реалізувати системні реформи з урахуванням національних знань та навичок, а також суспільних очікувань від кримінально-виконавчої діяльності, які є більш прийнятними і безпечними для України.

Власне, через відсутність концептуальних засад і бачення цілісної моделі кримінально-виконавчої діяльності не просувається ефективна імплементація Європейських пенітенціарних правил [2], Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями [3], Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [4], не досягаються стратегічні цілі, показники ефективності та виконання Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік [5] у частині зобов'язань України зі створення і функціонування «ефективної та прозорої кримінально-виконавчої системи, що забезпечує виправлення і ресоціалізацію засуджених, запобігання вчиненню ними повторних злочинів» (ціль 1.4.3. Програми). Функціональна неспроможність чинної кримінально-виконавчої системи забезпечити дотримання Європейської конвенції з прав людини [6] у сфері виконання кримінальних покарань призводить до систематичного винесення ЄСПЛ ганебних і політично вразливих рішень проти України [7], які вкрай негативно впливають на перебіг євроінтеграційного процесу.

Одночасно варто висловити вкрай принципове зауваження: формулювання повноцінної і фундаментальної концепції кримінально-виконавчої діяльності, побудованої виключно на ідеї дотримання прав людини, є неправильним. Кримінально-виконавча діяльність впроваджується в державному механізмі не для дотримання прав людини, а для виконання іншого, основного завдання – реалізації кримінальної політики держави, ефективного впливу на осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, контролю їх поведінки, врешті-решт для забезпечення й захисту суспільства. Безумовно, під час цієї діяльності дотримання прав людини є необхідним елементом серед інших, і лише в такому разі кримінально-виконавча діяльність може мати успіх, але права людини – точно не мета кримінально-виконавчої діяльності. Відтак слід відмежувати практики впровадження механізмів дотримання прав людини як реактивні практики та не підміняти ними реальну потребу у формулюванні цілісної наукової концепції і мети кримінально-виконавчої діяльності.

Органи державної влади відчують потребу у визначенні концепції кримінально-виконавчої діяльності, але наведене

у згадуваній існуючій Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України визначення зосереджується на тому, що концепція визнається інструментом подальшого реформування пенітенціарної системи України «реактивними практиками»: беззаперечного дотримання прав людини та громадянина і гуманізації кримінального-виконавчого механізму, встановлення відповідності між завданнями та функціями таких органів, з одного боку, структурою та їх чисельністю, з другого, та фінансовим забезпеченням, з третього.

Підкреслимо також, що перспективне наукове завдання визначення концептуальних засад кримінально-виконавчої діяльності є надзвичайно важливим і актуальним. Так, Угода про асоціацію [8] в Розділі III «Свобода, юстиція, безпека» визначає такі зобов'язання України (ст.ст. 14, 20–23), які без виконання завдання докорінної зміни пенітенціарної системи, перетворення її на суспільно дружнє, безпечне, декриміналізоване середовище не будуть реально здійсненними.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.05.2024).

2. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 25.05.2024).

3. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення: 25.05.2024).

4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 25.05.2024).

5. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік : Указ Президента України від 26 травня 2020 року № 203/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2032020-33861> (дата звернення: 25.05.2024).

6. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n150 (дата звернення: 25.05.2024).

7. Справи щодо умов утримання в пенітенціарній системі: Долгіх проти України (заява № 34697/04) 11 липня 2019 р.; Солопова проти України (заява № 17278/18) 27 червня 2019 р.; Король та інші проти України (заява № 54503/08 та 7 інших заяв) 07 березня 2019 р.; Сукачев проти України (заява № 14057/17) 30 січня 2020 р.

8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 25.05.2024).

Анна Попович,
студентка 1 курсу

Національного університету «Чернігівська політехніка»;
науковий керівник: Валентина Литвиненко,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

СОЦІАЛЬНІ ВІДПУСТКИ: ПОНЯТТЯ ТА ЇХ ВИДИ

Право на відпустку є одним з основних трудових прав працівників, закріплених у національному законодавстві та міжнародних нормативно-правових актах. Відпустки виконують важливу роль у забезпеченні належних умов праці, відновленні сил та здоров'я працюючих, а також у збалансуванні професійного та особистого життя. Своєю чергою у трудовому праві є різні види відпусток, серед яких законом передбачені соціальні відпустки. Вони посідають важливе місце в системі відпусток.

Соціальна відпустка, на думку Корневої П. М., це «період, в якому працівники звільняються від виконання своїх професійних обов'язків для того, щоб створити належні умови, пов'язані з материнством, доглядом за дітьми, рішенням сімейних та побутових питань, а також для реалізації інших соціальних потреб» [1, с. 135]. Дослідниця Гаращенко Л. П. визначала поняття соціальної відпустки як «певний календарний період часу, що надається жінкам з метою народження дітей та іншим членам сім'ї для догляду та виховання дітей із збереженням місця роботи (посади) та виплати матеріальної допомоги за рахунок держави чи інших коштів» [2, с. 11]. Своєю чергою Л. Корольчук вважає, що «соціальна відпустка – це вид відпусток соціального характеру, що надається працівникам із сімей-

ними обов'язками з метою належного їх виконання, а також відпочинку, відновлення фізичних та інтелектуальних затрат на виконання трудового договору відповідно та у порядку, передбаченому законом» [3, с. 89]. Якщо підсумувати, то ми можемо визначити соціальні відпустки як різновид відпусток, що надаються працівникам для розв'язання важливих життєвих обставин, пов'язаних із сімейними або особистими потребами.

Соціальні відпустки є видом відпусток, які надаються працівникам понад щорічні трудові відпустки в тому календарному році, коли вони мають на них право. Порядок надання соціальних відпусток визначається Законом України «Про відпустки» від 15.11.1996 р. та іншими спеціальними нормативно-правовими актами. Згідно зі згаданим вище Законом до соціальних відпусток належить: відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами; відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; відпустка у зв'язку з усиновленням дитини; додаткова відпустка працівникам, які мають дітей або повнолітню дитину – особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, відпустка при народженні дитини [4].

Одним із видів соціальних відпусток, зазначених вище, є відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами, яка надається жінці на підставі медичного висновку такої тривалості: 1) до пологів – 70 календарних днів; 2) після пологів – 56 календарних днів. У разі народження двох і більше дітей або ускладнених пологів тривалість післяпологової відпустки збільшується до 70 днів [4]. Післяпологова відпустка починається з дня пологів, її тривалість обчислюється саме від цього дня, незалежно від терміну виходу жінки у відпустку до пологів.

Наступним видом соціальної відпустки виокремлюють відпустку у зв'язку з усиновленням дитини з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування, старшої за 3 роки. Тривалість становить 56 календарних днів або ж 70 днів у разі усиновлення двох і більше дітей, що затверджує стаття 18-1 «Закону про відпустки» [4]. Якщо усиновлювачами є подружжя, відпустка надається одному з них на їх вибір. Водночас особа має право оформити таку відпустку лише за умови подачі заяви протягом трьох місяців з моменту, коли рішення про усиновлення набрало законної сили [4].

Можна помітити, що відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами і відпустка у зв'язку з усиновленням є дещо схожими. І після пологів, і з моменту усиновлення законом гарантовані 56 днів відпустки. Ідентично надається 70 днів при народженні більше однієї дитини чи ускладненні після пологів, як і після усиновлення двох і більше дітей. Проте відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами надається виключно жінці на підставі медичного висновку, а відпустка у зв'язку з усиновленням може надаватись або одній особі, або одному з подружжя на вибір. Стає зрозуміло, що перша відпустка гарантується у зв'язку з фізіологічним станом жінки, друга – на підставі юридичного акта про усиновлення. Загалом, незважаючи на різні причини отримання відпустки, вони мають спільну мету – створити сприятливі умови для виховання дитини в перші місяці її життя чи прибуття в сім'ю.

Ще одним видом соціальної відпустки є відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Після завершення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами за бажанням жінки їй надається відпустка тривалістю до трьох років для догляду за новонародженою дитиною. При цьому підприємство може надавати жінці за власний рахунок частково оплачувану відпустку або відпустку без збереження заробітної плати для догляду за дитиною більшої тривалості [3, с. 87]. Відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею віку трьох років не надається працівнику, якщо дитина перебуває на державному утриманні (крім прийомних дітей у прийомних сім'ях та вихованців у дитячих будинках сімейного типу). Важливо, що цю відпустку до трьох років можна використовувати повністю або частинами не лише матері, а й батьку, бабусі, дідусю чи іншим родичам, які фактично доглядають за дитиною, також її можуть оформити особи, які усиновили чи взяли дитину під опіку [4].

На відміну від відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, така відпустка тривалістю до трьох років може надаватись не лише матері, а й іншим особам з родинного кола чи опікунам, які фактично доглядають за дитиною. Тому коло осіб, що можуть отримати такого виду відпустку, є доволі широким порівняно з іншими.

Іншим видом соціальних відпусток визначають додаткову оплачувану відпустку для працівників, які мають дітей або повнолітню дитину – особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи. Така відпустка тривалістю 10 календарних днів (без урахування святкових і вихідних) щорічно надається: одному з батьків, які мають двох або більше дітей віком до 15 років, або дитину з інвалідністю, або які усиновили дитину, матері (батьку) особи з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, одинокій матері, батьку дитини або особи з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, який виховує їх без матері (у тому числі у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також особі, яка взяла під опіку дитину або особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, чи одному із прийомних батьків. При цьому, якщо є кілька підстав для надання такої відпустки, її максимальна тривалість не може перевищувати 17 календарних днів [4].

Зауважимо, що така відпустка надається не лише тим, хто має дитину з інвалідністю, але й батькам, які виховують двох чи більше дітей до 15 років, а також батькам, які фактично доглядають за дитиною чи особою з інвалідністю. Таким чином, законодавець поставив за мету затвердити додатковий захист для вразливих категорій населення.

Ще одним видом соціальних відпусток є відпустка при народженні дитини, яка надається одноразово тривалістю до 14 календарних днів (без урахування святкових і неробочих днів) і не пізніше трьох місяців з дня народження дитини таким працівникам: чоловіку, дружина якого народила дитину; батьку дитини, який не перебуває у зареєстрованому шлюбі з матір'ю дитини, за певних умов; одній із таких осіб: бабі або діду, або іншому повнолітньому родичу дитини, які фактично здійснюють догляд за дитиною, мати (батько) якої є одинокою матір'ю (одиноким батьком), на підставі заяви одинокої матері (одинокого батька) дитини. Відпустка при народженні дитини надається лише одній з осіб, зазначених вище [4].

Важливим є те, що відпустка при народженні дитини є певною мірою схожа на відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами, проте коло осіб, які мають право на першу відпустку, є значно більшим і не включає в себе самої матері дитини, яка вже

має право на інший вид соціальної відпустки безпосередньо для неї. Тобто цей вид відпустки він може бути допоміжним, щоб за дитиною протягом визначених 14 днів міг доглядати інший член родини паралельно з матір'ю.

Отже, соціальні відпустки спрямовані на підтримку родин у найважливіші періоди в житті – народження і виховання дітей. Відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами, до прикладу, надається виключно жінкам на підставі медичного висновку, забезпечуючи їм 70 днів до пологів і 56 (або 70) днів після пологів, а відпустка у зв'язку з усиновленням надається одному з подружжя або усиновлювачеві теж на 56 (або 70) днів після набрання законної сили рішенням про усиновлення. Відпустка для догляду за дитиною до трьох років може бути використана як матір'ю, так і іншими родичами, що дозволяє сім'ям гнучко підходити до виховання дитини. Також соціальна відпустка тривалістю 10 днів надається батькам або опікунам дітей чи осіб з інвалідністю, а також одному з батьків, коли в сім'ї є двоє і більше дітей віком до 15 років, що є важливим для забезпечення належного догляду.

Список використаних джерел

1. Корнева П. М. Соціальні відпустки в Україні: актуальні питання. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 133–139.
2. Гаращенко Л. П. Правове регулювання відпусток за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 21 с.
3. Корольчук Л. М. Право на соціальні відпустки: науково-теоретичний аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 85–90.
4. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

Алла Попружна,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ГАЛИНА КОХАНСЬКА – ГОЛОВА ЖІНОЧОЇ РОЗВІДКИ УПА

Галина Коханська – провідна діячка ОУН і УПА на Волині, легендарна розвідниця округу «Січ Степ», керівниця жіночої

розвідки УПА. Одна з героїнь проєкту «В'язниця. Історія. Люди», що відбувся 21 травня 2024 р. на базі Державної установи «Луцький слідчий ізолятор» і Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Відомо, що народилася 1 березня 1926 р. у селі Островки на Володимирщині в багатодітній родині. Старший брат Іван був учасником національно-визвольного руху, прикладом для Галини, багаторазово заарештовувався польською владою, помер у 1940 р.

Після встановлення радянської влади у Володимирі продовжила навчання в колишній польській державній гімназії, яка стала школою № 1.

Після арешту і загибелі 23 червня 1941 р. батька – Степана Коханського, розстріляного НКВС разом з іншими в'язнями в Луцькій тюрмі, 16-річна Галина змушена була йти працювати, адже родина жила у скруті.

Вже тоді ОУН залучає Галину до підпільної діяльності. Так, на Великдень 1942 р. її запросили до участі в боротьбі й запропонували пройти 10-денний вишкіл у селі Мокрець Турійського району: «Це був найкращий час у моєму житті, – записала Галина Коханська у спогадах. – Вишкіл проводила окружна провідниця жіночої сітки «Оксана» – висока, чорнява, середнього віку жінка. Ознайомила нас з ідеологією ОУН, програмою, організацією, правилами конспірації національно-визвольної боротьби, одним словом, з усім, що необхідно знати підпільнику» [1].

Галина Коханська невдовзі розбудувала жіночу мережу ОУН, займалася юнацтвом ОУН, з 1943 р. виконувала пов'язані з розвідкою завдання референта СБ (служби безпеки) ОУН Панаса Ковальчука («Залісного») у Володимирі-Волинському, збирала інформацію щодо особового складу поліції, їхнього озброєння, кількості, озброєння німецького гарнізону та жандармів, дислокації, врятувала єврейську дівчину Тамару Полянську.

У липні 1943 р. Галина Коханська стала головною розвідницею на базі УПА «Січ», а згодом у СБ Ковельського окружного проводу ОУН. Її мати Тетяна Коханська і сестра Олена на повстанській базі опікувалися всією мережею шпиталів УПА.

У 1945 р. у бою з НКВС 19-річна Галина була поранена і потрапила в полон. На допиті слідчого Галина назвалася Ярославою Бульбан. Кілька місяців перебувала у Луцькій в'язниці, про

що згадувала: «Наглядач повів мене у камеру. По дорозі сказав: «А тебе здорово покалічено». Через очко в дверях він дивився, як я милась. На душі стало гидко від такого принизливого становища» [2, с. 71].

У Луцьку 24 серпня 1945 року військовою трибуналом НКВС у Волинській області засудив розвідницю до 15 років каторжних робіт у виправно-трудовах таборах ГУЛАГу.

6 січня 1946 року Славу Бульбан привезли «на пересилку» міста Воркути. Там дівчина, як і всі в'язні, втратила своє ім'я та прізвище, стала номером Ш-227.

Згодом написала листа мамі від імені хресної доньки. Матір упізнала почерк доньки і почала відправляти листи й посилки на адресу подруги по ув'язненню. Незабаром за націоналістичну діяльність 52-річну матір Галини засудили до 25 років ув'язнення в ГУЛАГу.

29 червня 1955 р. Слава Бульбан у листі-проханні про перегляд справи і зниження строку ув'язнення зізналася, що назвалась на слідстві іншим прізвищем, щоб зберегти сім'ю від вивезення в Сибір, і підписалась – «Бульбан-Коханська».

Славу звільнили 26 серпня 1956 року. Відбула в ув'язненні 11,5 років. Втім, до Західної України вона повернулась лише у 70-ті роки ХХ ст.

У вересні 1992 року пані Слава звернулася до Служби безпеки України надати їй для суду довідку про те, що її справжнє ім'я – Галина Коханська. 16 вересня 1992 р. справжнє прізвище та ім'я було їй повернуто [1].

Померла у 1993 р., похована в Луцьку. У 2019 р. у Луцьку внаслідок декомунізації вулицю і провулок Красовського перейменували на честь Галини Коханської.

21 травня 2024 р. в одному з приміщень Державної установи «Луцький слідчий ізолятор» розмістили фотографію та інформацію про діячку УПА.

Список використаних джерел

1. Бондарук Л. Галина Коханська: керівниця жіночої розвідки УПА пів життя прожила під чужим іменем. URL: <https://history.rayon.in.ua/topics/458474-galina-kokhanska-kerivnitsya-zhinochoi-rozvidki-upa-piv-zhittya-prozhila-pidchuzhim-imenem>.

2. Гавришко М. Сексуальні злочини у війнах росії проти України: історія, що повторюється // Гендерний вимір війни: результати аналітичного дослідження. Львів, 2023. С. 71.

Тарас Попружний,

студент 22 групи природничо-математичного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ХІМІЧНІ МЕТОДИ РЕСТАВРАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ

Реставрація документів – це відновлення функціональних властивостей і зовнішніх ознак документів, які були пошкоджені або знищені. Сучасні підходи до реставрації документів охоплюють сукупність методів, що застосовуються для відновлення зафіксованої інформації.

Реставрація в Україні здійснюється відповідно до Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» і Таблиці 2 «Забезпечення збереженості документів» нормативної частини Типових норм часу і виробітку на основні види робіт, що виконуються у державних архівних установах, затверджених наказом Держкомархіву України від 08.02.2008 № 22 [1].

Хімічна чистка передбачає відбілювання паперової основи та видалення плям. Відбілювання може пошкодити паперову основу документа, тому його слід застосовувати лише за крайньої необхідності. Відбілювання архівних документів проводять хлораміном, перекисом водню та гідросульфідом натрію. Відбілювання хлорамінами Т і Б (для документів з паперовою основою, що не містить деревної целюлози) проводять шляхом занурення документа в розчин, нанесення розчину пензлем, тампонування, накладання компресу. Способи обробки вибираються залежно від стану.

Обробку зануренням у 2–5 % водний і водно-спиртовий (1:1) розчини хлораміну проводять таким чином. У кювету з розчином хлораміну по одному опускають не більше 5–6 аркушів, накривають кювету поліетиленовою плівкою, а зверху – органічним склом. Через кожні 5–10 хв. кювету струшують, щоб розчин добре промивав аркуші. Залишають їх у розчині на 30 хв., розчин зливають, аркуші промивають проточною водою протягом 40 хви-

лин–1 години до повного видалення іонів хлору. Повне видалення хлору визначають пробою на йодохрохмальному папері.

Обробка основи тампонуванням – на органічне скло накладають поліетиленову плівку, поверх неї – зволожений аркуш, ватним тампоном наносять розчин хлораміну. Після досягнення позитивного результату (не більше 40 хв.) аркуші промивають проточною водою, потім – дистильованою. Якщо документ на щільному папері, обробка проводиться з обох боків.

Накладення відбілювального компресу полягає в тому, що аркуш фільтрувального паперу, змоченого розчином хлораміну, кладуть поверх ще кількох аркушів сухого фільтрувального паперу і накривають їх плівкою. Через годину перевіряють стан документа, за необхідності повторюють.

Відбілювання гідросульфідом натрію засноване на регенеративному руйнуванні і знебарвленні забруднень. Гідросульфід натрію, не руйнуючи целюлозних волокон, видаляє з паперу деякі забруднення (плями від фруктів, вина, іржі, деякі пігменти та барвники), зменшує кількість лігніну в папері.

Гідросульфід натрію руйнує не всі барвники, тому його можна використовувати для видалення забруднень з кольорового паперу. Відбілювання проводять у розчині: гідросульфід натрію – 50 г, тринатрійфосфат – 10 г, вода дистильована – 1 л. Тривалість відбілювання не повинна перевищувати 30–50 хв. і буде залежати від ступеня забруднення основи. Для відбілювання паперової основи давніх документів замість води використовується суміш води з етиловим спиртом або ацетоном.

Видалення плям різного походження вимагає їх особливої обробки. Чорнильні плями змивають 20 % розчином перекису водню, фіолетовим розчином перманганату калію, лимонної або щавлевої кислоти. Коричневий наліт, що залишився на плямі після застосування перманганату калію, змивають 1–2 % розчином лимонної кислоти.

Плями жиру видаляють сумішшю магnezії та бензину, після чого пляму пропрасовують кілька разів гарячою праскою через фільтрувальний папір, аркуш протирають вологим тампоном і висушують. Застарілі жирні плями різного походження видаляють органічними розчинниками.

Плями від парафіну видаляють толуолом, бензолом, сірчаним ефіром. Тваринний жир, вершкове масло, мінеральне масло, сліди воску видаляють бензолом, бензином, уайт-спіритом, сумішшю в рівних пропорціях розчинників: бензол-етанол, бензол-хлороформ.

Видалення плям іржі – за допомогою теплого водного розчину щавлевої або лимонної кислоти (до 5 %). Застарілі плями іржі – обробивши їх 2 % соляною кислотою, а потім 10 % розчином гідросульфїту натрію.

Видалити залишки силікатного клею – за допомогою гострого скальпеля чи дрібнозернистого наждачного паперу, знявши їх з поверхні аркуша, а потім місце видалення зачистити м'якою світлою гумкою.

Плями від липкої стрічки – застосовують також суміш у рівних пропорціях толуолу-бензолу. Сліди комах виводять оцтом, а сліди від пальців змивають вологим тампоном, намиленим нейтральним милом [1].

Як відомо, існує тісний зв'язок між втратою міцності паперу та його кислотністю. Кислоти, діючи гідролітично на целюлозу, вкорочують її полімерні ланцюги і знижують міцність паперу. Дослідження показали, що майже всі документи 15–20 ст., які здані на реставрацію, мають дуже високу кислотність. Одним із способів подовжити термін служби паперового документа є нейтралізація його кислотності шляхом буферизації.

Буферність – це процес обробки, під час якого додаються корисні речовини для нейтралізації кислотності та підтримки рН паперу на оптимальному рівні для його збереження. Нейтралізація кислотою міцно увійшла до арсеналу методів стабілізації документів. Нині розрізняють водний і неводний способи нейтралізації. Використовують такі суміші: буфер Барроу, крейдяна суспензія, боратний буфер. Кислотність паперу знижується простим промиванням його дистильованою водою.

Використовують розчини метоксиду магнію в суміші метанолу і фреону; трет-бутоксид кальцію карбонату в розчині гексану. Для знешкодження документів у газовій фазі використовують пари 10 % розчину аміаку протягом 24–36 годин у зачиненій камері.

Загальними недоліками всіх хімічних методів відновлення тексту є: зміна зовнішнього вигляду та хімічної природи матері-

алів для письма; вплив на текст агентів, що знижують довговічність документів; відсутність гарантій визначення тексту на документах з різними типами шрифту; можливість повної втрати початкових слідів зображення [2].

Хімічні методи реставрації усувають різнобарвні плями і пелену на документах, які виникають у результаті фізичного та хімічного руйнування. Нині для реставрації документів використовують найпростіші ручні хімічні та фотографічні методи: промивання негативів водою, додаткову обробку їх у фіксуючих розчинах, склеювання розбитих фотопластинок. Загальним недоліком названих методів є обмежена кількість усунених дефектів (подряпин, плям).

Тому на службу приходять новітні досягнення хімії. Усе це вимагає нового покоління глибоких знань хімічних і фізичних властивостей.

Список використаних джерел

1. Реставрація, ремонт, брошурування та оправлення документів з паперовими носіями : метод. рекомендації / Укрдержархів, УНДІАСД; уклад.: О. П. Володіна, М. В. Горбатьок, А. Ю. Слизький. Київ, 2012. 44 с.
2. Дзєндзелок Л. Способи дослідження, реставрації, збереження. Львів : Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка, 2013. URL: <https://www.lsl.lviv.ua> > Zapysky > JRN > PDF.

Наталія Пузирна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

БОРОТЬБА З ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ЗАХОДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

З огляду на посилення глобалізації та розвиток сучасних технологій економічна злочинність набуває нових форм та вимагає ефективних стратегій запобігання та розслідування. Розуміння й оцінка роботи Бюро економічної безпеки України є ключовим для забезпечення безпеки економічного простору країни. Заявлені наміри з перетворення Бюро економічної безпеки на єдиний орган, що займається економічними злочинами

в Україні, вказують на необхідність вивчення змін у структурі та повноваженнях цього органу.

Оскільки економічні злочини часто мають транснаціональний характер, важливо розглядати співпрацю Бюро економічної безпеки України з іншими країнами та міжнародними організаціями у сфері боротьби з економічною злочинністю. Усе це є актуальним у контексті підвищення публічної довіри до правоохоронних органів. Розуміння та аналіз діяльності Бюро економічної безпеки України сприяє формуванню об'єктивної думки громадськості. Враховуючи наміри проведення реформ у сфері боротьби з економічною злочинністю, це стає важливим для визначення можливих впливів на організацію роботи Бюро економічної безпеки України та ефективність проведених змін.

Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ) – це український правоохоронний орган, спрямований на охорону економічної безпеки держави, визначається як фінансова поліція. Орган має на меті протидію економічним злочинам, спрямованим проти держави, шляхом виконання правоохоронних, аналітичних, економічних, інформаційних та інших функцій.

Функції та повноваження БЕБ, які визначені у статті 8 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», стосуються проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, виконання інформаційно-пошукової та аналітично-інформаційної роботи. Головна мета цих функцій полягає у виявленні та усуненні причин і умов, які сприяють вчиненню економічних правопорушень, що підпадають під юрисдикцію Бюро. Зокрема, Бюро також взаємодіє на міжнародному рівні, займається розшуком осіб, які переховуються, та здійснює інші заходи, спрямовані на забезпечення економічної безпеки країни [1].

Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» передбачає порядок передачі цих повноважень від інших органів державної влади до Бюро. Зокрема, органи досудового розслідування мають передавати матеріали кримінальних проваджень, які підпадають під юрисдикцію Бюро, відповідному прокурору в кримінальному провадженні для подальшого передання Бюро економічної безпеки України. Хоча сам Закон не визначає конкретний перелік проваджень, що підлягають переданню, це може бути об'єктом майбутнього правового регулювання.

Отже, Закон передбачає прозорий механізм передачі повноважень та матеріалів для забезпечення ефективного функціонування Бюро економічної безпеки.

Уряд України розробляє законопроект, згідно з яким Бюро економічної безпеки стане єдиним органом, що займатиметься економічними злочинами в країні. Законопроект буде поданий у Верховну Раду найближчим часом і передбачає завершення реформи Бюро економічної безпеки, перетворюючи його на єдиний правоохоронний орган, що контролюватиме економічну злочинність. БЕБ має бути прозорим і зрозумілим для бізнесу правоохоронним органом. Уряд спільно з бізнесом працює над ідеєю перетворення Бюро на справедливий та бізнес-орієнтований правоохоронний орган. Реформа Бюро має продовжити і завершити свій хід, і сторони згодні на необхідність цього кроку [2].

Уряд збільшив видатки на Бюро економічної безпеки у бюджеті на 2024 рік, оскільки коштів, передбачених раніше, не вистачило на виплати зарплати працівникам Бюро. Створення Бюро стало неможливим через війну, але на сьогодні воно працює ефективно, розкриваючи та припиняючи економічні злочини.

Створення Секторальної робочої групи для підтримки розвитку сектору економічної безпеки в Україні є кроком у правильному напрямі. Це дозволяє організувати ефективну співпрацю між різними структурами, включно з міжнародними організаціями, дипломатичними представництвами, владними органами та правоохоронними органами. Такий підхід сприяє обміну досвідом, впровадженню міжнародних стандартів та залученню технічної допомоги для зміцнення економічної безпеки [3].

Секторальна робоча група може відігравати ключову роль у виявленні, аналізі та протидії економічним і транснаціональним злочинам, сприяючи створенню ефективних механізмів і стратегій. Залучення міжнародних партнерів та використання їхнього досвіду може сприяти розвитку ефективних підходів до боротьби з викликами в галузі економічної безпеки.

Важливо, щоб група працювала відкрито, транспарентно і враховувала різноманітні інтереси всіх учасників. Це сприятиме побудові сильного та стійкого механізму для забезпечення економічної безпеки в Україні.

Заходи щодо забезпечення економічної безпеки країни, проваджені Бюро економічної безпеки (БЕБ), мають на меті запобігання та протидію економічним загрозам та злочинності. Ось деякі ключові заходи, які може вживати Бюро економічної безпеки для забезпечення економічної безпеки країни [4, с. 189]:

- аналіз та моніторинг економічної ситуації: проведення системного аналізу економічної ситуації для виявлення можливих загроз, ризиків та незаконних дій в економіці;

- боротьба з корупцією: розслідування та протидія корупції в різних сферах економіки, включаючи публічний сектор, бізнес та фінансові установи;

- фінансовий моніторинг: впровадження систем фінансового моніторингу для виявлення недекларованих або незаконних фінансових потоків;

- заходи захисту критичної інфраструктури: розробка та впровадження заходів для захисту критичної економічної інфраструктури від можливих атак та збоїв;

- співпраця з іншими органами: взаємодія з іншими правоохоронними та фінансовими органами для обміну інформацією та спільного розслідування економічних злочинів;

- юридичні заходи: застосування юридичних заходів проти осіб, винних у фінансових порушеннях, включаючи судові дії та накладання покарань;

- навчання та освіта: здійснення навчання та освіти щодо протидії економічній злочинності для співробітників і громадян;

- профілактика: впровадження заходів профілактики для запобігання можливим загрозам економічній безпеці.

Отже, ці заходи мають на меті зміцнення економічної стійкості країни та забезпечення її захищеності від економічних викликів і загроз. Крім того, Бюро економічної безпеки буде єдиним державним органом, відповідальним за боротьбу з економічною злочинністю. Інші правоохоронні органи позбавлять повноважень, а податкову міліцію взагалі ліквідувають. Усе це дозволить усунути надмірність у правоохоронних та контрольних функціях, зменшити кількість державних органів, які можуть звертатися до підприємств з питань розслідування економічних та фінансових злочинів.

Список використаних джерел

1. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28 січня 2021 р. № 1150-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 23. Ст. 197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 08.05.2024).
2. Шевердін М. Бюро економічної безпеки: чи справдяться очікування бізнесу? *Інтерфакс-Україна*. 2021. URL: <https://bit.ly/3oaFT4m> (дата звернення: 08.05.2024).
3. Секторальна робоча група. URL: <https://esbu.gov.ua/diialnist/sektoralna-robocha-grupa> (дата звернення: 08.05.2024).
4. Стеблянко А. В., Лісов Д. А. Бюро економічної безпеки як суб'єкт забезпечення економічної безпеки. *Нове українське право*, 2021. Вип. 6. С. 187–191. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/177/161> (дата звернення: 08.05.2024).

Михайло Романов,

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Війна, розв'язана Росією проти України, поставила під серйозну загрозу життя цивільного населення. В умовах воєнних дій особливо актуальним це стало для осіб, які утримуються в установах виконання покарань. Стан справ в установах пенітенціарної служби і в мирний час мають багато нарікань і часто стають причиною грубих порушень прав людини. Під час війни кількість факторів ризику, що зумовлюють порушення прав людини, зростає в геометричній прогресії. Усе це викликає необхідність зосередження уваги на кримінально-виконавчих установах з метою забезпечення можливості підтримувати дотримання прав людини на належному рівні.

Установи виконання покарань є видом спеціальних установ, в яких реалізуються механізми державного примусу, і саме тому ці установи є найбільш вразливими з точки зору підвищення ймовірності порушення прав людини.

Сюди слід додати об'єктивні ризики, що породжуються воєнними діями, зокрема обстріли та руйнування території й будівель установ, складнощі з евакуацією колоній, насильство щодо засуджених та знаходження окремих установ на окупованих територіях або в зоні бойових дій.

Уразливість пенітенціарних установ зумовлена також тим, що в них перебувають люди, які позбавлені можливості ухвалювати самостійні рішення та обирати варіант поведінки, що відповідає ступеню загрози від відповідної ситуації. Засуджені та ув'язнені не можуть самостійно залишати установу та змінювати місцезнаходження за власним бажанням. Не можуть вони також і реагувати на рішення та дії, які, на їхню думку, порушують їхні права або створюють загрозу таких порушень.

Великі складнощі у влади України виникли у зв'язку з необхідністю організації обов'язкової евакуації людей з тих місць, де вони перебували під повним контролем влади України (пенітенціарні установи, соціальні заклади тощо). Кампанія з евакуації людей, які перебували в місцях несвободи, виявилася неефективною. Нижче наведені статистичні дані про кількість установ та осіб, що в них утримуються, які вийшли з-під ефективного контролю влади України [1; 2].

	2014 рік	2022 рік
Кількість установ, які опинилися на окупованій території	28 – на території ОРДЛО, 4 – в АР Крим	12 (з них 3 СІЗО)
Кількість осіб з-поміж засуджених, які опинилися на окупованій території	16 200 – ОРДЛО, 3 900 – АР Крим	Близько 3 500

До цих даних внесено, зокрема, результати першої евакуації, з якою Україна зіткнулася під час початку агресивних дій з боку РФ ще у 2014 році. Деталізуючи інформацію про пенітенціарні установи, які опинилися в окупації, що наведена в таблиці, потрібно зазначити, що після 24 лютого 2022 року Україна втратила контроль над 12 пенітенціарними установами (3 слідчими ізоляторами та 9 колоніями).

Також дуже болісним є питання щодо забезпечення права засуджених на медичне забезпечення, яке з початком бойових

дій зазнало негативних змін. Основними факторами, що створили проблеми в цій сфері, були системні збої в управлінні та забезпеченні установ виконання покарань. Логістичні проблеми, а також обмеження, застосовані в установах у зв'язку із запровадженням у більшості з них режиму особливих умов, призвели до того, що пенітенціарна система зазнавала гуманітарних проблем і потребувала допомоги. В окремих установах виник дефіцит лікарських засобів, спостерігалися складнощі з лікуванням і медичною допомогою.

Проведене дослідження [3] окремих аспектів діяльності установ виконання покарань продемонструвало, що пенітенціарна система України все ще не має напрацьованих механізмів ефективної діяльності в надзвичайних ситуаціях. Починаючи з 2014 року, надзвичайні події ставили перед ДКВС різні завдання, основними ознаками яких були неочікуваність і непередбачуваність самих подій, їхніх наслідків та подальшого перебігу, а також необхідність швидко, послідовно, оптимально й адекватно реагувати на ті виклики, що виникали.

І хоча пенітенціарна система зрештою реагувала на надзвичайні події, все-таки не можна сказати, що це відбувалося вчасно й ефективно. Права засуджених продовжують порушувати, умови тримання, хоч і змінюються, але це відбувається дуже повільно, катування й насильство в системі є звичною практикою, а введення воєнного стану додатково дало змогу пересвідчитись у надмірному рівні інерції в управлінні пенітенціарною системою. Усе це в сукупності призводить до того, що частина установ опинилася на окупованих територіях, серед засуджених є жертви воєнної агресії, евакуйована частина засуджених не завжди має належне забезпечення, а колонії мають значні труднощі з фінансуванням, задоволенням гуманітарних потреб.

Забезпечення прав і свобод людини є безумовним обов'язком держави. Частиною 1 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованих територіях України» встановлено, що Україна вживає всіх необхідних заходів для гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, всім громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території. Тому Державна

кримінально-виконавча служба має активізувати діяльність із повернення засуджених і ув'язнених з окупованої території та забезпечувати їхню безпеку під час відбування покарання.

У контексті проведеного дослідження та огляду вважаємо за можливе виокремити такі основні проблеми, які потребують розв'язання, зокрема й з урахуванням запровадження воєнного стану в Україні:

- системні порушення прав людини під час відбування кримінальних покарань та перебування під вартою в УВП (щодо умов тримання, забезпечення медичних прав засуджених та ув'язнених, їх переміщення, незабезпечення можливості реалізації їхніх основоположних прав, застосування до засуджених насильства, тортур тощо);

- відсутність належного правового регулювання порядку та процедури проведення ефективної та своєчасної евакуації засуджених та ув'язнених (строки, маршрути, матеріально-технічне і транспортне забезпечення евакуації, матеріальне забезпечення засуджених, залучення засобів і сил для забезпечення охорони й безпеки під час переміщення засуджених та ув'язнених);

- недостатньо активні дії, спрямовані на організацію повернення засуджених та ув'язнених з окупованих територій на територію, підконтрольну Україні, створення гуманітарних коридорів для забезпечення потреб установ виконання покарань, які опинились на окупованій території тощо.

На жаль, пенітенціарна система України має не лише перераховані проблеми. Існує проблема катувань, неналежних умов тримання, порушення трудових прав засуджених, недофінансування системи та інші. Але основним проблемним моментом, на нашу думку, є незацікавленість держави, байдужість до існуючої ситуації, відсутність бажання реально змінити існуючу систему, відійти від радянських підходів в управлінні пенітенціарною системою і у ставленні до тих, хто в ній опинився.

Список використаних джерел

1. В Києві правозахисники презентували результати дослідження становища в'язнів, які утримуються під вартою в ОПДЛЮ. URL: <https://khp.org/1542101616>.

2. «Дев'ять кіл пекла»: місця несвободи в Україні під час російської окупації. Березень 2022 – грудень 2022. URL: <https://library.khpg.org/index.php?id=1688191346>.

3. Романов М. В. Установи виконання покарань під час війни. URL: <https://khpg.org/1608811011>.

Олександр Самофалов,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського
права і процесу юридичного факультету
Пенітенціарної академії України;

Олександра Фурів,

слухачка 5-го курсу Пенітенціарної академії України

КАТЕГОРИЗАЦІЯ СПРАВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Поділ справ, що стосуються захисту дітей, на категорії є важливою стратегією для забезпечення цілісного та ефективного захисту інтересів маленьких членів суспільства на різних фазах їхнього розвитку. Такий підхід враховує не лише вікові категорії, а й специфічні потреби та виклики, з якими діти стикаються на різних етапах життя.

Розподіл справ, пов'язаних із захистом дітей, на дві основні категорії – право на захист від насильства та право на належні умови життя – є критично важливим для забезпечення всебічного та ефективного захисту наймолодших членів суспільства. Такий підхід охоплює різноманітні питання, враховуючи фізичні, емоційні та соціально-економічні аспекти розвитку дітей.

Право на захист від насильства гарантує безпеку та емоційний комфорт, запобігаючи будь-яким формам фізичного, емоційного чи психологічного насильства. З іншого боку, право на належні умови життя охоплює всі аспекти розвитку дитини, включно з достатнім житлом, якісним харчуванням, доступом до освіти та медичного обслуговування.

Розподіл справ на дві основні категорії дозволяє не лише зосередитися на конкретних проблемних сферах, а й розробити спрямовані стратегії для покращення обох напрямів. Забезпечуючи дітям ці дві основні правові гарантії, суспільство створює оптимальні умови для всебічного та гармонійного розвитку ко-

жної дитини, що сприяє розкриттю їхнього потенціалу та формуванню стабільної і щасливої особистості.

Категорія права на захист від насильства є важливою, оскільки вона визначає необхідність забезпечення безпеки, фізичного, емоційного та психологічного благополуччя дитини. Дітям має бути надано право на захист від усіх форм насильства – фізичного, емоційного чи сексуального. Превентивні заходи, правовий захист та соціальна підтримка є основними аспектами цієї категорії.

Судова практика показує, що для підтвердження факту домашнього насильства у конкретній справі обвинувачення необхідно надати докази обставин, які свідчать про те, що потерпілий також став жертвою домашнього насильства. Ці докази можуть виходити за рамки самого злочину та враховувати поведінкові особливості, властиві для домашнього насильства.

Висновок суду про наявність зв'язку з домашнім насильством має бути відображений у формулюванні обвинувачення та враховувати фактичні обставини, встановлені органами досудового розслідування. Зазначене встановлено ухвалою Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 червня 2021 року у справі № 717/764/20 [1].

Інша категорія – це право на забезпечення належних умов життя. Вона містить широкий спектр питань, необхідних для гармонійного розвитку дитини, таких як право на безпечне житло, чисту питну воду, належне харчування та санітарні умови. Крім того, ця категорія охоплює доступ до якісної освіти, можливості забезпечення фізичного та психічного здоров'я, а також можливості для творчого та інтелектуального розвитку. Вона також стосується питань, пов'язаних із встановленням та отриманням аліментів на утримання дитини.

У постанові Верховного Суду від 17.06.2020 р. (справа № 158/1638/18) вказано, що виконання батьками своїх обов'язків, зокрема щодо сплати аліментів, зазвичай залежить від їхньої домовленості. У разі відсутності угоди між батьками той з них, з ким проживають діти, може звернутися до суду з вимогою про стягнення аліментів. Розмір аліментів може базуватися на доходах того з батьків, хто повинен їх сплачувати, або бути визначеною грошовою сумою [2].

Третя категорія справ стосується позбавлення батьківських прав і є винятковим заходом, застосовуваним лише тоді, коли існує значна загроза безпеці та добробуту дитини. Це крайній захід, який застосовується в разі, коли інші способи захисту дитини не принесли належних результатів.

Позбавлення батьківських прав є крайньою мірою, яка застосовується лише після того, як були вжиті інші заходи для розв'язання сімейних проблем, наприклад, за допомогою соціальних служб або пошуку альтернативних форм догляду. Це рішення не ухвалюється легковажно, і суд враховує права батьків, надаючи їм можливість висловити свої позиції та взяти участь у судовому процесі.

Такий комплексний підхід дає змогу розглядати ці категорії як взаємопов'язані та взаємозалежні. Забезпечення прав на захист від насильства та на належні умови життя, а також позбавлення батьківських прав у разі необхідності створюють повноцінне середовище для гарантування добробуту і здорового розвитку дитини.

Категоризація справ, пов'язаних із захистом прав дитини, є важливою для покращення організації процесу розгляду таких справ. Вона дозволяє класифікувати подібні справи, виділяти спільні ознаки, розробляти стійку судову практику й забезпечувати узгоджену роботу судів та інших органів і посадових осіб, які захищають права та інтереси дітей.

Це своєю чергою сприяє ухваленню послідовних і справедливих рішень у подібних справах. Категоризація дозволяє судам та іншим учасникам системи захисту дітей ефективно співпрацювати, що забезпечує координацію зусиль і дотримання найкращих інтересів дитини протягом усього судового провадження. Вона також забезпечує послідовний та прозорий підхід до розгляду таких справ, що гарантує справедливість та рівність у захисті добробуту і прав дітей.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 17 червня 2021 року. Справа № 717/764/20. Провадження № 51-6117км20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97829094> (дата звернення: 04.05.2024).
2. Постанова Верховного Суду від 17 червня 2020 року. Справа № 158/1638/18. Провадження № 61-7692св19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/89872445?tm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01 (дата звернення: 04.05.2024).

Олександр Сидоров,
курсант 3 курсу Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Алла Лазаренко,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

ДЕТЕРМІНАНТИ ВІЙСЬКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Проблеми зміцнення законності та правопорядку в умовах існуючого збройного конфлікту між Україною і країною-агресоркою РФ, боротьби та запобігання злочинності в Збройних Силах та інших військових формуваннях України залишається досить актуальною, а тенденція змін у структурі військової злочинності є несприятливою, що свідчить про погіршення криміногенної обстановки.

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень–вересень 2023 року Офісу Генерального прокурора нами було з'ясовано, що за звітний період обліковано 783 кримінальних правопорушення, вчинених учасниками АТО, ООС, бойових дій, пов'язаних з агресією рф проти України. Так, за самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407) – 10 906 кримінальних правопорушень; дезертирство (ст. 408) – 4 626 кримінальних правопорушень; викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410) – 161 кримінальне правопорушення; недбале ставлення до військової служби (ст. 425) – 309 кримінальних правопорушень; бездіяльність військової влади (ст. 426) – 35 кримінальних правопорушень; перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426-1) – 402 кримінальних правопорушення; інші – 2 394 кримінальних правопорушення.

Згідно з кримінологічною енциклопедією під військовою злочинністю розуміють сукупність передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, учинених особами із Збройних Сил, інших військ і військових формувань, а також

громадянами, що перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів, і персоналом військових частин, з'єднань та установ у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків або в розташуванні цих частин, з'єднань і установ, за певний період часу і в певному просторі. Цей вид злочинності виділяється в структурі загальної злочинності за суб'єктним критерієм, тобто являє собою сукупність тих протиправних діянь, які вчиняються спеціальними суб'єктами права – військово-службовцями [1, с. 254]. Специфіка цього виду злочинності очевидна, так само вона проявляється і в її детермінантах.

Дослідження детермінантів військової злочинності є важливим з погляду розуміння причин і умов, які сприяють виникненню таких злочинів. Це допомагає розробити ефективні стратегії запобігання військовим злочинам, а також виявити та покарати винних осіб. Такий аналіз може сприяти покращенню систем безпеки та правопорядку у військових конфліктах. У юридичній літературі існують різні підходи до класифікації детермінантів військових кримінальних правопорушень. Одним із підходів є поділ детермінантів указаних кримінальних правопорушень на групи, причини та умови, кожна з яких відповідає певному життєвому шляху особи злочинця-військовослужбовця. Наприклад, М. І. Карпенко виділяє причини та умови, пов'язані з допризовним періодом, тобто проходженням строкової служби, чи несенням військової служби за контрактом; детермінанти, пов'язані з умовами військової служби, та виключно військові детермінанти [2, с. 191].

На переконання Корнієнка М. В., детермінанти військової злочинності в умовах особливого періоду в Україні на макрорівні у своїй переважній більшості пов'язані з особливостями ставлення самих військовослужбовців до проходження та несення військової служби. До основних з них слід віднести: психічні відхилення; психологічні проблеми; наявність у частини військовослужбовців у минулому проблем із законом; невисокий рівень правової поведінки та культури; недостатня профілактична робота військових командирів і начальників; свідоме замовчування фактів нестатутних відносин у колективі військовослужбовців тощо [3, с. 200].

Харитонов С. О. зазначає, що детермінанти військової злочинності можуть охоплювати такі чинники, як соціально-економічні умови, стан військової дисципліни, рівень професійної підготовки, культурні чи етнічні розбіжності, а також політичні чинники (наприклад, конфлікти чи війни); за загальною класифікацією виокремлюються: соціально-економічні умови: економічна нестабільність, безробіття, бідність можуть сприяти злочинності, включно з військовою, оскільки вони можуть призводити до відчуття безнадійності та відчуття відчуження від суспільства; стан військової дисципліни: військова дисципліна або її відсутність може впливати на те, наскільки військові дотримуються законів і правил під час конфліктів; рівень професійної підготовки: недостатня підготовка або неправильна підготовка може призвести до ситуацій, коли військовослужбовці не розуміють свої обов'язки та відповідальність, що може призвести до порушень; культурні чи етнічні розбіжності: різні культурні або етнічні групи можуть мати різні підходи до моральних, етичних і правових питань, що може впливати на поведінку військових; політичні чинники: конфлікти та війни можуть створювати напруженість та стрес серед військових, що може призвести до злочинності [4, с. 61].

Заслуговує на увагу позиція Пашенка Є. М., котрий вважає, що всі фактори, які впливають на злочинність, можна розділити на дві головні категорії: ті, що поширені в суспільстві в період миру, і ті, які виникли та пов'язані з воєнним станом. Ця класифікація обумовлена реаліями сьогодення України, де громадяни, об'єднавшись, змушені були брати участь у складних воєнних, ідеологічних і до певної міри екзистенційних сутичках для захисту суверенітету, територіальної цілісності і конституційного ладу країни. З іншого боку, можна впевнено стверджувати, що з 24 лютого 2022 року в Україні з'явилася нова значуща детермінанта злочинності – війна. Ця надзвичайна обставина доповнила інші фактори, такі як пандемія COVID-19, і стала частиною численних криміногенних чинників, які тривалий час негативно впливали на рівень, структуру, динаміку, характер, соціальні наслідки та інші якісні та кількісні показники злочинності [5, с. 326].

Таким чином, основними детермінантами військової злочинності є: психічні відхилення; психологічні проблеми; наяв-

ність у частини військовослужбовців у минулому проблем із законом; невисокий рівень правової поведінки та культури; недостатня профілактична робота військових командирів і начальників; свідоме замовчування фактів нестатутних відносин у колективі військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Злочинність військова. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Київ; Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. внутр. справ; Кримін. асоц. України; Золота миля, 2017. С. 254.
2. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua> (дата звернення: 01.04.2024).
3. Корнієнко М. В. Стан та детермінація військової злочинності в умовах особливого періоду в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. Одеса, 2022. С. 200–218.
4. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним законодавством України. Харків : Право, 2018. 328 с.
5. Пашенко Є. М. Злочинність військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань України в умовах агресії Росії проти України. Кримінологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 81. Ч. 2. С. 324–329.

Антон Сікун,

голова Ради молодих вчених при Чернігівській ОДА;

Максим Пузирєвський,

старший викладач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
юридичного факультету Пенітенціарної академії України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Повномасштабне вторгнення РФ проти України змусило створити нові установи в системі Державної кримінально-виконавчої служби, а саме табори та дільниці для тримання військовополонених.

У постанові Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413 зазначено, що дільниця для тримання військовополонених – окреме ізольоване приміщення у виправній колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівня безпеки, а також у слідчому ізоляторі Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ус-

танова Державної кримінально-виконавчої служби), призначене для тимчасового перебування військовополонених; табір для тримання військовополонених (далі – табір) – установа, що утворюється Мін'юстом для розміщення та тримання військовополонених у період дії на території України воєнного стану, що охоплює воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [1].

Водночас п. 7 ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу України передбачає, що під час дії воєнного стану в Україні у зв'язку з неможливістю доставлення військовополонених безпосередньо до табору для тримання військовополонених, з метою забезпечення їхнього життя та здоров'я такі особи можуть тимчасово перебувати в дільницях для тримання військовополонених, утворених у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівнів безпеки [2].

Умови тримання військовополонених передбачені у вищезгаданій постанові та в Женевській конвенції про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. (далі – Женевська конвенція) [3]. Залучення військовополонених до праці передбачено серед інших прав і обов'язків у Женевській конвенції. Більш детально питання праці військовополонених врегульовано Женевською конвенцією. Тут їм присвячено розділ III, де закріплено таке:

- обов'язок окремих категорій військовополонених працювати;
- види робіт, що військовополонені можуть бути примушені виконувати, та сфери економіки, в яких вони можуть працювати;
- вимоги щодо робочого часу, часу відпочинку та оплати праці військовополонених, гарантії з охорони праці;
- правила організації робіт у таборі військовополонених [4, с. 46].

Тобто Женевська конвенція передбачає: держава, що тримає в полоні, може використовувати працю військовополонених, які є фізично підготовленими, беручи до уваги їхній вік, стать, звання та фізичні здібності, і особливо з метою підтримки їхнього фізичного та психічного здоров'я.

Одне з основних завдань залучення військовополонених до праці спрямоване на підтримку їхнього фізичного і психічного здоров'я. Це незамінна протиотрута від нудьги неволі. Стаття 49

Женевських конвенцій визначає умови, за яких держава, що тримає в полоні, може використовувати певні категорії військовополонених.

Держава, що тримає в полоні, може вимагати від військовополонених роботи, але це право поширюється не на всі категорії військовополонених. Частина 2 та 3 ст. 49 Женевської конвенції передбачають, відповідно, що від сержантів може вимагатися лише виконання наглядової роботи, а офіцерів не можна примушувати до роботи. Таким чином, у ч. 1 ст. 49 термін «військовополонені» стосується лише військовослужбовців, чоловіків і жінок, які не мають рангу офіцерів, генералів, та осіб, прирівняних до них.

Що ж стосується питання праці військовополонених, то дискусійним постає питання оплати праці військовополонених. Стаття 62 Женевської конвенції передбачає, що військовополонені одержують безпосередньо від властей, які тримають їх, справедливу винагороду за працю. Розмір винагороди встановлюють ці самі власті, але ніколи він не може бути меншим, ніж чверть швейцарського франка (на сьогодні це близько 10 грн) за повний робочий день. Держава, що тримає в полоні, повідомляє військовополоненим, а також державі, від якої вони залежать, через посередника держави-покровительки розмір установлені нею щоденної винагороди за працю [3]. Загалом ст. 62 Женевської конвенції деталізує режим оплати праці військовополонених, які працюють під час перебування в полоні відповідно до ст.ст. 49–57 Конвенції.

Оплата праці військовополонених залежить від виду робіт, до яких вони залучаються. На практиці це виконується, і кожен військовополонений, який був залучений до робіт, наприклад, у червні 2023 р., отримав щомісячну винагороду в розмірі 425 грн. Військовополонені, які керують та контролюють роботу військовополонених, а також залучаються для надання медичної допомоги, так само отримують винагороду, як і ті військовополонені, що залучаються до виконання робіт. Військовополоненим повідомляють про розмір їх винагороди за працю. Двічі на місяць фінансова служба табору ознайомлює кожного військовополоненого під підпис щодо суми коштів на його власному рахунку [5, с. 139].

Неодмінно треба врахувати те, що саме 1949 року був встановлений мінімальний поріг у розмірі 0,25 швейцарського фран-

ка за робочий день. Це не вважалося значною сумою, а скоріше «надзвичайно номінальним мінімумом». Однак через 75 років після ухвалення Женевських конвенцій 1949 р. цю суму можна піддати сумніву щодо критерію справедливості.

Відповідно до даних Державної служби статистики Швейцарії 1 швейцарський франк 1949 р., враховуючи рівень інфляції в розмірі +400.6 %, у 2024 році прирівнюється до 5 франків [6]. Тобто 0,25 швейцарського франка в 1949 р. становить приблизно 1,25 швейцарського франка в 2024 р. [7].

Отже, питання оплати праці військовополонених, безсумнівно, потребує більш детальнішого вивчення та проведення аналізу щодо критерію справедливості.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413 : станом на 28 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-p#Text> (дата звернення: 22.05.2024).

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV : станом на 19 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 22.05.2024).

3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 12.08.1949 р. : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 22.05.2024).

4. Рим О. Правове регулювання праці військовополонених в Україні. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матеріали IV Міжнар. науково-практ. конф. (м. Харків, 21 трав. 2022 р.). Харків, 2022. С. 45–48.

5. Міжнародне гуманітарне право : посібник для працівників Державної кримінально-виконавчої служби України / за заг. ред. Т. Короткого; Пенітенціарна академія України; УГСПЛ. Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 236 с.

6. Indexierung. *Bundesamt für Statistik*. URL: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/preise/landesindex-konsumentenpreise/indexierung.html> (дата звернення: 22.05.2024).

7. BFS OnlineRechner. *BFS OnlineRechner*. URL: <https://likapp.bfs.admin.ch/de/lik/rechner?periodType=Jahresdurchschnitt&start=01.1949&ende=01.2023&basis=AUTO&betrag=1> (дата звернення: 22.05.2024).

Крістіна Сіренко,
кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри підвищення кваліфікації
працівників пробації
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ

Основним напрямом професійного розвитку є професійне навчання – процес формування у працівників специфічних професійних знань, навичок за допомогою спеціальних методів навчання. Формально професійний розвиток є ширше поняття, ніж професійне навчання, але в реальному житті різниця між ними є умовною, оскільки і професійний розвиток, і професійне навчання виконують одне завдання – підготовку персоналу до виконання ним своїх обов’язків. Різниця в тому, що професійне навчання орієнтується на сучасні потреби установи, а професійний розвиток – на майбутнє і є більш фундаментальним.

Працівники уповноважених органів з питань пробації (далі – УОПП) проходять підвищення кваліфікації не рідше одного разу на три роки або за потреби (якщо зміни у законодавстві у відповідній сфері), а також протягом першого року роботи (новопризначені працівники) [1]. Підвищення кваліфікації здійснюється за дистанційною формою навчання в синхронному режимі, що оптимально враховує індивідуальні можливості кожного слухача та економічні можливості більшості населення в умовах воєнного стану. Нормативний термін навчання становить 30 діб (180 навчальних годин, 6 кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи).

Професійне навчання працівників УОПП передбачає:

- 1) практичну підготовку за загальною, функціональною та галузевою складовими освітньої програми з метою підвищення рівня професійної майстерності працівників УОПП;
- 2) розвиток загальних компетентностей (мовленнєвої, цифрової, комунікаційної, інклюзивної, емоційно-етичної) та спеціальних компетентностей (фахових, предметних), удосконалення

вмінь та навичок з використання інструментів пробації (оцінки ризиків вчинення кримінального правопорушення; складання індивідуального плану роботи із засудженим, реалізація пробаційних програм, організація роботи з волонтерами пробації, з партнерськими організаціями щодо наповнення «Банку ресурсів», вдосконалення навичок роботи з електронним документообігом, а також з Єдиним реєстром засуджених та осіб, узятих під варту);

3) проведення моніторингу та оцінки результатів навчання;

4) забезпечення збалансованості теоретичної і практичної підготовки.

Подальшими напрямками вдосконалення професійного навчання працівників УОПП є:

1. Цифровізація послуг та управлінських процесів у сфері професійного навчання. ІТ-інструменти використовуються переважно для організації процесу надання освітніх послуг – забезпечення провайдером освітнього процесу під час дистанційного навчання та надання інформаційних послуг. Водночас загальний рівень цифрової компетентності як учасників професійного навчання, так і викладачів (тренерів), а також їх технічне й технологічне забезпечення часто є недостатнім для ефективного використання інструментів віддаленої взаємодії (як для навчання, так і для здійснення функцій за посадою).

2. Посилення уваги до якості підвищення кваліфікації працівників УОПП.

3. Забезпечення інклюзивності системи професійного навчання.

4. Розвиток тренерських навичок викладачів, які проводять професійне навчання, і мотивування працівників УОПП до здійснення тренерської діяльності.

5. Регулярне оцінювання стану системи професійного навчання (за системою управлінських індикаторів) та моніторинг якості професійного навчання.

6. Продовження вдосконалення освітньої програми як підґрунтя для професійного розвитку працівників УОПП.

7. Чіткий механізм організації професійного навчання працівників УОПП.

8. Навчання та психологічна підтримка працівників УОПП на деокупованих територіях.

9. Розвиток професійних компетентностей працівників УОПП.

10. Навчання із запобігання «професійному вигоранню» працівників УОПП.

11. Запровадження програм мобільності зі стажування викладачів за кордоном.

12. Вивчення іноземних мов, зокрема літні/зимові англомовні школи для працівників УОПП.

13. Діалогові зустрічі з представниками міжнародних, іноземних установ, організацій, фахівцями у сфері пробації та навчання дорослих.

14. Залучення іноземних лекторів/спікерів до викладання.

15. Підвищення кадрового рівня науково-педагогічних працівників кафедри, їх професійних якостей, навичок інформаційних технологій, знання іноземних мов.

16. Поступове запровадження викладання двома мовами – державною та англійською.

17. Удосконалення роботи над оновленням електронних навчальних ресурсів та їх розміщенням на освітній платформі Moodle.

18. Реалізація атмосфери прозорості та академічної доброчесності.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про професійне навчання працівників Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 01.06.2023 № 2076/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0922-23#Text> (дата звернення: 23.05.2024).

2. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 23.05.2024).

Ксенія Суярко,

студентка 3-го курсу

Національного університету «Чернігівська політехніка»;

науковий керівник: *Наталія Пузирна,*

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри публічного та приватного права

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

З метою запобігання корупції під час дії воєнного стану в Україні були встановлені певні обмеження для осіб, які уповноважені на виконання функцій держави та місцевого самоврядування.

До спеціальних обмежень, що покладаються на державних службовців, можемо віднести обмеження щодо: використання службового стану та повноважень, отримання подарунків, сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності та інші, передбачені Законом України «Про запобігання корупції» [1].

Посадовим особам, що виконують функції держави чи місцевого самоврядування, забороняється використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі використовувати будь-яке державне чи комунальне майно або кошти в приватних інтересах [1]. Особливо під час дії воєнного стану таке обмеження має впливову роль, адже через тривалі обстріли та руйнування інфраструктури багато громадян страждає через неможливість отримати базові ресурси для існування, тоді як посадова особа, використовуючи свій вплив, може створити для себе сприятливі умови навіть у цей час.

Отримання подарунків сприймається як вияв поваги, любові, дружби або вдячності. Водночас державні службовці, для уникнення конфлікту інтересів або корупційних практик, можуть приймати подарунки лише за умовою, якщо вартість таких подарунків одноразово не перевищує двох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, встановлених на день прийняття подарунка, а сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не перевищує чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб [1].

Нині виникає багато проблем, через які уповноважені особи не можуть здійснювати свою діяльність за місцем розташування того чи іншого державного органу. З 24 березня 2022 року набув чинності Закон України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», де у статті 13 передбачено призупинення дії трудового договору, яке не є звільненням особи. Враховуючи положення цього Закону, що виключає можливість надання та виконання функцій держави, таке призупинення можна вважати тимчасовим припиненням виконання особою функцій держави або місцевого самоврядування, через що така особа може займатися іншою діяльністю, що не буде порушенням заборони щодо сумісництва та суміщення [2].

За порушення обмежень, встановлених Законом України «Про запобігання корупції», для певних осіб передбачена кримінальна, адміністративна та дисциплінарна відповідальність. Якщо державний службовець зловживає своїм становищем або приймає пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, за це нестиме кримінальну відповідальність за ст. 364 і ст. 368 Кримінального кодексу України [3]. У разі порушення обмежень, таких як: сумісництво та суміщення (ст. 172-4 КУпАП), отримання подарунків (ст. 172-5 КУпАП) або інші вимоги врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП), передбачена адміністративна відповідальність [4].

Дисциплінарна відповідальність передбачена у разі, коли державна особа не повідомила керівнику про можливий конфлікт інтересів, а відповідальність керівника у цей час – за невжиття заходів щодо врегулювання такого конфлікту [5].

Отже, порушення встановлених вимог для осіб, що обіймають посаду в державних органах, тягне за собою відповідальність, рівень якої залежить від правопорушення. На жаль, рівень корупції зростає під час війни, що є логічним у часи нестабільності.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.06.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 17.01.2002 № 2953-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2535>.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 12.04.1985 № 102-11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n1827>.
5. Державна податкова служба України. Офіційний портал. 2024. URL: <https://evp.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-578790.html>.

Олександр Ткаченко,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;

Наталія Разумейко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України;

Людмила Олефір,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри
формування та розвитку професійної компетентності персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

НОВІ ВИКЛИКИ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ОГОЛОШЕННЯМ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Активні бойові дії, які відбуваються на території нашої держави вже декілька років, призводять до взяття в полон великої кількості військовополонених, яких відповідно до норм Третьої Женевської конвенції [1] необхідно утримувати в належних умовах і гарантувати дотримання їхніх прав. Варто нагадати, що від моменту захоплення в полон відповідальність за військовополонених несе держава, що їх захопила. Термін «військовополонений» не є синонімом «злочинець», його ізоляція пояснюється винятково військовою необхідністю. Третя Женевська конвенція гарантує гуманне поводження з військовослужбовцями, які перебувають у полоні. Саме тому будь-яка незаконна дія чи навіть бездіяльність з боку України, що призвели до смерті або створили загрозу здоров'ю військовополоненого, який перебуває під її охороною, забороняються нормами міжнародного гуманітарного права і розглядатимуться як серйозне їх порушення.

Проте Україна за часів своєї незалежності протягом новітньої історії з подібним явищем ще ніколи не стикалася. Останній історичний досвід з утримання і звільнення військовополонених на теренах сучасної України пов'язувався лише з подіями Другої світової війни.

Виникають логічні запитання: де буде утримуватися ця «когорта», яка нормативно-правова основа їх утримання?

Відповідно до статті 1 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [2] на цей правоохоронний орган покладається завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Проте з моменту оголошення воєнного стану до завдань, покладених на Державну кримінально-виконавчу службу України, доєдналось ще одне – утримання військовополонених.

Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413 «Про затвердження Порядку тримання військовополонених» врегульовує питання створення та функціонування таборів для військовополонених. Однак у зв'язку зі складною логістикою доставлення військовополонених до тилових таборів з метою подальшого утримання їх можуть тимчасово тримати на дільницях, створених у виправних колоніях мінімального рівня, середнього та максимального рівнів безпеки або навіть на дільницях, утворених у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби [3].

Відповідно до Порядку тримання військовополонених [3] визначають такі дві різні кримінально-виконавчі установи: а) дільниця для тримання військовополонених; б) табір для тримання військовополонених.

Кабінет Міністрів доручив Міністерству юстиції: визначити та перепрофілювати установи виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби під табори для тримання військовополонених; утворити дільниці для тримання військовополонених в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби.

Саме тому в установах Державної кримінально-виконавчої служби України для тримання російських військовополонених утворено дільниці й табори, де забезпечені належні побутові умови, організовано медичне забезпечення.

Дільниця для тримання військовополонених – окреме ізольоване приміщення у виправній колонії мінімального, середнього та максимального рівня безпеки, а також у слідчому ізоляторі Державної кримінально-виконавчої служби, призначене для тимчасового перебування військовополонених.

Табір для тримання військовополонених – установа, що утворюється Міністерством для розміщення та тримання військовополонених у період дії на території України воєнного стану, який охоплює воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

У таборі виділяються дві ізольовані зони: житлова – для розміщення військовополонених, виробнича – для виконання ними роботи, а також ізольовані структурні дільниці: для карантину та діагностики, проведення індивідуальної роботи та адаптації, посиленого контролю та відправлення.

Табори для військовополонених, коли це уможлиблюють умови військового характеру, мають бути позначені літерами «PW» або «PG», розташованими так, щоб їх чітко було видно з повітря.

Отже, основним місцем для тримання військовополонених мають бути табори.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. : ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03 липня 1954 р. (у редакції від 08 лютого 2006 р.). *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 27.07.2024).

2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 27.07.2024).

3. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.04.2024).

Сергій Хамайко,
аспірант 3 курсу заочного відділення
кафедри кримінального, кримінально-
виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України наявна кон'юнктура призвела до виникнення низки організаційних та правових проблем щодо забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, у тому числі у визначенні правового статусу учасників конфлікту та забезпеченні їх безпеки. Нині актуальним є створення дієвої системи для здійснення необхідних охоронних заходів щодо поводження з військовополоненими в умовах воєнного стану.

У країні вже відбулись концептуальні зміни до ряду норм кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого права. Однак нормативне закріплення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, механізм його практичного забезпечення потребують невідкладного оновлення та приведення до вимог сьогодення.

Окремі аспекти здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану досліджувались рядом вітчизняних науковців, однак питання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження під час воєнного стану, в тому числі з-поміж військовополонених, фактично не досліджено.

Існування ряду проблем нормативного й насамперед практичного характеру на нинішньому етапі функціонування кримінальної системи України потребує подальшого опрацювання та розв'язання.

Якісний рівень забезпечення належного захисту учасників кримінального провадження є показником ефективності діяльності правоохоронної та судової систем. Цілі кримінального процесу та правосуддя загалом передбачають наявність належних гарантій безпеки участі свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених та інших осіб, що варто розглядати як один з ви-

значальних критеріїв співпраці учасників кримінального судочинства з органами правоохоронної та судової систем.

Початок повномасштабної збройної агресії проти України став показником рівня проблематики функціонування інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Введення воєнного стану в державі з подальшим його продовженням вимагає невідкладного реформування вказаного інституту та багатьох чинних актів законодавства [1; 2].

Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1991 з подальшими змінами [3] (далі – Базовий Закон) визначає забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, запобіганні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, як це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Статтею 7 Закону передбачено ряд заходів щодо безпеки учасників кримінального провадження: а) особиста охорона, охорона житла і майна; б) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; в) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; г) заміна документів та зміна зовнішності; д) зміна місця роботи або навчання; е) переселення в інше місце проживання; є) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; ж) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; з) закритий судовий розгляд.

Разом з тим воєнний стан передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України в межах та обсязі, необхідних для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану [4], передбачених ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5].

Таким чином, в умовах воєнного стану, особливо під час активних бойових дій, основним завданням уповноважених правоохоронних органів фактично залишається збереження життя осіб, узятих під охорону. Практично можливим для виконання залишаються видача спеціальних засобів індивідуального захисту, забезпечення конфіденційності та переселення в інше місце проживання (за окремих умов). Забезпечення інших заходів в умовах воєнного стану, особливо в зоні активних бойових дій, є фактично неможливим, відповідний механізм відсутній.

Як слушно зазначає В. Бабенко, обмеження прав і свобод людини і громадянина має впливати на зміну повноважень осіб, до компетенції яких належить забезпечення безпеки учасників кримінального провадження [6]. Відтак, в умовах воєнного стану законодавцем ухвалено ряд законів про внесення змін до чинного кримінального-процесуального законодавства України. Так, положеннями ст.ст. 615–616 КПК України розширено існуючі повноваження сторони обвинувачення, доповнивши їх якісно новими нормами, спрямованими на підвищення ефективності діяльності у відповідних умовах, а саме делегування окремих норм судового контролю відповідному прокурору [7].

Зокрема, прокурору делеговано повноваження слідчого судді, передбачені п. 3 ч. 6 ст. 206 КПК України, щодо зобов'язання вжиття необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством, якщо в ході розгляду питань, віднесених до компетенції слідчого судді (ст.ст. 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250, 294 КПК України), особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб).

При цьому поза увагою законодавця залишились питання забезпечення безпеки осіб на стадії судового розгляду в умовах воєнного стану, де сторона обвинувачення згідно з чинним законодавством позбавлена права самостійно приймати рішення про застосування заходів безпеки.

На думку автора, ст. 615 КПК України необхідно доповнити положенням щодо повноважень прокурора ухвалювати рішення у кримінальних провадженнях, у яких здійснюється судовий розгляд.

Окремого доопрацювання вимагає нормативне забезпечення безпеки під час обміну військовополонених, які беруть участь у кримінальному провадженні. Порядок тримання військовополонених, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р. № 413, визначає військовополонених як осіб, що мають право на цей статус відповідно до ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. (далі – Женевська конвенція) і ст. 44 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р.» [8]. Вказана дефініція явно потребує реформатування.

У низці випадків, коли військовополонені мають статус підозрюваних чи обвинувачених, за умови внесення їх до списків обміну військовополонених, виникає необхідність у скасуванні раніше обраних запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою. Так, ст. 201-1 КПК України передбачено право прокурора звернутися в порядку, передбаченому статтями 184 і 132 цього Кодексу, до слідчого судді, суду з клопотанням про скасування запобіжного заходу у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого. При цьому слідчий суддя, суд, перевіrivши обставини, що підтверджують прийняття уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого та надання підозрюваному, обвинуваченому згоди на такий обмін, виносить ухвалу про скасування запобіжного заходу та передачу особи під нагляд уповноваженого органу для організації та проведення її обміну [7]. Разом з тим питання безпеки вказаних осіб жодним чином не регламентуються.

Необхідно зазначити, що Кримінальний процесуальний кодекс, як і Базовий Закон, не відповідають вимогам сьогодення. Підзаконні нормативні акти з відповідних питань не розроблені та не впроваджені [3; 7; 8].

Ще до широкомасштабного вторгнення до України були спроби оновити Базовий Закон, однак усі намагання залишилися на рівні законопроектів [9]. Реалії сьогодення вимагають невідкладного ухвалення оновленого Базового закону з урахуванням поточного стану

речей, розгалуженої системи правоохоронних органів, специфіки забезпечення безпеки військовополонених, їх обміну тощо.

Отже, проведений загальний аналіз чинного законодавства України з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства засвідчив наявність системних проблем, застарілість норм правового регулювання цих відносин. За таких умов необхідно щонайменше оновити законодавчу базу, ухвалити програми захисту відповідних категорій учасників, посилити відповідальність за протидію виконанню учасниками кримінального судочинства своїх обов'язків, передбачити достатнє фінансування заходів безпеки окремою статтею Державного бюджету.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 27.05.2024).

2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 27.05.2024).

3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII : станом на 20 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення: 27.05.2024).

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 27.05.2024).

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 18 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.05.2024).

6. Бабенко В. Генеза кримінального процесуального законодавства щодо реалізації стороною обвинувачення своїх повноважень на досудовому провадженні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 388–394. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wpcontent/uploads/2023/04/1/1-2023-388-394.pdf> (дата звернення: 28.05.2024).

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 19 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 27.05.2024).

8. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413 : станом на

28 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-p#Text> (дата звернення: 27.05.2024).

9. Про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя : проект Закону України від 12.07.2021 р. № 5751. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72472 (дата звернення: 27.05.2024).

Олександр Шупілов,

аспірант 1 курсу групи ЗФП-611
Пенітенціарної академії України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ДОКАЗІВ ТА ВІДОМОСТЕЙ, ОДЕРЖАНИХ ВІД ЗАПИТУВАНОЇ СТОРОНИ В РЕЗУЛЬТАТІ ВИКОНАННЯ ЗАПИТУ ПРО МІЖНАРОДНУ ДОПОМОГУ

Однією з актуальних проблем ефективного використання доказів та відомостей, які отримані від запитуваної сторони в результаті виконання запиту про міжнародну допомогу в межах кримінального провадження, є їх правове регулювання та порядок отримання таких доказів та відомостей.

Законодавство, що регулює в Україні міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, виділяє наявність міжнародних договорів про правову допомогу, у межах яких направляється запит іншої держави, або їх відсутність та надання міжнародної правової допомоги чи іншого співробітництва на підставі запиту іншої держави або запитування на засадах взаємності.

Своєю чергою міжнародні договори про правову допомогу можуть бути багатосторонніми та двосторонніми, де однією зі сторін є Україна.

До багатосторонніх міжнародних договорів можна віднести Конвенцію про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (м. Мінськ) 1993 року, Конвенцію про визнання і виконання рішень стосовно зоб'язань про утримання 1973 року.

До двосторонніх міжнародних договорів можна віднести такі договори, як договір між СРСР і Федеративною Народною Республікою Югославією про правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1962 року (діє у відносинах

між Україною та Хорватією, Словенією та Сербією), договір між Україною та Китайською Народною Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах 1992 року, договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах 1993 року, договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 року, договір між Україною і Естонською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах 1995 року, договір між Україною і Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах 1995 року, договір між Україною і Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах 1995 року, договір між Україною та Корейською Народно-Демократичною Республікою про правову допомогу в цивільних та кримінальних справах 2003 року, договір між Україною та Ісламською Республікою Іран про правові відносини та правову допомогу у цивільних і кримінальних справах 2004 року, договір між Україною та Сирійською Арабською Республікою про правові відносини і взаємну правову допомогу в цивільних і кримінальних справах 2008 року.

Міжнародним договором України можуть передбачатися різні шляхи надання міжнародної правової допомоги, зокрема: 1) вручення документів; 2) виконання окремих процесуальних дій; 3) видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; 4) тимчасова передача осіб; 5) перейняття кримінального переслідування; 6) передача засуджених осіб; 7) виконання вироків.

Крім того, договори про правову допомогу регулюють такі питання, як екстрадиція, виконання іноземного судового рішення, виконання окремого процесуального доручення, а також питання колізійного права.

Також це можуть бути питання обміну інформацією (відомостями) відповідно до Європейської конвенції про інформацію щодо іноземного законодавства 1968 року.

Напрями міжнародної правової допомоги, які стосуються конкретного договору, залежать від домовленостей між державами.

Важливо зазначити, що за відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності.

Уповноважений (центральний) орган України при зверненні за міжнародною правовою допомогою до такої держави та наданні такої державі міжнародної правової допомоги керується Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України).

За відсутності міжнародного договору з відповідною державою уповноважений (центральний) орган України надсилає запит про надання міжнародної правової допомоги до Міністерства закордонних справ України для подальшого передання його компетентному органу запитуваної сторони дипломатичним шляхом.

До органів, які уповноважені звертатися із запитом про міжнародну правову допомогу під час кримінального провадження та виконання процесуальних дій представництвами інших держав в Україні, є Офіс Генерального прокурора або Міністерство юстиції України.

Офіс Генерального прокурора звертається із запитом про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке в таких випадках здійснює функції центрального органу України.

Міністерство юстиції України звертається із запитом судів про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час судового провадження та розглядає відповідні запити судів іноземних держав.

Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України у триденний строк надсилають до Національного антикорупційного бюро України отримані (надані) в рамках надання міжнародної правової допомоги матеріали, які стосуються фінансових та корупційних кримінальних правопорушень, у вигляді довідки. Якщо КПК України або чинним міжнародним договором України передбачено інший порядок зносин, на визначений цими законодавчими актами орган поширюються вищезазначені

повноваження, покладені на Офіс Генерального прокурора або Міністерство юстиції України (ст. 545 КПК України).

Консульські установи або дипломатичні представництва інших держав в Україні мають право одержувати на добровільній основі пояснення, речі, документи від громадян держави, яку вони представляють, а також вручати документи таким особам (ст. 547 КПК України).

Також слід зазначити, що отримані відомості, які згідно із законом віднесені до державної таємниці, передаються запитуючій стороні виключно через уповноважений (центральний) орган України за умови, що ці відомості не завдадуть шкоди інтересам України або іншої держави, що надала їх Україні, лише за наявності договору про взаємний захист інформації та згідно з передбаченими ним вимогами і правилами (ст. 546 КПК України).

Відомості, що становлять державну таємницю у сфері державної безпеки та охорони правопорядку, визначені в розділі 2 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом Центрального управління Служби безпеки України від 23.12.2020 № 383, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14.01.2021 за № 52/35674.

Список використаних джерел

1. Задоя К. П. Проблеми гармонізації та застосування положень Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Вісник Вищої ради юстиції*. Київ, 2013. № 3. С. 56–73.

2. Мудряк Т. Міжнародне співробітництво щодо криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 211–216.

3. Підгородинська А. В. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні: поняття та процесуальні форми. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 4. Т. 3. С. 114–118.

Ростислав Шпак,
аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України

ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ЯК МЕТОД ФІКСАЦІЇ У РАЙОНАХ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ (БОЙОВИХ) ДІЙ ПРЕДСТАВНИКА ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ У ДЕРЖАВНІЙ ЗРАДІ

Сучасні тенденції роботи ворожих спецслужб вказують на широке використання іноземною розвідкою резидентів з числа раніше завербованих громадян України, анонімних чат-ботів, які не дають можливості чітко ідентифікувати представника іноземної держави. Вказане значно ускладнює процес доказування вини та кваліфікації дій фігуранта саме за державну зраду. Ба більше, за певних обставин без встановлення та доведення присутності представника іноземної держави взагалі неможливо кваліфікувати діяння особи як злочин, коли вона, наприклад, надає інформацію загального характеру, не обмежену певним грифом, але разом з цим вказані дані необхідні ворогу для проведення підривної діяльності проти України (вербування агентури, дискредитація військово-політичного керівництва, вчинення силових акцій з ліквідації, завдання шкоди інформаційній безпеці та авторитету органів державної влади, деморалізація суспільства та військових тощо).

Зазвичай статус представника іноземної держави або організації під час проведення підривної діяльності ретельно приховується винним та не передбачає офіційного визнання перебування особи в складі іноземного утворення або виконання функцій за довіреністю.

Чинне законодавство не містить окремого визначення поняття представника іноземної держави або організації в контексті статті 111 Кримінального кодексу України (далі – КК України), що дає підстави як стороні обвинувачення, так і захисту порізноmu його тлумачити та за можливості уникати винним справедливого покарання.

Водночас без доведення тієї обставини, що винний надає допомогу саме представнику іноземної держави у проведенні підривної діяльності, неможливо кваліфікувати взагалі як злочин

такі діяння, як: забезпечення легендою, житлом, транспортом; фінансовими та матеріальними ресурсами, обіг яких не заборонено; інформацією незакритого характеру тощо.

З огляду на викладене визначити особу як представника іноземної держави або організації під час проведення підривної діяльності дають можливість такі обставини, як:

1) умови та способи встановлення контакту з особою, яку залучають до виконання тих чи інших завдань підривної діяльності;

2) обставини, місце та час їх виконання (воєнний стан або період збройного конфлікту, район ведення воєнних дій, тимчасово окупована територія);

3) спрямованість завдання (отримання інформації службового, військового або іншого характеру, яка має вузьку сферу застосування, вчинення силових акцій, надання прикриття, забезпечення легенди для ворожої агентури тощо);

4) мета завдання;

5) психічне ставлення особи до виконання завдання та прогнозування наслідків його виконання (побоювання викриття, реакція на можливі перешкоди виконання завдання);

6) мотивація виконання;

7) фактичне місце перебування та характеристика особи, яка надає завдання або залучає до його виконання;

8) способи виконання завдання;

9) освіта, фах, місце роботи, життєвий досвід особи, яка виконує завдання;

10) проходження/отримання відповідних інструктажів для виконання завдання, унеможливлення викриття, застосування засобів конспірації тощо.

У площині практичної діяльності правоохоронних органів фіксація вищевказаного можлива лише за якісного контролю каналів зв'язку між «куратором» від ворожої спецслужби та виконавцем, їх джерелом.

На сьогодні найбільш поширеною та ефективною негласною слідчою (розшуковою) дією (далі – НСРД) як на прифронтових, тимчасово окупованих, так і на підконтрольних Україні територіях, у тилу є зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Однак за результатами проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем виникає питання фіксації ходу

вказаної НСРД, необхідності залучення до її проведення відповідних технічних спеціалістів, застосування спеціальних електронних пристроїв та комп'ютерних програм, оформлення її результатів та збереження інформації.

Правильні фіксація, обробка та копіювання інформації під час проведення вказаної НСРД має вкрай важливе значення, адже порушення останнього може призвести до втрати доказів або визнання їх недопустимими, ставлячи під сумнів достовірність отриманих даних.

Через неухильне дотримання винним у проведенні підривної діяльності заходів конспірації, які, зокрема, направлені на знищення будь-яких слідів вчинення злочину, видалення повідомлень, фотозвітів, геолокацій, слідчому та оперативному працівнику слід фіксувати й інші ознаки (окрім протиправної діяльності) та особливості електронних інформаційних систем, електронних пристроїв, якими користується особа, щодо якої проводиться НСРД.

Саме така фіксація, у комплексі з іншими доказами, отриманими під час проведення слідчих (розшукових) дій (оглядів, обшуків, тимчасових доступів до речей та документів), надасть можливість суду уникнути будь-яких сумнівів щодо достовірності отриманої за результатами НСРД інформації, виключить ризики визнання доказів недопустимими, а відтак унеможливить уникнення винним справедливого покарання.

До прикладу, вироком Заводського районного суду м. Миколаєва від 27.10.2022 (справа № 487/3060/22) встановлено, що обвинувачена в державній зраді надавала допомогу представнику іноземної держави/організації у проведенні підривної діяльності проти України, серед іншого шляхом оренди житла в місті Миколаєві та обготівкування коштів для потреб російських диверсійних і розвідувальних груп. Водночас остання винувачка не визнала та, не заперечуючи обставин справи, викладених в обвинуваченні, пояснила, що діяла, не усвідомлюючи наслідків своїх дій. З особою, яку сторона обвинувачення вважає представником іноземної держави, вона познайомилась приблизно 10 років тому, знала, що він колишній десантник і командир військової частини (на території України), ставилася до нього з повагою. Він та його родина були її клієнтами, оскільки обвинува-

чена працювала агентом з нерухомості. У травні він дійсно звертався до неї та просив знайти квартиру для оренди його знайомим, жінка підшукала таку квартиру, оскільки хотіла вислужитися перед ним. Про те, що ті, для кого вона шукала квартиру, можуть бути російськими диверсантами, їй нічого невідомо. До переписки, яку вела з вказаною особою, вона ставилася несерйозно і не вважала, що це може призвести до якихось наслідків.

Разом з тим на підставі зібраних доказів суд визнав останню винною за ч. 2 ст. 111 КК України та призначив покарання у вигляді 15 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна. Вказане стало можливим завдяки отриманим беззаперечним доказам під час проведення такої НСРД, як зняття інформації з електронних інформаційних систем, якими користувалися винна та її «куратор» – представник ворожої розвідки.

Зокрема, протоколом про результати зняття інформації з електронних інформаційних систем, що містяться в електронних інформаційних системах, на яких обробляється та зберігається інформація з використанням програмного забезпечення для обміну повідомленнями (месенджерів): Viber, WhatsApp, Telegram, Signal, електронні поштові скриньки тощо з використанням номера мобільного оператора зв'язку, який перебуває в користуванні «куратора» – представника іноземної держави, встановлено таке.

Обліковий запис останнього в застосунку Telegram налічував 28 контактів з ідентифікаторами, серед яких наявні контакти з обліковим записом винної та інших учасників агентурної мережі. «Куратор», використовуючи належний йому пристрій та програму обміну миттєвими повідомленнями через Telegram, поставив винній завдання у вигляді текстового повідомлення, яке полягало в пошуку житла для групи чоловіків у кількості 3-х осіб, за можливості з видом на міст через річку Південний Буг. Для реалізації поставленого завдання «куратор» організував перерахування на банківську картку виконавиці, відкритої в АТ КБ «Приват Банк», грошових коштів у сумі 50 тис. грн, частина з яких призначалася особисто винній за надані нею послуги. Крім того, представник іноземної розвідки, використовуючи вищеописаний спосіб зв'язку з винною, провів інструктажі щодо дотримання правил конспірації та правил безпеки у проведенні

підривної діяльності, необхідності постійного видалення з телефонів та месенджерів зібраної та переданої інформації, використання під час спілкування слів прихованого змісту для невідомих про їх злочинну діяльність осіб, легенди для оренди, необхідності використання при передачі квартири повідомлених ним паролів, а також необхідності прихованого залишення в орендованій квартирі частини з раніше отриманих нею грошових коштів у сумі 30 тис. грн для потреб зацікавлених осіб.

У переписці винна повідомила про складність виконання завдання, посилаючись на пильність мешканців міста, наявність патрулів та охорони, також зазначила, що за нею стежать. При цьому винна, завершуючи виконання зазначеного завдання, заховала у спеціально виготовлений нею тайник, зробила відповідне фотозображення на власний мобільний телефон і надіслала представнику ворожої розвідки як підтвердження виконаного нею завдання. Також винна під час переписки повідомляла про місця перебування ЗСУ в школі № 14, розташованій у відповідному мікрорайоні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 19 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.05.2024).
2. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : наказ Служби безпеки України від 23.12.2020 р. № 383 : станом на 16 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text> (дата звернення: 20.05.2024).
3. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 03.06.2024).
4. Вирок Заводського районного суду м. Миколаєва від 27 жовтня 2022 року, справа № 487/3060/22, провадження № 1-кп/487/653/22.

Наталія Щербина,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних
дисциплін Пенітенціарної академії України

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ

Сучасне глобалізоване суспільство стрімко розвивається, для характеристики його використовується термін «Society 4.0», ознакою якого є розвиток нової гуманістичної системи цінностей і соціального договору, що ставить добробут людей і планети на перше місце і створює гіперінтелектуальні системи, які розвиваються спільно на службі людства і планети [1]. Пенітенціарна система не може стояти осторонь цих процесів, тому перед її персоналом і тими, хто готує майбутніх фахівців цієї системи, постає завдання бути готовими відповідати потребам сьогодення. На нашу думку, використання особистісно орієнтованих технологій навчання допоможе в реалізації цих вимог.

У науковій літературі поняття особистісно зорієнтованої технології, що базується на особистісно орієнтованому підході до навчання, було закладено в педагогіці, психології, лінгводидактиці дослідженнями О. Горошкіної, Г. Балла, О. Біляєва, А. Богуш, М. Вашуленка, А. Маслоу, Н. Остапенко, М. Пентилюк, С. Подмазіна, О. Савченко, О. Семенов, І. Якиманської [2, с. 65].

Особистісно орієнтоване навчання – це таке навчання, центром якого є особистість здобувача вищої освіти, його самобутність, самоцінність: суб'єктний досвід кожного спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти. Технологія особистісно зорієнтованого навчання має на меті всебічний вільний творчий розвиток здобувача вищої освіти [2, с. 65].

Основною метою особистісно орієнтованого навчання є створення атмосфери для становлення індивідуальності, особистісного розвитку, самореалізації, здатності до рефлексії, адаптації, самозахисту, самовиховання, самовираження, самоствердження здобувачів вищої освіти, прагнення майбутніх фахівців до адекватного аналізу власних якостей, результатів діяльності, самостійного осмислення й самооцінки результатів власного

навчання, усвідомлення необхідності постійного самовдосконалення та взаємодії з людьми, природою, культурою, цивілізацією. Відповідно таке навчання потребує переорієнтації: від спрямованості на запам'ятовування готових знань необхідно перейти до формування особистісних новоутворень, тобто, опрацьовуючи наукові знання і суспільний практичний досвід, здобувачі вищої освіти повинні навчитися творчо мислити й застосовувати набуті знання в нестандартних ситуаціях.

На думку І. Жовтоніжко та Н. Адоніної, викладач для організації особистісно орієнтованого навчання повинен тісно спілкуватися зі здобувачами вищої освіти, спрямовувати їх до самостійних дій, прийняття рішень, умінь пристосовуватися до нових умов життя, творчо мислити, грамотно працювати з інформацією, уміти адекватно реагувати на життєві виклики, самостійно працювати над розвитком власного інтелекту. Щоб сформувати таку особистість, на кожному занятті стосунки викладача і здобувачів вищої освіти мають бути щирими й доброзичливими. Викладач зобов'язаний дбати про те, щоб розвивати у слухачів бажання висловлювати своє ставлення до того чи іншого явища, події, образу тощо [3, с. 82–83].

Говорячи про пенітенціарну освіту, слушною є думка О. Невмержицької, яка наголошує, що пріоритетним питанням, що розглядається у сучасній пенітенціарній педагогіці, є гуманізація виховного процесу [4, с. 165]. Один із засобів досягнення цієї мети – створення у виправних установах специфічного виховного середовища. Це має бути середовище, яке забезпечує реабілітацію та ресоціалізацію засуджених, сприяє профілактиці правопорушень після звільнення. У такому середовищі повинні враховуватися індивідуальні потреби та проблеми засуджених, забезпечуватися їхня професіоналізація, яка має стати важливим чинником адаптації до умов суспільства. Не викликає сумніву, що в такому середовищі мають працювати фахівці-професіонали, готові надати освітні, психологічні, соціально-педагогічні послуги тощо [4, с. 165].

Працюючи із засудженими, слід враховувати й той факт, що особистість засудженого являє собою певну динамічну систему, у якій всі якості та властивості тісно взаємопов'язані та взаємодіють. Розвиток однієї якості або властивості залежить від інших і своєю чергою чинить зворотний вплив на них. То-

му і в процесі перевиховання особистість засуджених повинна сприйматися як певна цілісність, а виховні впливи мають бути спрямовані на формування потреб, розвиток свідомості та поведінки, отримання знань, відпрацювання практичних умінь і навичок, зміцнення волі й формування моральних почуттів.

Як свідчить практика, позитивне в особистості може бути виявлене в особливостях поведінки, інтелектуальному розвитку, витонченості емоційно-почуттєвої або вольової сфери, досвіді соціальних відносин, професійних чи загальнокультурних знаннях, уміннях і навичках тощо. Якщо працівники установ зможуть виявити позитивне в ув'язненого, розвивати і спиратися на це позитивне, то можна розраховувати на реальність досягнення мети повернення суспільству правослухняної особистості [5, с. 39–41].

Отже, можемо підсумувати, що одним із ключових пріоритетів нинішнього етапу розвитку суспільства є гуманізація, яка передбачає особистісно орієнтований підхід в різних сферах суспільного життя, у тому числі під час роботи із засудженими. Щоб ефективно налагодити відповідну роботу, на нашу думку, самі фахівці пенітенціарних установ мають навчатися і здійснювати свою подальшу перепідготовку, використовуючи особистісно орієнтовані технології навчання в подальшій професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Освіта 4.0 та її ключова роль у сталому розвитку. URL: <https://forea.kpi.ua/osvita-4-0-ta-yiyi-klyuchova-rol-u-stalomu-ozvytku%EF%BF%BC/> (дата звернення: 25.05.2024).
2. Подворчан А. З. Особистісно орієнтований підхід у викладанні дисципліни «Українська мова професійного спрямування» у вищій школі. *Мова і право: матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару* (м. Дніпро, 06 листопада 2019 р.). Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 65–68.
3. Жовтоніжко І. М., Адоніна Н. В. Психолого-педагогічні аспекти особистісно-орієнтованого навчання в системі вищої школи. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. 2009. № 14. С. 81–87.
4. Невмержицька О. Проблеми виховання особистості в пенітенціарній педагогіці. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2023. № 16 (48). С. 162–167.
5. Пенітенціарна педагогіка : наук.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Харченко, О. Л. Караман, Н. П. Краснова. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 329 с.

Анна Хацько,
здобувачка вищої освіти 3-го курсу
Бердянського державного педагогічного університету;
науковий керівник: Тетяна Несторенко,
професор АЇ, кандидат економічних наук, доцент
Бердянського державного педагогічного університету

МІСЦЕ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ АГРОПРОДУКЦІЇ

Ще до повномасштабного вторгнення Україна була одним із лідерів експорту агропродукції. Лише за 2021 рік було експортовано товару на 27,8 млрд дол., що становить 41 % усього українського експорту. Ринок агропродукції є критичним елементом світової економіки, і його значення зростає з кожним роком. Країни-виробники та експортери агропродуктів, зокрема Україна, мають особливе впливове становище на цьому ринку.

За даними ООН, продукція зерна з України забезпечувала харчування понад 400 мільйонів людей в усьому світі і становила 10 % від усіх культур, які експортуються [1]. Розвиток агропромислового сектору в Україні має важливе значення для забезпечення стійкості економіки та підтримки підприємницької активності в умовах збройного конфлікту та пандемії [2; 3].

З початком повномасштабного вторгнення критичним питанням стали шляхи експорту української агропродукції на світовий ринок. Багато країн потребували цього виду товару через низку чинників. Якщо для африканських країн це було питання неспроможності вирощувати агрокультури через посушливий клімат, то в Європі та Азії, окрім цих чинників, важливим був і негативний вплив на економіку держав. У зв'язку з браком агропродукції ціни на європейському ринку почали стрімко зростати, оскільки суттєву частину товарів виробляли саме з української агропродукції, а через нестачу імпорту довелось залучати її з інших країн, де ціни можуть бути значно вищими. Це призвело до негативного впливу на економіку країн Європи та Азії.

У 2022 році європейський ринок став залежним від поставчань зерна з України через посуху, викликану несподівано спекотною погодою. Тому Європа відіграла одну з ключових ролей у пошуку найоптимальніших шляхів для експорту агропродукції

з України, що в цілому мало позитивний вплив як на економіку країни, так і на світовий ринок [1].

Загалом з березня 2022 року і до кінця березня 2024 року згідно з даними Міністерства аграрної політики та продовольства України український кордон перетнуло більше 121 млн т агропродукції. Водночас найбільша частина продукції, що покинула територію України, а саме більше 91 млн т, припадає на морські порти, які під час повномасштабної війни неодноразово піддавались ворожим атакам, що значно знизило експортспроможність країни. На другому місці з показником близько 21 млн т був залізничний транспорт, що став альтернативою морським портам, однак і близько не зміг їх замінити. Найбільша доля вивезеного зерна та інших культур припала саме на час дії зернової угоди, але і після її закінчення вивезення агрокультур не припинилось. Показники з листопада тільки стрімко зростали і лише за березень 2024 року досягли свого піку в 6,9 млн т. Найбільше Україна поставляла іншим країнам кукурудзи – близько 51 млн т, на другому місці – зерно – майже 31 млн т. Трійку лідерів замкнула соняшникова олія з показником майже в 11 млн т [4]. Незважаючи на всі ускладнення, навіть під час воєнних дій експорт триває у великих обсягах і є одним з головних факторів підтримки економічної ситуації як в Україні, так і на світовому ринку.

У 2023 р. найбільшими імпортерами української агропродукції стали такі країни, як Румунія з показником у 2,875 млрд доларів, або 13 % від усього імпорту, Китай з показником у 2,22 млрд доларів, або 10 %, і Туреччина, що імпортувала продукції на 1,994 млрд доларів, або 9 %. До десятки найбільших імпортерів агропродукції з України увійшли також Іспанія (1,765 млрд доларів), Нідерланди (1,274 млрд доларів), Єгипет (1,066 млрд доларів), Італія (1,045 млрд доларів), Німеччина (862 млн доларів), Угорщина (471 млн доларів). Разом це складає приблизно 69 % від усього вітчизняного експорту. Також варто сказати про країни Африки, які так гостро потребували і потребують української агропродукції – на них припадало приблизно 7,2 % українського експорту, або 1,6 млрд доларів [5].

Основними продуктами, які традиційно становлять основу вітчизняного аграрного експорту, є зернові культури, олії та жи-

ри, різні олійні та харчові залишки промисловості, а також м'ясо та субпродукти. Проте світова тенденція зниження цін на продовольство суттєво вплинула на доходи українських експортерів, особливо у сегментах м'яса, зерна та олій, де зростання обсягів експорту супроводжувалося зменшенням виторгу. Варто зазначити, що в 2023 р. спостерігалось значне збільшення обсягів поставок цукру та кондитерських виробів, які стали ключовими напрямками українського агропромислового експорту, становлячи 89 % загальної вартості експорту галузі [3].

Незважаючи на суттєві труднощі, такі як заборони та обмеження з боку окремих країн Євросоюзу, Україні вдалося налагодити свій тимчасовий морський коридор, що дозволило розширити фактичні й потенційні можливості експорту та зменшити залежність від зовнішніх впливів.

Навіть в умовах війни та ведення активних бойових дій, а також за наявності всіх підприємницьких ризиків 2024 рік може продемонструвати збереження й навіть закріплення позитивних системних результатів, які були досягнуті агропродовольчим сектором в умовах надзвичайної складності двох попередніх років. Такі досягнення можуть охоплювати розвиток нових технологій, збільшення виробництва, зміцнення ланцюжка поставок або пошук нових шляхів та країн збуту нашої продукції. Нині постають серйозні виклики економіці України, але саме агропродукція залишиться одним з лідерів експорту країни.

Економіка України як провідного виробника та експортера агропродукції зазнає суттєвого впливу війни та блокування автомобільних транспортних коридорів з боку польських фермерів. Проте країна зуміла зберегти свої позиції на світовому ринку. Незважаючи на атаки на морські порти та інфраструктуру, країна знайшла альтернативні шляхи експорту і вдало розширила морський коридор, що дозволило збільшити фактичні й потенційні можливості експорту та зменшити залежність від зовнішніх впливів.

Основними імпортерами української агропродукції стали Румунія, Китай, Туреччина та країни Європейського Союзу. Україна також активно працює над диверсифікацією продукції та ринків збуту, впровадженням нових технологій та розширенням виробничих можливостей.

Загалом агропродовольчий сектор продовжує залишатися одним із ключових чинників позитивного економічного зростання в Україні, сприяючи як забезпеченню продовольства на внутрішньому ринку, так і стабільному експорту, що зміцнює економічні зв'язки з іншими країнами та забезпечує додаткові джерела доходу для нашої держави.

Список використаних джерел

1. Чому українське зерно надзвичайно важливе для всього світу? *Visit Ukraine*. URL: <https://11l.in/Cg1TS> (дата звернення: 01.04.2024).
2. Несторенко Т. П., Соловйова О. О. Обґрунтування необхідності вдосконалення цінової політики нового підприємства на ринку. *Регіональні проблеми розвитку туризму та рекреації*: збірник наукових праць Інституту економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк: Юго-Восток, 2005. С. 256–265. URL: <https://cutt.ly/JYcNdgy> (дата звернення: 05.04.2024).
3. Nestorenko T., Tokarenko O., Kolmakova O. Entrepreneurship in Eastern Ukraine: development in the context of armed conflict and the Covid-19 pandemic. *International Relations 2021: Current issues of world economy and politics*. Proceedings of scientific works from the 22nd International Scientific Conference (2–3 December 2021). P. 510–517. URL: <https://11l.in/Fuu3D> (дата звернення: 07.04.2024).
4. Стан зовнішньої торгівлі продуктами АПК. *Українська зернова асоціація*. URL: <https://uga.ua/eksportni-pokazniki/> (дата звернення: 07.04.2024).
5. Пугачов М. І. Україна продовжила посилювати європейський вектор аграрного експорту. *ННЦ «Інститут аграрної економіки»*. URL: <https://11l.in/stXRR> (дата звернення: 06.04.2024).

Наукове видання

**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА
СИСТЕМА УКРАЇНИ
ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ
І СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ**

**Матеріали
XIII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 31 травня 2024 року)**

Відповідальні за випуск

Квітка А. С.,
Кисельов Д. В.,
Шмельова Р. І.

Редактори літературні

Сила Л. М.,
Махотко О. П.

Комп'ютерна верстка і макетування

Сила Л. М.

Підписано до друку 11.07.2024 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 11,28.
Тираж 50 пр. Зам. № 125/24.

Редакційно-видавнича група Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.